

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ KÜRT SİYASAL HAREKETİNDE
SİVİL İTAATSİZLİK

Yüksek Lisans Tezi

Seyhan ATAK

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ KÜRT SİYASAL
HAREKETİNDE SİVİL İTAATSİZLİK

Yüksek Lisans Tezi

Seyhan ATAK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Kemal COŞKUN

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ KÜRT SİYASAL HAREKETİNDE SİVİL
İTAATSİZLİK

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Kemal COŞKUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Mustafa Kemal COŞKUN

.....

Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN

.....

Prof. Dr. Emine Feryal TURAN

.....

Tez Sınavı Tarihi :

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Seyhan ATAK

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Devam etmekte olan bir toplumsal hareket üzerine tez yazmak şüphesiz ki bir takım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Çalışma boyunca bu zorlukları aşmamda birçok değerli insanın katkısı oldu. Tez sürecinin önemli bir kısmında değerli fikirlerini benden esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Reşat Barış ÜNLÜ'ye, Paris'te kendisiyle çalışma fırsatı bulduğum ve özellikle şiddet nosyonu ile Kürt hareketi arasındaki ilişkiye dair bana daha kapsamlı bir bakış açısı sağlayan Prof. Dr. Hamit BOZARSLAN'a, tezin kısıtlı bir zaman diliminde yazılmasında çok emeği geçen, tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Kemal COŞKUN'a ve uzun zamandır benden hiç bir konuda desteğini esirgemediği gibi tez sürecinde de destek olan Ebru SEVGİLİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	İ
YEMİN METNİ	İİ
TEŞEKKÜR	İİİ
İÇİNDEKİLER	İV
KISALTMALAR	İX
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU	3
ARAŞTIRMA PROBLEMİ	3
ARAŞTIRMANIN AMACI	4
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	5
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	6
BİRİNCİ BÖLÜM: SİVİL İTAATSİZLİK NEDİR?	8
I. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TARİHİ VE DÜŞÜNSEL DAYANAKLARI	8
A. Tanrısal Sesin Prometheus'u: Sokrates	10
B. Yaşam ile Ölümün Kutsallığı: Antigone	13
C. Bireysel Vicdanın Yüceliği: Henry David Thoreau	14
D. Anarşizmin Spritüel Şiddetsizliği: Lev Nikolayeviç Tolstoy	16
E. Hindistan'da Bir Satyagrahi: Mohandas Karamchand Gandhi	18
F. Siyahî Bir "Hayalperest": Martin Luther King	23

G. 20. Yüzyılın Sonlarına Doğru Sivil İtaatsizlik	29
H. Türkiye’de Sivil İtaatsizliğin Kısa Tarihçesi	30
II. SİVİL İTAATSİZLİĞİN MEŞRULUĞU SORUNU	33
A.Hukuk Etiği Bakımından Sivil İtaatsizliğin Meşruluk Alanları	33
1.Doğal Hukuk Açısından Sivil İtaatsizliğin Meşruiyeti	33
a.Sözleşme Kuramı	36
B. Hukuk Devleti İdesi Bakımından Sivil İtaatsizliğin Meşruiyeti	39
III. SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖĞELERİ VE TANIMI	42
A.Sivil İtaatsizliğin Öğeleri	42
1. Yasaya Aykırılık ve Alenilik	43
2. Şiddetsizlik	44
3. Ahlaki/Vicdani Güdülenme	45
4. Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi	45
5. Sistemin Geneline Değil, Tekil Haksızlıklara Karşı Eylem	46
B. Sivil İtaatsizliğin Tanımı	46
1. Baskın Tanım	47
2. Dar Tanım	47
3. Geniş Tanım	47

İKİNCİ BÖLÜM: 1970'LERDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE KÜRT	
SİYASAL HAREKETİ	49
I.ARKA PLAN OLARAK 1960'LAR	49
A. Türkiye Sosyalist Hareketinden Kopuş: DDKO	53
II. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN 1975 SONRASI GELİŞİMİ	55
A.Kürt Siyasal Hareketinde İç Mücadele ve PKK Hegemonyası	56
III. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN HEGEMONİK GÜCÜ: PKK	57
A. Devrimci Şiddet Eksenli Mücadele Dönemi (1977-1990)	57
1. Özgürlük Mücadelesi ve Yayılma	60
B. Kitleli Halk Hareketi Eksenli Mücadele Dönemi (1990-1998)	62
C. Barış Eksenli Mücadele Dönemi (1998 ve sonrası)	66
1. PKK'nin Yapısal ve İdeolojik Dönüşümü	66
2. Kürt Siyasal Hareketi'nin Üç Projeli Siyasal Programı	69
IV. SİLAHLARIN ÖTESİNDE BAŞKA DİRENİŞ YOLLARINA	
BAŞVURMAK.....	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KÜRT SİYASAL HAREKETİNDE SİVİL	
İTAATSİZLİK.....	77
I. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN BAŞVURDUĞU SİVİL İTAATSİZLİK	
EYLEMLERİ	78
A. Sivil İtaatsizlik Çadırları	79
B. Oturma Eylemleri	83

C. Devlet Dinine Açık Bir Reddiye: Sivil Cuma Namazları	84
D. Abor Dağı'ndan Gabar Dağı'na: Canlı Kalkan Eylemleri	86
E. Bedenin Şiddet(sizliği): Ölüm Oruçları/Açlık Grevleri	87
F. Mahkemenin "Bilinmeyen Dili": Anadilde Savunma Eylemi	89
G. Anadilde Eğitim İçin Boykot Eylemleri	91
H. Diğer Sivil İtaatsizlik Eylemleri	92
1. Yasın Süregelen Şiddeti: Antigone ve Kürt Hareketi	92
2. Levinasçı Bir Politik Etik: "Ez Li Virim: Hepimiz KCK'liyiz"	93
3. Anlamsızlaştırılan Sınırlar: Suruç-Kobani	93
II. KÜRT SİVİL İTAATSİZLİĞİNİN MEŞRULUĞUNDA ÖZ SAVUNMA	
KAVRAMININ YERİ.....	94
III. İSTATİSTİKİ VERİLER İŞIĞINDA KÜRT SİVİL İTAATSİZLİK	
EYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	95
A. Sivil İtaatsizlik Eylemlerinin Türlerine Göre Dağılımı	96
B. Yıllara Göre Sivil İtaatsizlik Eylemlerinin Dağılımı	98
C. İstatistikî Veriler İşığında Şiddet İçeren Eylemlerin Değerlendirmesi	98
1. Silahlı Çatışmanın Yıllara Göre Dağılımı	99
2. Şiddet İçeren Sivil Eylemlerin Yıllara Göre Dağılımı	100
D. Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Şiddet İçeren Askeri-Sivil Eylemlerin Yıllara Göre Karşılaştırmalı Dağılımı	102

SONUÇ	104
KAYNAKÇA	109
ÖZET	122
ABSTRACT	124

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADYÖD: Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AP: Adalet Partisi

ARGK: Artesa Rizgarîya Gelê Kurdîstan (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu)

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

DDKD: Devrimci Doğu Kültür Derneği

DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DEP: Demokrasi Partisi

DEV-GENÇ: Devrimci Gençlik

DTK: Demokratik Toplum Kongresi

DTP: Demokratik Toplum Partisi

ERNK: Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan (Kürdistan Halk Kurtuluş Cephesi)

FKF: Fikir Kulüpleri Federasyonu

HADEP: Halkların Demokrasi Partisi

HEP: Halkın Emek Partisi

HPG: Hézésn Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

İHD: İnsan Hakları Derneği

JİTEM: Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele

KADEK: Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi)

KCK: Koma Civakên Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliğı)

KDP: Kürdistan Demokrat Partisi

KİP: Kürdistan İşçi Partisi

KONGRA-GEL: Halk Kongresi

KUK: Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları

MDD: Milli Demokratik Devrim

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)

ÖZDEP: Özgürlük ve Demokrasi Partisi

ÖZEP: Özgürlük ve Eşitlik Partisi

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

PSKT: Partiya Sosyalist a Kurdistan a Tirkiye (Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi)

SD: Sosyalist Devrim

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TCY: Türk Ceza Yasası

THKP-C: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

TİHV: Türkiye İnsan Hakları Vakfı

TİHKP: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKDP: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

TKP-ML: Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist Hareketi

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

UGD: Ulusal Demokratik Güç Birliği

UKO: Ulusal Kurtuluş Örgütü

UKTH: Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

GİRİŞ

Tarihin yaratımı ve yazımında şiddet her zaman önemli bir yer işgal etmiştir. İkel komünal toplumdan post-modern topluma dünya tarihi açısından belirleyici olan çoğu değişimin (savaşlar, isyanlar, devrimler, darbeler vb.) şiddet aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Berktaş'ın belirttiği üzere; “tarih adeta şiddetin tarihidir. Denebilir ki tarih, şiddetin sonuçlarının, insanların şiddeti denetim altına alma çabalarının ve bunu yaparken de yeni yeni şiddet biçimleri üretmelerinin tarihidir” (1996:198). İlk çağlardan günümüze şiddet bu yeni biçimleriyle denetim altına alınmış ve kurumlarda “dönüştürülerek” devletleştirilmiştir. Böylece devlet aygıtı, tarih boyunca şiddetin en önemli faili olmuştur. Şiddet dönüştürülerek yeni biçimleriyle tarih sahnesinde deneyimlenirken ona maruz kalan öznel de değişim göstermiştir. Nitekim onun faili ve ona maruz kalan öznenin birbirine göre süregelen bu konumlanışı/değişimi günümüzde de devam etmektedir.

Tarihte şiddet unsurunun bu denli etkili olması onun sosyal bilimler açısından da son derece önemli bir konu olmasına sebep olmuştur. Machiavelli'den Marx ve Engels'e, Hobbes'tan Weber'e, Fanon'dan Balibar'a kadar birçok düşünür şiddetin bireysel, sosyal ve siyasal alanda etkililiğini ya da etkisizliğini tartışmışlardır. Üretim ilişkileri, sömürgeleştirme, yönetim gibi temel çerçeveler doğrultusunda yürütülen bu tartışmalar toplumsal olanın yeniden kurgulanması ile beraber biçim ve eşik değiştirmesine rağmen şiddet konusu halen sosyal bilimler açısından önemli bir araştırma nesnesi olmaya devam etmektedir.

Tarihte organize olmuş şiddete karşı koyma biçimleri de en az şiddetin farklı biçimleri kadar zenginlik arz etmektedir. Bu karşı koyma biçimleri temel olarak iki

şekilde icra edilmiştir. Bunlar, şiddete karşı şiddet ve şiddete karşı şiddetsizlik ile karşı koymadır. İsyân, gerilla savaşı, konvansiyonel savaş gibi yöntemler şiddetin meşru bir temelde icra edilebilirliğini doğası gereği kabul ederken; boykot, yürüyüş, vergi vermeme, askere gitmeme, iktidarla işbirliğine yanaşmama gibi sivil direniş yöntemlerinde şiddet ekseriyetle kabul görmemektedir. Ancak düşük düzeyde de olsa bazı sivil direniş modellerinde şiddetin kullanılabilirliği söz konusu olabilir. Bu sivil direniş biçimlerinden biri olan sivil itaatsizlikte ise şiddet hiçbir şekilde kullanılmamakta, meşru bir araç olarak görülmemektedir. Sivil itaatsizlikte şiddetsizlik, ahlaki/etik¹ bir temelde ele alınarak iktidara karşı temel bir direniş modeli olarak kullanılmaktadır. Şiddetin bu ahlaki reddiyesi ilahi kaynaklarda da geniş bir yer işgal etmektedir. Eski Ahit'ten İncil'e, Budist öğretilerden Kuran'a kadar birçok dini metinde şiddetsizlik önemli bir ahlaki erdem olarak kodlanmaktadır.

Sivil itaatsizliğin öncüleri olarak bilinen Sokrates, Sofokles'in Antigone'u, Thoreau ve Tolstoy'un ahlaki/vicdani bir motivasyonla şiddetsizlik temelinde icra ettikleri bireysel sivil itaatsizliklerini, M. K. Gandhi ve M. L. King kolektif bir formda icra ettiler. Günümüzün birçok kolektif hareketi de (savaş ve nükleer enerji karşıtı hareketler, kimlik hareketleri gibi) Gandhi ve King'e benzer şekilde sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmektedirler. Özellikle Gandhi ve King önderliğinde gerçekleşen toplumsal hareketler, şiddetin tarihteki rolüne olan dogmatik inancı sarsmış ve şiddetsizliğin bir direniş formu olarak işlevsel olduğunu ispatlamışlardır.

¹ Sivil itaatsizliğe ilişkin literatüre bakıldığında, diğer birçok alanda olduğu gibi, etik ile ahlakın zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlar olduğu görülür. Bu iki kavrama ilişkin yapılan ayrımlarda süregelen bir muğlaklık söz konusudur (Özlem, 2010: 230-238). Sivil itaatsizlik açısından düşünüldüğünde Gandhi ve King gibi isimler daha çok ahlak kavramını kullanırken, literatüre önemli katkıları olan Gene Sharp ve Carl Cohen'nin etik kavramını kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Söz konusu tercih/muğlaklık göz önünde bulundurularak, araştırmada çoğunlukla ahlak kavramının kullanılmasına rağmen ele alındığı bağlam doğrultusunda etik kavramı da kullanılmıştır.

Nitekim sivil itaatsizlik eylemlerinin yaygınlaşmasında böyle bir dogmanın aşılması önemli bir yere sahiptir.

Sivil direniş formlarının bu denli yaygınlaşmasına rağmen şiddet unsuru halen birçok alanda belirleyici olma özelliğini korumaktadır. Özellikle dünya siyaseti açısından “kritik” bir konumda olmasından kaynaklı Orta Doğu coğrafyası, tarih boyunca “medeniyetin beşiği” olduğu kadar “şiddetin beşiği” de olagelmıştır. Savaşlar, isyanlar, katliamlar yine bu coğrafya da vuku bulmuş ve halen de devam etmektedir. Orta Doğu'nun sakinlerinden olan Kürtler de yüzyıllar boyunca iktidara karşı direnişlerini şiddet temelinde geliştirmişlerdir. Nitekim Türkiye'deki Kürt siyasal hareketi de bu geleneksel anlayışı gerilla savaşı ile yıllardır sürdürmektedir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde Kürt hareketinin mücadele biçimindeki bu gelenekselliğin geçerliliğini önemli ölçüde yitirdiği gözlemlenmektedir. Mücadele biçimindeki bu değişimin özü, şiddet unsurlarının kısmi gerileyişi ve bunun yerine ikame edilecek sivil direniş yöntemlerinin yoğunlaştırılmasıdır. Özellikle 2011 yılında, etkin bir direniş modeli olarak icra edileceği hareketin önder kadroları tarafından dile getirilen sivil itaatsizlik kampanyaları, hareketin eylem biçiminin dönüşümü açısından önemli bir işarettir. Her ne kadar silahlı birlikler halen varlığını korusa da, Kürt hareketinde sivil itaatsizlik eylemleri yaygınlaşacağı benzetilmektedir.

Araştırmanın Konusu: Araştırmanın konusu yukarıda sunmaya çalıştığımız tarihsel perspektif doğrultusunda Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin 2011-2014 yılları arasında gerçekleştirdiği sivil itaatsizlik eylemleridir.

Araştırma Problemi: Kürt siyasal hareketi 1980'lerden günümüze politik mücadelesini şiddet temelinde geliştirmiştir. Ancak 1990 yılına geldiğimizde, önemli

ölçüde Kürdi-legal siyasi partiler aracılığıyla bu mücadele biçiminin sivil eylemleri de kapsayacak şekilde genişletildiğini görüyoruz. Özellikle 2000'li yıllarda yoğunluğu arttırılan bu sivil direniş eylemlerine, 2011 yılında sivil itaatsizlik eylemleri olarak adlandırılan, bir dizi yeni eylem türüyle devam edildi. Bu temelde çalışmanın temel problemi özellikle 2011 yılından sonra Kürt siyasal hareketinin mücadele biçiminde meydana gelen bu değişimin nedenlerini analiz etmek ve Kürt hareketinin sivil itaatsizlik eylemleri ile dünyada genel olarak kabul gören sivil itaatsizlik kavrayışının bir karşılaştırmasını yapmaktır. Bilindiği üzere, sivil itaatsizlik şiddeti mutlak surette ret eden bir eylem biçimidir. Kürt siyasal hareketinde ise sivil itaatsizliğin yanı sıra şiddet içeren çeşitli eylem formlarına da başvurulduğu görülmektedir. Burada bir tür çelişki gibi görünen, şiddet içeren ve içermeyen eylemlerin birleşimi söz konusudur. Bu birleşimi yaratan ise iç ve dış politik durumun kendine has koşulları olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı 2011-2014 yılları arasında Kürt siyasal hareketi tarafından icra edilen sivil itaatsizlik eylemlerini teorik ve pratik açıdan (dünya örnekleri çerçevesinde) ele almaktır. Bu temelde şu sorulara cevap aranacaktır: Kürt siyasal hareketinin söz konusu dönemlerde sivil itaatsizlik eylemlerine yönelmesinin nedenleri nelerdir? Kürt siyasal hareketi, sivil itaatsizlik eylemleri ile şiddet içeren eylemler arasındaki ilişkiyi nasıl ele almaktadır? Hareketin şiddetsizliğe (sivil itaatsizliğe) ve şiddete (silahlı direniş ve şiddet içeren gösteriler) ilişkin meşrulaştırma dayanakları nelerdir? Bunların yanı sıra amaçlanan bir diğer şey, sivil itaatsizliğin kuramsal ve tarihsel dayanaklarından yola çıkarak, sivil itaatsizlikteki şiddetsizlik ile Kürt sivil itaatsizliğindeki şiddetsizliğin karşılaştırmasının yapılmasıdır.

Araştırmanın Yöntemi: Kürt sivil itaatsizliğine ilişkin yukarıda belirtilen soruların cevaplarına nitel bir araştırma metodu olan *İçerik Analizi* ile ulaşılmıştır. Örneklem olarak Kürt siyasal hareketinin basın/yayın organları olan *Özgür Gündem* gazetesi ile *Serxwebün* dergisi seçilmiştir. *Özgür Gündem* gazetesi 30 Mayıs 1992 yılında kurulmuştur. Kürt siyasal hareketinin yasal yayın organlarından olan bu gazete 14 Nisan 1994'te kapatıldı. Kapatıldıktan sonra farklı bir isimle (*Özgür Ülke*) yayın hayatına devam eden gazete 17 yıl aradan sonra yayın hayatına tekrar başladı. *Serxwebün* dergisi ise 1982 yılında yayına başlamıştır. Türkiye'de halen yasaklı olan derginin ilk yayın yönetmeni PKK'nin kurucu kadrolarından Mazlum Doğan'dı. Almanya'da yayın yapan dergi halen Kürt siyasal hareketinin en bilinen yayın organıdır.

Bu araştırmada kullanılan veriler söz konusu yayın bültenlerinin 4 yıllık sayıları (2011-2014) taranarak elde edilmiştir. Kürt siyasal hareketi tarafından 2011 yılında icra edilmeye başlanan sivil itaatsizlik eylemlerinden bazılarının, başlangıçlarından itibaren *Özgür Gündem* gazetesinin ilk sayfalarında yer aldığı görülmektedir. Örneğin *Çadır Eylemleri*, *Sivil Cuma Namazları*, *Açlık grevleri*, *Anadilde Savunma Eylemleri*, *Canlı Kalkan Eylemleri*, *Eğitim Boykotu* gibi sivil itaatsizlik eylemleri ilk sayfalarda yer alırken oturma eylemleri, "Hepimiz KCK'liyiz" eylemi, yasaklanmasına rağmen PKK'lilerin cenaze törenlerine katılma, yasal sınır ihlali gibi eylemler ise orta sayfalarda yer almaktadır. Bu açıdan *Özgür Gündem* gazetesi "açık içerik" analizine olanak tanımaktadır. Ancak *Serxwebün* dergisinde söz konusu sivil itaatsizlik eylemleri orta sayfalarda yer almakla beraber genellikle doğrudan haber konusu yapılmadığı görülmektedir. Bu açıdan hareketin

“eylem biçimi içerisinde bir yöntem” olarak haberleştirilen sivil itaatsizlik eylemlerine ilişkin veriler daha çok “kapalı içerik” analizine imkân tanımaktadır.

Bu araştırmada Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinin yanı sıra şiddet içeren eylemlere ilişkin veriler de yine bu yayın organları vasıtasıyla elde edilmiştir. Söz konusu yayın organlarında çatışma haberlerinin sivil itaatsizlik eylemlerine benzer şekilde sunulduğu görülmektedir. Araştırmada sivil itaatsizlik eylemleri ile şiddet içeren eylemlerin karşılaştırılması yapılmış ve grafiklendirilerek analiz edilmiştir. Eylemlerin tekrarlanma sıklığı temelinde oluşturulan grafiklerin Kürt siyasal hareketinde şiddet ve şiddetsizlik arasında kurduğu ilişkiyi yorumlamamızda daha geniş bir perspektif sunduğu söylenebilir.

Araştırmanın Önemi: Araştırma iki noktada sosyal bilimler açısından önem arz etmektedir. Birincisi daha önce “Kürt sivil itaatsizliği” üzerine herhangi bir tez çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Bu açıdan araştırmanın literatüre özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İkincisi ise Kürt siyasal hareketi örneği üzerinden, sivil itaatsizlik ve şiddet ilişkisinin farklı bir perspektifte değerlendirilecek olmasıdır. Bu perspektif bir sivil itaatsizlik eyleminde şiddet karşıtlığının etik ve taktik (politik bir alt yöntem) boyutlarını öne çıkararak onun tarihsel ve teorik bir değerlendirmesini sunmaya çalışır.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırma Kürt hareketinin 2011-2014 yılları arasında icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerini kapsamaktadır. Bu tarihlerden önce gerçekleşen bazı sivil itaatsizlik eylemleri olmasına rağmen araştırmanın verilerine dâhil edilmeyecektir. Çünkü Kürt hareketinin bu eylemleri organize edilmiş bir

kampanya çerçevesinde icra etmedikleri gözlemlenmektedir. Deyim yerindeyse, münferit birer eylem olarak kalmışlardır. 2011 yılında başlatılan sivil itaatsizlik eylemleri ise BDP ve DTK'nin aldığı karar doğrultusunda planlı bir şekilde icra edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: SİVİL İTAATSIZLIK NEDİR?

I. SİVİL İTAATSIZLIĞIN TARİHİ VE DÜŞÜNSEL DAYANAKLARI

İktidar ilişkilerinin tarihi ve teorisi bizzat insan toplumunun tarihi ve teorisi ile neredeyse eşanlamlıdır. Bu açıdan iktidarı tanımlamak, aynı zamanda insan toplumunun kolektif ilişkilerini de tanımlamak anlamına gelir. Örneğin, toplumsal hayatta yer alan her hangi bir olgu farklı iktidar biçimlerinin aktarımını, dolaşımını sağlayabilir. Bu durum üretim biçimi ve ilişkilerinden dinsel ritüellere, danslara ve şarkılara kadar geniş bir yelpazede kendisini gösterir. İktidarın bu çok yönlülüğü onun tanımlanmasını büyük ölçüde zorlaştırmakla beraber yapılan tanımlamaların çeşitli olmasına da sebep olmaktadır. Ancak en genel anlamıyla iktidarı “kişinin ya da kişilerin çevresi üzerinde hâkimiyet kurma yoluyla amaçlarını kovalayabilmesi ve o amaçlara ulaşabilmesi” olarak tanımlayabiliriz (Mann, 2012: 18).

Tanımından da anlaşıldığı üzere iktidar hâkimiyet dolayısıyla da baskı kurma üzerine inşa edilir. Baskı ise tarihte hiyerarşik toplumsal sistemlerin oluşmasına sebep olmuştur. Baskıya muhalefet bu hiyerarşik toplumsal sistemlerin varlığıyla eşzamanlıdır. Muhalefet bu anlamda iktidar gibi sürekli ve çeşitli olma özelliği gösterir. Ne var ki bildiğimiz gibi baskının keskinleştiği, beklentilerin boşa çıktığı ya da yönetici katmanın gücünün sallantılı olduğu zamanlarda başkaldırı hemen hemen kendiliğinden ortaya çıkar (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 35). Esas itibariyle direniş ister kendiliğinden isterse de dışarıdan yapılan bir müdahale sonucu ortaya çıksın, iktidarla olan ilişkisi ontolojik bir temele sahiptir. Yani iktidarın varlığı direnişi, direnişin varlığı ise iktidarı gösterir. Michel Foucault bu ontolojik ilişkiye “iktidarın olduğu yerde direniş vardır” (Foucault, 2003: 176) sözü ile işaret eder.

Tarih boyunca iktidara karşı direniş iki yöntemle mümkün olmuştur. Bunlardan ilki şiddet kullanarak, ikincisi ise şiddet kullanmadan direnmektir. İktidara karşı direniş çoğunlukla onun şiddetine karşı şiddet kullanmak temelinde vuku bulmuştur. İsyân, devrim, gerilla savaşı gibi yöntemler bu karşı koyma biçiminin en yaygın örnekleridir. Ancak şiddetsizlik temelinde geliştirilen karşı koyma biçimleri de tarihte azımsanmayacak ölçüde mevcuttur. Grev, boykot, vergi vermeme, gösteri ve yürüyüş gibi birçok sivil direniş biçimi, iktidara karşı koyma araçları olarak kullanılmış ve özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru temel direniş yöntemlerinden biri haline gelmiştir. İktidarların adil olmayan uygulamalarına ahlaki veyahut vicdani temelde karşı çıkmanın bir biçimi olan sivil itaatsizlik de bu sivil direniş modelleri içinde yer almaktadır.

Yasaya vicdani karşı koyuş, insan düşüncesi ve eyleminde oldukça eskidir. Kutsal yazılar ve tarih belirli yasaların, vicdani temelde ihlal edilmesi konusunda zengin kaynaklar sunmaktadır. Eski ve Yeni Ahit'te iki örnek bize tanrıya sadakatten dolayı kralın yasasına uymayan insanlardan bahseder. Bunlardan ilki, Yahudilerin kralın yasasını cesurca ihlal etmeleri, ikincisi ise Yeni Ahit'te Peter ve Paul'un öğretilerinde vicdana uygun yaşam konusundaki yazılarıdır. Peter ve Paul'un söz konusu yazıları "Tek bir insana değil, tanrıya itaat etmeliyiz" düşüncesini tarihe kaydederek, egemene karşı koyuşun meşru temelini ilahi bir alana çekmektedir. Erken Hıristiyanlık döneminde de bireysel bütünlüklerin korunması için yapılan birçok sivil itaatsizlik eylemi vardır. Bu dönemde Maximilianus'un (M.S. 295) askerliği reddetmesi açık bir sivil itaatsizlik örneğidir. O, orduda yer almayı reddetti ve gerekçe olarak ise tanrının öldürmeyi ve putlara kurban vermeyi yasaklayan emrine karşı gelmeyeceğini gösterdi. Sonunda öldürmeyi reddettiği için devlet

tarafından öldürülen Maximilianus, iddiasında bulunduğu ruh sağlığını ve bütünlüğünü yaptığı sivil itaatsizlikle koruyabildi (Coleman, 1985: 22).

Sivil itaatsizlik konusunda Hıristiyan düşünce dünyası kadar zengin kaynaklar sunmasa da İslam düşünce dünyasında da adil olmayan yönetimlere karşı sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilir örnekler görmek mümkündür. İslam âlimi Hasan el-Basri bu anlamda en çok bilinen örnektir. Kur'an'ı temel alarak pasif bir direnişi salık veren Hasan el-Basri, yaşadığı dönemde yönetimin icraatlarını onaylamamakta, hükümlerinin ahrete bırakılmasını kabul etmemekte ancak Emevi muhaliflerinin Mu'tezili öğretiyi² teorik destek alarak, hükümete karşı silahlı isyan başlatmalarını da doğru bulmamaktadır. Dini toplumsal bütünlüğün bozulmamasını ve yönetimin de Kur'an'da yazılan "adil" hükümler doğrultusunda hareket etmesini sağlamak için Hasan el-Basri, şiddetsiz bir mücadeleyi, şiddet ile iş birliği yapmamayı temel direniş modeli olarak önermektedir (Uyanık, 2001: 45).

A. Tanrısal Sesin Prometheus'u: Sokrates

Tarihte her ne kadar farklı toplumlarda ve farklı düşünce sistemlerinde sivil itaatsizlik yer edinmiş olsa da, esas itibariyle sivil itaatsizliğin düşünsel temellerinin oluşumunda en önemli katkıyı sağlayan dönem Antik Yunan'dır. Bu dönemde Sokrates'in düşünceleri ve Sofokles'in Antigone'u, bize sivil itaatsizlik literatürü konusunda önemli kaynaklar sunmaktadır. Sokrates'in Atina gençlerini sitenin tanrılarına ve dini inançlarına karşı çıkmaya teşvik etmek suretiyle yoldan çıkarttığı gerekçesiyle suçlanması ve sonuçta ölüm cezasına çarptırılması felsefe tarihinin

² Mu'tezile öğretisine göre, zor kullanarak yönetimi ele geçirmiş bir kişinin ya da grubun yönetimi meşru değildir. Dolayısıyla böyle bir yönetime karşı, şiddeti de içerebilecek bir direnişe başvurulabilir. Öğretiye göre, bu kişi ya da gruplar yönetme hakkından mahrum bırakılmalı ve Müslümanlar arasında Şura'ya dayalı bir yönetim sistemi kurulmalıdır (Ammara, 2000).

bilinen hadiselerinden biridir (Gürler, 2010: 84). Sokrates idam istemiyle yargılandığı sırada kendisine yönelik söylenenleri inkâr etmemiş ve bunun gençleri yoldan çıkarmaya sebep olmadığını söylemiştir. Dava sonunda idama mahkûm edilen Sokrates bu kararı yasaya duyduğu saygıdan ötürü kabul etmiş ve karara karşı çıkmamıştır.

Sokrates'in sivil itaatsizlik bakımından önemini iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Birincisi, Sokrates'in artık felsefe yapmaması karşılığında serbest bırakılsa dahi tekrar felsefe yapmaya devam edeceğini belirtmesi ve bunun gerekçesidir. Yani yasayı aleni, kasti olarak tekrar ihlal edeceğini beyan etmesidir. İkincisi ise, firar etme şansına sahip olmasına rağmen firar etmemesi ve hukuka itaat yükümlülüğüne dair söyledikleridir. İlk hususa dair bilgiye "*Sokrates'in Savunması*"nda ulaşılrken ikinci hususa dair bilgiyi ise '*Kriton*'da bulmaktayız.

Felsefe yoluyla insanları erdemli bir şekilde yaşamaya sevk etmenin, tanrı tarafından kendisine verilen bir görev olduğunu belirten Sokrates, savunmasında bu misyonunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Sokrates, Anytos'un (mahkeme de Sokrates aleyhinde ifade veren kişi) dedikleri ile ikna olmadık ve seni serbest bırakıyoruz. Ama bir şartımız var! Bundan böyle bu araştırmalarına ve felsefe yapmaya son vereceksin, aksini yaptığın görüldüğünde de ölüme mahkûm edileceksin' diyebilirsiniz. Beni bu şartlarla serbest bırakırsanız size yanıtım şöyle olur: 'Atinalılar, sizi sayar ve severim, ama size değil tanrıya itaat edeceğim. Nefes aldığım ve gücüm yettiği sürece felsefe yapmaktan, nasihat vermekten vazgeçmeyeceğim. Bir kimse erdemli olduğunu söylediği halde erdemli olmadığını tespit edersem, onu önemsiz şeylere değer verip, önemli olanlara daha az değer vermekle suçlayacağım. Genç ya da ihtiyar, yerli ya da yabancı, karşıma çıkan herkese ve özellikle soylarınız itibarıyla bana daha yakın olan siz yurttaşlarıma böyle davranacağım. Bunu iyice anlayın, çünkü tanrı böyle emrediyor” (Platon, 2013: 48).

Burada Sokrates, adil olmayan bir yasayı çığneme gerekçesini “üstün yasa”ya, tanrının yasasına dayandırmaktadır. Sivil itaatsizliğin meşruiyet kaynaklarından biri

olan “üstün yasa” fikri, Sokrates’te vicdan ve akılla temellendirilmektedir. Savunma ve Kriton’daki Sokrates’e göre devletin yanı sıra vicdan ve akılla da iyi ve adil olanın ne olduğu tespit edilebilir. Hatta bu bağlamda akıl ve vicdan, devletin de üstündedir. Sokrates’e göre devlet insanların iyiliği için vardır. Yasalar ise salt özgürlükleri sınırlamak ve kısıtlamak için var değildir; ancak daha çok özgürlük, başka bir deyişle, her insanın yeteneklerini en iyi biçimde geliştirip kendisini tam anlamıyla gerçekleştirebileceği bir atmosfer sağlamak için vardır (Versényi, 2007: 98). Dolayısıyla, şayet devlet bu ontolojik gerekçesine, akıl ya da vicdana aykırı bir kural koyarsa kişinin buna itaat etme yükümlülüğü yoktur.

Sokrates’e göre her insanın doğası itibarıyla kendisine en uygun gelen işi yapma olanağı bulunduğu ve başkalarının işlevlerine müdahale etmeden kendi işlevini gerçekleştirdiği bir devlet iyi işleyen, sağlam ve güçlü bir devlettir. Böyle bir devlet adil bir devlettir ve her insanın kendisine düşeni yapmasını, doğasının bir parçası olana sahip olmasını sağlayan yasalar da adil yasalardır; şu halde kendisine uygun düşeni yapan insan da adil bir insandır (Versényi, 2007: 99).

Sokrates “kendisine en uygun düşeni”, “tanrısal sesi” (*daimon*) dinleyip vicdanına göre doğru olanı yapmaktan ötürü suçlanmasına karşın niye cezayı kabul etmiş ve baldıran zehrini içmiştir? Çünkü Sokrates kendi kaderinden yola çıkarak, yasalarla olan sözleşmesini bozmayı, yasalara bağlılıktan ve duyduğu saygıdan vazgeçmeyi düşünmüyordu; onun davası yasayla değil, yasayı uygulayanlarla, hâkimlerle. Daha ötesi, dava sırasında Kriton’un kaçıp sürgüne gitmeye ikna çabalarına, gerçekte yasaların kendisine böyle bir olanağı sunduğu biçiminde karşılık veriyordu. Sokrates kendisine yasanın şöyle diyeceğini söylüyordu:

“Dahası var, dava sırasında bile, isteseydin sürgün cezasına çarptırabilirdin kendini ve bu gün şehrin isteğine karşı tasarladığın şeyi onun isteği ile yapabilirdin. Ama o zaman, ölüm karşısında kayıtsız kalacağını övünerek söylüyor, ölümü sürgüne tercih ediyordun” (Aktaran: Arendt, 2001: 83).

Sokrates’in sivil itaatsizlikle ilgili önemli olan diğer bir yönünü gösteren bu tutumu, çağımızın sözleşme ve konsensüs kuramlarına dayalı formel, temsili demokrasilerin hukuk devleti çerçevelerinde dikkate değer bir anlam taşımaktadır (Ökçesiz, 2001: 22). Haksız da olsa bir yargı kararına uymak, taraf olunan genel sözleşmenin ruhundan çıkmaktadır. Şu halde Sokrates, kendi kaderinden yola çıkarak en genel anlamda yasalarla olan sözleşmesini hiçbir zaman bozmayı düşünmemiştir (Nişancı, 2013: 175).

B. Yaşam ile Ölümün Kutsallığı: Antigone

Antik Yunan’da bir yasanın ihlal gerekçesini “üstün yasa”ya dayandıran bir diğer örneği Sofokles’in Antigone adlı eserinde görmekteyiz. Oyunun başkahramanı olan Antigone’nun Thebai’de krallığı paylaşamayan kardeşleri Eteokles ile Polineikes birbirlerine karşı amansız bir savaş açmışlardır. Bu savaşta iki düşman kardeş birbiriyle dövüşürken can verirler. Bu sırada tahta çıkan Kreon, Eteokles’in yurdunu savunurken öldüğü için kahraman ilan edilip törenle defnedilmesini, vatanına yabancıların yardımıyla saldıran Polineikes’in ise mezarsız kalarak, kurda kuşa yem olsun diye açıkta bırakılmasını buyurur. Onu gömmeye yeltenecek kişinin ölümle cezalandırılacağını bildirir.

Lacan’a göre sembolik normlara başkaldırmaya yönelik olduğu için kesinlikle ölüme varabilecek bir arzunun peşinde olan ve siyasi alanda, siyasi iktidarın aracı

olan egemenliğin dili ile konuşmaya kalkışan³ (Butler, 2007: 33) Antigone, kendince yüksek gördüğü yasalar adına (tanrı yasası olan ölümlere saygı ve kardeşlik sevgisi adına) Thebai'nin yasasına karşı durur. Antigone, Thebai kralının öne sürdüğü vatan aşkından daha güçlü olan bireysel ödevinden asla vazgeçmez. Tavrının dürüstlüğüne inanan Antigone, ihtiyatlı olması yönündeki öğütleri elinin tersi ile iter ve askerleri hiçe sayarak, herkesin gözü önünde kardeşinin cesedini gömmeye girişir. Eylemini aleni bir biçimde üstlenir. Kendisinin çarptırıldığı cezaya, hücreye kapatılmasına yol açan –ki orada ölecektir- adaletsiz yasaya yurttaşları tanık tutar, bu adaletsizliği onlara gösterir (Bové ve Luneau, 2006: 46-47).

Antik Yunan uygarlığı da dâhil, eski uygarlıklarda meşru otorite kaynaklarının kabile, köy veya devletin ötesinde kurulduğunu görmekteyiz. Bu meşru otoritenin kurgusunda ilahi olan merkezi önemdedir. Sokrates ve Antigone'nun “üstün yasa”ya vurgusu tam da böyle bir düşünce geleneğinin ürünüdür. Ahlaki/vicdani muhasebe sonucu adil olmadığı kanaatine varılan bir insani yasaya karşı, ilahi yasayı savunmak ve bu temelde şiddetsiz direnişe geçmek, bir meşrulaştırma aracı olarak yakın dönem sivil itaatsizliklerinde de kullanılmıştır. Nitekim sivil itaatsizliğin isim babası olan Henry David Thoreau da bu düşünce geleneğinin sürdürücüsü olarak nitelendirilebilir.

C. Bireysel Vicdanın Yüceliği: Henry David Thoreau

Teoride ve pratikte birçok düşünce ve eylem sivil itaatsizlik olarak adlandırılrsa da sivil itaatsizlik kavramını ilk kez 1848 yılında Amerikalı yazar ve doğa tarihçisi

³ Kreon emrinin herkes tarafından bilinmesini ve riayet edilmesini ister. Aynı şekilde Antigone da yaptığı eylemin herkes tarafından bilinmesini arzular. Yani tıpkı Kreon gibi, Antigone da söz ediminin kökten ve tamamen –buyruğun kendisi kadar- kamusal olmasını ister (Butler, 2007:44). Bu açıdan bakıldığında sivil itaatsizliğin alenilik unsurunun dili ve siyasi iktidarın egemenliğinin dili birbirine paralel anlamlar taşımaktadır.

Henry David Thoreau kullanmıştır. Thoreau, Teksas'ı işgal eden ABD hükümetinin Meksika'ya karşı ilan ettiği savaşın ve köleciliğin suç ortağı olmak istemediği gerekçesiyle vergilerini ödemeyi (altı ay boyunca) reddettiği için 1846 Temmuz'unda zorla alıkonularak hapse atıldı. Bir gece hapiste kalan Thoreau, ertesi sabah teyzesinin vergiyi onun yerine ödemesi sonucunda serbest bırakıldı.

“En iyi hükümet, en az yöneten hükümettir” şiarını kendisine düstur edinen Thoreau'ya göre insanları haksız yere hapse atan bir hükümette her dürüst insanın yeri hapishanedir (Thoreau, 2007: 370). “Doğrunun ve yanlışın ne olduğunu çoğunluğun değil de vicdanın karar verdiği bir hükümet sistemi olamaz mı?” sorusunu soran Thoreau'ya göre eğer yasa doğası gereği seni zorunlu olarak başkasına haksızlığın aracı durumuna düşürecek yapıdaysa, yasayı çiğnemek gerekir (Thoreau, 2001: 39).

Thoreau'nun düşünceleri, vicdanı, dolayısıyla insan onurunu ve bunlardan daha önce insan bireyinin özerkliğini, dünyayı kavrayış için esas almaktadır. İktidarın ve hukukun meşruluk kaynağı, onun vicdanının yargılama ölçütlerine uygunluktur. Bu ölçütler Kant felsefesinin kesin buyrukları gibidir. Sokrates'in içindeki tanrısal ses (*daimon*), O'nda Doğu ve Batı felsefelerinin kesişme noktası olan “insan onuru” ve Gandhi'de olduğu gibi bir “hakikat” kavramında koşulsuz bir siyaset ve hukuk ahlakına dönüşür (Ökçesiz, 2001: 36-37).

Devletin lağvedilmesini değil, daha iyi bir yönetimin olmasını talep eden Thoreau, yönetim konusunda Sokratik bir “iyi yönetim” fikrine yakın durur. Thoreau'ya göre “devlet hiçbir zaman bireyin zihinsel ve ahlaki iç dünyasıyla yüzleşmez; sadece vücudu ve de duyularıyla karşı karşıya gelir” (Thoreau, 2001: 44).

Bireyin zihinsel ve ahlaki iç dünyasının devlete sirayeti, Thoreau'ya göre vicdan vasıtasıyla olur. Devletin adil olmayan yasalarını ihlal etmek tıpkı Maximilianus, Sokrates ve Antigone'de olduğu gibi Thoreau'da da ahlaki bir sorumluluk olarak kodlanır.

Thoreau'ya göre bin kişinin vergisini ödememesi şiddet içeren, kanlı bir eylem değildir. Vergi ödememeyi şiddetsiz bir eylem olarak niteleyen Thoreau, Tolstoy'da olduğu gibi, ödenen vergilerin şiddet eylemleri için kullanılmasını protesto eder (Tolstoy, 2011). Birilerinin ölümüne sebep olmadığı sürece ödediği vergilerin nereye gittiğini önemsemeyen Thoreau, burada devlet ile olan ilişkisini, devletin vicdani olana uygun ve uygun olmayan eylemleriyle sınırlar.

Vicdan yasasını normatif yasadan daha üstün gören Thoreau'nun sivil itaatsizliğinin temel olarak şu unsurları taşıdığını söyleyebiliriz: Adil olmayan bir yasanın vicdani gerekçelerle çiğnenmesi, şiddetsizlik, ihlal edilen yasadan dolayı öngörülen cezanın kabulü ve adaletsizliğe sebebiyet veren kurumlarla iş birliği yapmamaktır.

D. Anarşizmin Spiritüel Şiddetsizliği: Lev Nikolayeviç Tolstoy

Thoreau'nun ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra, sivil itaatsizliğin düşünsel temellerine önemli katkılar sağlayan isim Lev Nikolayeviç Tolstoy olmuştur. Modern zamanların şiddetsizlik felsefesinin köşe taşlarından biri olan Tolstoy, Thoreau'nun söylemini 1894 yılında bir İngiliz gazetesinde tesadüfen keşfeder ve Rusçaya tercüme ettirir. O dönemden sonra da Thoreau'yu ve söylemini olumlayan bir propaganda faaliyetine girişir (Bové ve Luneau, 2006: 74). Thoreau'daki sivil itaatsizliği, Hıristiyan pasifist anarşizmiyle harmanlayan Tolstoy, idealizmini İsa'nın

ahlak öğretisi üzerine inşa eder. Onun ahlak öğretisinin özü, ‘öç alma ve misillemeden vazgeçme’ olarak açıklanabilir (Nişancı, 2013: 182).

Önemli ölçüde Tolstoy ile özdeşleştirilen Hıristiyan pasifist anarşizmi ile sivil itaatsizlik arasında nasıl bir ilişki vardır? Hıristiyan anarşizmine göre Hıristiyanlar yalnızca İsa’nın öğretilerinde vuku bulan tanrıya karşı sorumludurlar ve gerçek otorite tanrıdır. Dolayısıyla örgütlü din ve devlet bir otorite olarak kabul edilmez. Hatta her türlü devletin ve örgütlü dinin varlığının sonlandırılması gerekliliği savunulur. Tolstoy bu temelde devletin ve kilisenin panzehiri olarak değerlendirdiği, şiddetsizliğe dayalı pasif direniş yöntemini düşüncesinin merkezine alır. “Organize olmuş şiddet” ile işbirliği yapmama, vergi ödememe, askerliğe gitmeme, şiddete dayanan kurumlara katılmama gibi yöntemler temel direniş modelleri olarak bu fikir sistemi içerisinde yer almaktadır (Schock, 2013: 277).

Şiddetin özü itibariyle kaçınılmaz olarak cinayete yol açtığını belirten Tolstoy’a göre kötülüğe kötülükle değil, iyilik ile cevap verilmelidir. Hıristiyanlıkta temel ilke olarak benimsenen “sana tokat atana öbür yanağını çevir” sözü, böyle içsel bir etik ilkeye dayanır. Şiddetsizliği bireylere etik bir sorumluluk olarak yükleyen bu ilkeden yola çıkan Tolstoy, düşmanına karşı sevgi ile yaklaşmayı Hıristiyanlığın özü olarak ele alır (Apressyan, 2009: 100).

Tolstoy’un sivil itaatsizlik açısından önemi, şiddeti kesin bir dille reddetmesi ve bu reddiyesini etik bir ilke olarak kodlamasıdır. Tolstoy’un düşüncesindeki temel direniş formları eski çağlardan günümüze çeşitli zamanlarda kullanılagelen sivil direniş yöntemleridir. Maximilianus’un askerliğe gitmeyi reddetmesi, Thoreau’nun vergi vermemesi Tolstoy’un eylem biçimleriyle tamamen örtüşür. Yanı sıra Sokrates

ve Antigone'nun eylemlerinin meşruiyet kaynağına ilişkin işaret ettikleri yere, yani ilahi olana, Tolstoy'da "tek otorite tanrıdır" düşüncesi çerçevesinde başvurmaktadır. Cohen'in (1966) de vurguladığı üzere sivil itaatsizlik, insanüstü yasalara ilahilik dolayımıyla başvurarak kendisine bir meşruiyet alanı yaratır. Sivil itaatsizler, sivil itaatsizliği bir ahlaki sorumluluk olarak belirlerler ve eylemleri de yine ahlaki bir buyruk olarak her türlü şiddeti dışlar.

E. Hindistan'da Bir Satyagrahi:⁴ Mohandas Karamchand Gandhi

Hindistan ulusal kurtuluş hareketi, yarattığı mücadele anlayışı açısından, Uzakdoğu'da olduğu kadar, pek çok siyasi akıma da yol gösterici bir örnek olmuştur. Şiddetsizliği bir mücadele aracı olarak kullanması bakımından diğer ulusal hareketlerden ayrılan bu hareketin tarihi, neredeyse Gandhi'nin öznel tarihi ile özdeşleşmiştir. Aslında yüz yıla yakın bir süre devam eden bu direniş sadece 1915-1945 yılları arasında, yani Gandhi'nin önderliğini üstlendiği otuz yıl boyunca şiddetten uzak kalmıştır. Sonuçta hareketin başarısı açısından belirleyici olanın, Gandhi ve taraftarları ile şiddet yanlısı diğer politik grupların oluşturduğu siyasal birikim olduğu söylenebilir (Aygün, 2006: 20).

Esas itibarıyla Gandhi, politik aktivistliğinin yanı sıra bir din adamı olarak da değerlendirilebilir. Dindarlığı eklektik ve kişiseldi. Kısmen okuduklarının, deneyimlerinin kısmen de içinde büyüdüğü kültürün bir ürünüydü. Advaita-Vedantin öğretisi, Bhakti'nin ideal dindarlığı, Budizm, Vaishnavizm, Hıristiyanlık, Thoreau, Ruskin ve Tolstoy'un fikirleri onun felsefesini şekillendirmiştir (Bilgrami, 2011: 93-94). Bu düşünsel uğraklardan hareket eden Gandhi felsefesinin ana kavramlarını

⁴ Gandhi literatüründe şiddet kullanmayan direnişçi.

hakikat, şiddetsizlik ve eşitlik olarak belirlemek mümkündür. Nitekim Gandhi'yi sivil itaatsizlik bakımından, teorik ve pratik olarak tarihsel bir dönüm noktası yapan da, felsefesini üzerine inşa ettiği bu kavramları ve pratikleridir. Gandhi, Hindistan'ın ulusal bağımsızlığı için verdiği mücadele boyunca bu kavramları tutarlı bir şekilde sistematize edip politik alanda uygulamıştır. Böylece tarihte sivil itaatsizliği politik sahaya kazandıran en önemli isim olmuştur (Carter, 2009: 26-27).

Denebilir ki, şiddetin tarihteki rolüne dair dogmatik inancı sarsan en önemli isimlerden biri Gandhi'dir. Ondan önce, siyasi otoriteyi değiştirmek isteyen herkes amaca ulaşmanın en hızlı araçlarına başvuruyordu: komplo, konvansiyonel savaş, gerilla savaşı, ittifaklar, seçimler... Burada genellikle önemli olan iktidarı almaktır, araçların önemi yoktur. "Amaç aracı meşru kılar" şeklindeki Makyevalist söz ya da bunun sosyal demokrat versiyonu olan "seçim vaatleri yalnızca bu vaatlere inananları bağlar" sözü bunun kanıtıdır. Burada ahlak politikasının vestiyerindedir (Bové ve Luneau, 2006: 61).

Şiddeti bir doktrin olarak ele alan bu tür hareketlerin aksine Gandhi, politik ve sosyal bir eylemin amaç ile araçları arasında etik bir ilişkinin olduğunu belirtir. Ona göre etik ve pratik kimlikler karşılıklı bir ilişki içindedirler. Dolayısıyla "iyi amaçlar" için dahi olsa şiddetin bir araç olarak kullanılması etik değildir. Gandhi amaç ile araç arasındaki ilişkiyi şu metaforla anlatır: "Araçlar bir tohum benzerler, amaç da ağaca; ve araçlarla amaçlar arasında tıpkı ağaçla tohum arasındaki bozulmaz bağ gibi bir bağ vardır" (Gandhi, 2012: 90).

Gandhi'nin politika ile ahlak arasında kurduğu bu ilişki aynı zamanda "egemen siyasal literatür"e karşı bir meydan okumadır. Egemen siyasal literatürde ahlak

politikanın içerisinde oluşturulan bir öge olarak ele alınır. Örneğin, Machiavelli'e göre ahlak politikanın bir fonksiyonudur. Hegel, Bodin, Hobbes, Spinoza ve Marx gibi diğer realistler de ahlakın politika tarafından belirlendiğini düşünürler (Sharp, 1979: 261). Max Weber de "Meslek Olarak Siyaset" adlı yazısında Machiavelli ve diğerlerine benzer düşünceleri dile getirir. Ona göre politikadaki bütün ahlaki problemlerin özelliklerini şiddet belirler. Dolayısıyla Weber'in düşünce sisteminde ahlak, politikanın temel gücü olan şiddet tarafından belirlenen bir öge olarak yer almaktadır (Weber, 2005).

Weber ve diğerlerinin ahlak, şiddet ve politika arasında kurduğu ilişki, Gandhi felsefesine taban tabana zıttır. Gandhi'ye göre ahlak politika tarafından üretilen bir şey değildir. Aksine ahlak, yani din (Gandhi için ahlak ile din aynı manaya gelir (bkz. 1963: 149)), politikayı ve politikanın araçlarını belirleyen bir niteliğe sahiptir. Ahlaki ilkelere dayalı şiddetsizliğin savunucusu olan Gandhi, böylece ahlaki politikada belirleyici bir etmen olarak ele alırken, şiddeti ise ahlaki sınırların ve dolayısıyla politikanın dışına çıkarır. Ayrıca din, ahlak ve politika arasında kurduğu ilişkide Gandhi, dini tamamen politikanın dışında kalması gereken bir öge olarak da değerlendirmez. Ona göre ahlak ve dolayısıyla din, politikanın temel belirleyicisi olarak ele alınmalıdır.

Gandhi, toplumsal örgütlenmenin her düzeyinde uygulanabilecek bir politik ahlak yaratmaya çalışır. Bu politik ahlak, şiddetin her türünü dışlar ve şiddetsizliği temel prensiplerden biri olarak belirler. Gandhi'nin felsefesinde şiddetsizlik, Sanskritçe kökenli bir kelime olan *Ahimsa* olarak adlandırılır. *Himsa* şiddet, zarar vermek anlamlarını taşıırken, *Ahimsa* bunun aksi bir anlama sahiptir. *Ahimsa*, Hinduizm'de hiçbir varlığı incitmeme, bütün canlılara sevgi ile yaklaşma ilkesinden

türetilmiş ve Gandhi felsefesinin ana bileşenlerinden biri olmuştur (Gandhi, 1963: 28).

Gandhi'ye göre hakikatin temeli olan *Ahimsa* esas itibariyle, yine Gandhi'nin fikir sisteminde önemli bir öge olan ve hakikate bağlılık anlamına gelen *Satyagraha* kavramının mantıksal bir sonucudur. *Satyagraha* ile *Ahimsa* arasındaki ilişki hakkında Gandhi şöyle yazar:

“Satyagraha lügat anlamıyla hakikate tutunma demektir ve bu yüzden hakikatin gücü anlamına gelir. Hakikat ise ruhi ve manevidir. O yüzden Satyagraha ruhi güç olarak bilinir. Satyagraha insanın mutlak hakikati bilmemesi ve bu yüzden de cezalandırmaya yetkili olmaması anlayışına dayalı olarak şiddet kullanmayı dışlar” (Gandhi, 2012: 83).

Gandhi'nin savunduğu soyut tasarımla, giriştiği somut eylemler arasında normlardan, önermelerden ve ahlaki buyruklardan oluşan bir katman düşünülebilir. Bunların tümü, *Satyagraha* teorisini oluşturur. Diğer bir deyişle, bunlar *Satyagraha*'yı söylem düzeyinde ifade ederken, *Satyagraha*'nın pratiği onun maddeleşmiş biçimini oluşturur. Ancak bu söylemsel biçim yalnızca bir dizi felsefi düşünce ve betimleme değil, daha çok bir ahlaki önermeler manzumesidir. Bu ahlaki önermeler manzumesinde sivil itaatsizlik bakımından önemli olan birçok özellik tespit etmek mümkündür. Her şeyden önce Gandhi'nin sivil itaatsizliği adil olmayan yasaya karşı ahlaki bir direniş biçimi öngörür. Ancak bu direniş biçiminin nasıl icra edildiği de önemli bir detaydır. Gandhi'nin felsefesinde eylemde bulunan bireyin iç dünyası oldukça önemlidir. Eylem gerçek inançtan kaynaklanmalıdır. Katılım derin bir inançtan gelmiyorsa, cesaretle ortaya çıkma ve sorunu verimli bir sonuca ulaştırmak için gerekli olan fedakârlığı üzerine alma yetisi gösterilemez. Bu Gandhi felsefesinde katı bir koşuldur (Galtung, 2001: 214).

Gandhi'nin politik eylem kimliğiyle özdeşleşen bir özellik olarak şiddetin ahlaki reddiyesi onun sivil itaatsizliğinde önemli öğelerden biridir. Şiddet kullanmaktan kaçınmak sadece fiziksel şiddeti kullanmamak anlamına gelmemektedir. Gandhi'nin şiddet reddiyesi sözel ve psikolojik şiddeti kullanmamayı, başkalarının malına zarar vermemeyi de içeren geniş bir yelpazeye sahiptir. Adil olmayan yasaya karşı ahlaki bir motivasyon ile derhal harekete geçme, şer güçlerle işbirliği yapmama (*non-cooperation*), adil olmayan bir yasa çiğnendiğinde verilen cezaya katlanma, karşıtını küçümsememe, karşıtınla diyalog kapılarını sürekli açık tutma, asli olmayan noktalarda uzlaşmaya çalışma, asli noktalarda taviz vermeme, sana kötülük yapana bile iyilik yapma gibi özellikler Gandhi'nin sivil itaatsizliğinde temel olan diğer prensipler olarak sıralanabilir.

Gandhi, kendisinden önce gelen sivil itaatsizlerden farklı olarak eylemlerini toplumsal bir formda icra etti. Bu durum sivil itaatsizlik tarihi bakımından onu Sokrates, Antigone, Thoreau ve Tolstoy'dan farklı kılmaktadır. Thoreau ve diğerleri eylemlerini icra ederken ya da söylemlerini oluştururken bireysel bir direniş yöntemini ve ahlakını salık verirler. Gandhi ise tek tek bireylerin ahlaki, politik ve sosyal alanda öznellikleriyle kendilerini var ettikleri ve eylem aşamasında birlikte örgütlendikleri bir ahlaki normlar sistemi önerir.

Gandhi adil olmayan bir yasaya karşı direnişin meşruiyet kaynakları bakımından öncülleriyle, özellikle Thoreau ile benzerlik göstermektedir. O da Thoreau gibi adil olmayan bir yasayı ihlal etme gerekçesinde "vicdan" kavramına başvurur. Gandhi'ye göre vicdanın sesi, insan varlığının en yüce kanunudur. Dolayısıyla bu yüce kanuna uygun olmayan hiçbir yasaya itaat edilmemelidir (Gandhi, 1963: 354). Meşruiyet bağlamına ilişkin Gandhi'nin başvurduğu ikinci kavram ise hakikattir. Gandhi'ye

göre hakikate uygun olmayan her uygulamaya, yasaya karşı direniş ahlaki bir sorumluluktur. Dolayısıyla Gandhi'nin sivil itaatsizliğinde meşruiyet kaynaklarının hakikat ve vicdan olduğu söylenebilir.

Gandhi'yi tarihi bir kişilik yapan öge şiddetsiz direnişi sayesinde Hindistan'ı “bağımsızlığına kavuşturması” iken, sivil itaatsizlik tarihi açısından önemi ise sistematize ettiği ahlaki çatışma normları ve kullandığı direniş yöntemi olmuştur. Gandhi'den sonra sivil itaatsizlik üzerine daha kapsamlı tartışmalar başlamış ve sivil itaatsizliği temel strateji olarak benimseyen birçok hareket söz konusu olmuştur. Bu hareketlerden en bilineni Martin Luther King öncülüğünde gerçekleşen Yurttaş Hakları Hareketi'dir. ABD'de siyahîlerin uğradığı ayrımcılığa karşı sivil itaatsizlik eylemlerinin liderlerinden olan King, birçok kez Sokrates, Gandhi ve Thoreau'yu referans alarak mücadele biçimini kurguladığını belirtmiştir (Apressyan, 2009: 97).

F. Siyahî Bir “Hayalperest”: Martin Luther King

Sömürgeci devletlerin siyah köle emeği sayesinde zenginleşmesi dünya ekonomisi tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Afrika'nın sömürgeleştirilmesi ile başlayan bu süreç 1960'larda Afrika ülkelerindeki bağımsızlık süreçleriyle tamamlanmış gibi gözükse de, ırkçılık ve renge göre ayrımcılık, köle döneminden miras aldığı pek çok pratiği günümüze dek taşıyarak bu günün Amerika'sını halen belirlemeye devam etmektedir. Aynı belirleme sürecinde siyah muhalefetin de önemli misyonlar üstlendiği görülmektedir.

Amerikan siyah muhalefeti, tıpkı Hindistan ulusal hareketi gibi, uzun bir tarihe sahiptir. Ancak Hindistan'dakinin aksine Amerikan siyah muhalefeti, çoğunlukla beyazlarla uzlaşmayı savunan kesimin denetiminde kalmıştır (Aygün, 2006: 135). Bu

muhalefet esas itibariyle iki geleneğe dayanmaktadır. Bunlardan ilki mücadele pratiğinde şiddetin bir araç olarak kullanılması gerekliliğini savunan Malcolm X geleneğidir. İkincisi ise şiddetsiz bir eylem hattı oluşturarak önemli oranda siyah muhalefette baskın çıkan M. L. King geleneğidir.

Malcolm X'in mücadele hayatı Amerika'daki siyah Müslümanlar hareketi ile başladı. Elijah Muhammad'ın yolunu izleyen Malcolm X, ABD'de bağımsız bir siyahî cumhuriyetin kurulması fikrini savunuyordu. Şiddetsiz sivil direnişi siyahî hakların elde edilmesi için pratik bir yöntem olarak görmeyen Malcolm X, ilk dönemlerinde radikal bir görüşe sahipti. Ancak Afrika-Ortadoğu ziyareti ve siyah Müslümanlar hareketinden ayrılmasından sonra daha ılımlı fikirler benimsemeye başladı. King önderliğinde yürütülen sivil direniş modelini şiddetle eleştiren Malcolm X, ölümünden sonra da birçok siyahî muhalefet odağının ilham kaynağı olmaya devam etti. Kara Güç (*Black Power*) ve Kara Panterler Partisi (*The Black Panther Party*) bu muhalefet odakları arasında en çok bilinenlerdir.

Kara Güç hareketinin en önemli isimlerinden olan Stokely Carmichael, King önderliğindeki hareketin aksine siyahların bağımsızlığı için şiddeti meşru ve gerekli bir araç olarak görmekteydi. Carmichael, 'Siyah İktidar' adlı kitabında bu mücadele anlayışını şöyle ifade eder:

“Belki bu, siyah derili güruhların el kaldırmadığı o yürüyüşler, gösteriler ve çok-otur hareketi yıllardan kalmış bir inanç. Bu tutuma hala içten bel bağlayan bir alay siyah derili var. Bize sorarsanız, saldırgan beyaz derili güruhlarına, gece-silahlılarına paşa gönüllerince adam kırbaçlama günlerinin sonu geldiği anlatılmalı. Siyah derili halk dayak altında armut devşirmemeli, dövüşmeli, başka yolu yok bunun. Biri canımıza mı kastetmiş, onu defetmenin en kestirme yolu, karşısına dikilip: 'Hele bir kıyıda, ulan! Bakalım sen mi öleceksin, ben mi!' demektir. Ölüm rizikosunu yüklenme niye sadece bana düşsün” (Aktaran: Aygün, 2006: 240).

Şiddetin meşru bir araç olarak bu denli yaygınlık kazanması King önderliğindeki direniş hareketi açısından son derece kritik bir soruna işaret etmekteydi: Şiddetin bir mücadele yöntemi olarak benimsenmesinin artık sadece siyahî Müslümanlarla sınırlı kalmayıp, Hıristiyan siyahîler arasında da yaygınlık kazanması. Nitekim Kara Panterler Partisi de Malcolm X'i ve birçok "üçüncü dünya" ülkesinde yürütülen anti-kolonyal hareketlere ilham kaynağı olan Frantz Fanon'u referans olarak bir mücadele biçimi geliştirmekteydiler. Kara Panterler Partisi'nin aktif bir üyesi olan Mumia Ebu-Cemal, "Biz Özgürlük İstiyoruz" adlı kitabında, Kara Panterler'in ideolojik kökenlerini ve Martin Luther King'e dair görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Geçmiş asırlara dayanan Siyah Direniş Hareketi'nde iki eğilim vardır. Birincisi, sahibi hastalandığında, 'Neyin var efendi, hasta mıyız?' diye soran, 'ev kölesi' tavrının tipik örneği olan ve Martin Luther King, Jr.'da simgelenen 'medeni haklar' modeli; ikincisi, sahibi yatağa düştüğünde efendisi bir an önce ölsün diye dua eden 'tarla kölesi' tavrını benimseyen ve Malcolm X'in çizgisinde somutlanan derin direniş hareketi. İşte, Kara Panterler Partisi, Malcolm X'in çizgisinde, tüm mücadelesini Siyahların nihai kurtuluşuna adanmış 'kitle şiddeti'ne dayalı bir özgürlük hareketidir" (Ebu-Cemal, 2004: 10).

Malcolm X, Kara Panterler Partisi ve Kara Güç mücadele biçimi açısından Martin Luther King'in birer antitezidir. Martin Luther King'in önderliğindeki Medeni Haklar Hareketi şiddetsizliği mücadelelerinde temel bir araç olarak benimsemekteydiler. ABD'li siyahîler eylemlerinde zaman zaman şiddete başvursalar da çoğunlukla Martin Luther King'in eylem pratiğini takip ettikleri söylenebilir. Nitekim Montgomery Otobüs Eylemi⁵, Augustine⁶, Selma⁷ ve Birmingham⁸ direnişleri gibi yaşanmış onlarca direniş bu gerçekliği göstermektedir.

⁵ 1955 yılında Alabama Eyaletinin Montgomery şehrinde toplu taşımacılık sisteminde uygulanan ırkçılığı protesto etmek için yapılan boykot eylemidir. Bu eylemden olumlu sonuç alınmış ve mevcut ayırım yasal olarak kaldırılmıştır.

⁶ 1964 yılında Florida eyaletinin St. Augustine şehrinde siyahîlere yemek vermeyi reddeden lokantalarda oturma eylemleriyle başlayan ırkçılık karşıtı gösteriler yapıldı. Bu gösteriler tarihe St. Augustine direnişi olarak geçti.

⁷ Martin Luther King öncülüğündeki grubun 1965 yılında Selma şehrinden Montgomery'e yapmak istedikleri uzun yürüyüş ırkçı gruplar ve güvenlik güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu olay tarihe 'Kanlı Pazar'

Şiddeti etkili bir direniş modeli olarak ele alan bazı Amerikalı muhaliflerin aksine Martin Luther King, şiddetsizliği Tolstoy'da olduğu gibi, içsel bir ahlaki ilkeyle temellendirmektedir. Hıristiyanlıktaki sevgi ve şiddetsizlik kavramlarını eylem pratiğinde etkili bir biçimde uygulayan King'e göre ahlaki hedeflere ulaşmak için ahlak dışı araçlar kullanmak yanlıştır. Ahlaki hedeflere ulaşmada ahlaki araçların önemine vurgu yapan King, bu yönüyle Gandhi'nin amaç-arac ikiliği arasında kurduğu ilişkiye paralel bir ilişki kurmaktadır. King'e göre ahlaki olmayan hiçbir araç, insanı ahlaki olan bir amaca ulaştıramaz (King, 2001: 207).

Martin Luther King felsefesinin düşünsel dayanakları, tıpkı Gandhi, Sokrates, Tolstoy ve Antigone'da olduğu gibi ilahi bir arka plana sahiptir. King'in teolojisine dikkatlice bakıldığında *somebodiness* kavramının önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. King'e göre *somebodiness* bir kişi olma durumudur. Örneğin siyahın siyahlığından utanmaması anlamına gelmektedir. Teolojik bir kavram olarak *somebodiness* ahlaki kötülüğe karşı bir cevap olarak dinamik bir somutlamadır. Demek ki ahlaki bir kötülüğe muhalefet etmek, King'te insanın yeniden yaratılmasını da koşullar (Pinn, 2008: 60). Sömürge insanının "kişi olma" halinin şiddet vasıtasıyla sağlanabileceğini belirten Frantz Fanon'un (Fanon, 2013) aksine, ırkçılık gibi ahlaki bir kötülüğe karşı muhalefeti, şiddetsizlik temelinde bireysel yeniden yaratımla ilişkilendiren King, bu yönüyle Gandhi'ye yakın durmaktadır.

Martin Luther King'e göre Amerika'da ırk ve renge dair önyargı ahlaki bir problemdir. Bu ahlaki problemin çözümü, onurlu yaşamı hak eden bütün yurttaşların sorumluluğudur. King'e göre sorumluluğun yasası, hukuk kitaplarında, hapishane

olarak geçti. Buna karşı geliştirilen bir dizi protesto eylemi Yurttaş Hakları Hareketine halk desteğini önemli ölçüde artırdı.

⁸ 1963 yılında Birmingham'da belediye seçimlerinde siyahilerin oy kullanması ve ırkçı olmayan birinin belediye başkanı seçilmesi için Martin Luther King öncülüğünde eylemler yapıldı. Martin Luther King bu eylemler sonucu yakalanarak hapse atıldı. Ancak bu durum beklenilenin aksine King ve arkadaşlarının Amerikan toplumunda sempatanlarını arttırdı.

tüzüğünde/düzenlemesinde yer almaz. Sorumluluğun yasası içsel bir tutumdur. İnsanın kalbinde yazılıdır. Sorumluluğun sadakati buradan gelir. King siyahlara yönelik ayrımın kalkması için herkesin eşit şekilde “ruh yasasını” takip etmesi gerektiğini belirtir. King, ruhu burada öz olarak kullanmıştır. Bu yasa siyahların Amerikan toplumuyla entegrasyonu açısından “yazılı hukuk”tan daha önemlidir. King’e göre kararname kalbi değiştirmeyebilir ama kalpsizliği dizginleyebilir. Kurallar sadece hukukun etik uygulaması için bir çerçeve sunmaktadır (Dubin, 2006: 50).

Mağdur olanın adil olmayan yasa karşısındaki tutumunu içsel bir arınma, kendini yeniden tanımlama temelinde ele alan King’e göre, adil olan yasa ahlaki kurallar ve tanrının buyruklarıyla uyum içinde olan, insan yapısı bir düzenlemedir. Adil olmayan yasa ise ahlak kurallarına uymayan yasadır (King, 2001: 196). King’in adil yasa konusunda Antigone ve Sokrates ile benzer bir tanımlamaya gittiğini görmekteyiz. Tanrının buyruklarını formel yasadan daha üstün gören bu anlayışa göre eğer tanrısal yasa ile formel yasa çatırırsa tanrısal yasaya uymak ahlaki bir sorumluluktur. Ancak yine bu anlayışa göre adil olmayan bir yasanın ahlaki ya da vicdani bir motivasyonla çiğnenmesi, yasaya olan saygıyı ortadan kaldırmaz. Nitekim bir sivil itaatsizlik eyleminin aleni bir şekilde icra edilmesi ve yapılan ihlalden dolayı öngörülen cezanın kabul edilmesi bu saygıyı göstermektedir. King adil olamayan bir yasanın ihlali ile yasaya saygı duyma arasında kurduğu ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

“Ben, vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğü bir yasayı ihlal eden ve yurttaşlarının vicdanlarını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla, cezayı kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini iddia ediyorum” (King, 2001: 198).

Bu kuramsal arka planın yanı sıra Gandhi gibi King de sivil itaatsizlik eylemlerinin pratik yönüne ilişkin bir takım normlar belirlemektedir. King’e göre

şiddete dayanmayan her kampanyanın dört basamağı vardır: a) Adaletsizliğin varlığının tespiti için materyalin toplanması, b) Karşıt kişi ya da kurumlarla görüşmeler, c) Özarınma, d) Doğrudan eylem. King'in bu basamaklarına baktığımızda birinci basamakta sorunun tespitine yönelik bir çabanın olduğu görülmektedir. İkinci basamakta sorunun ortadan kaldırılması için karşı tarafla (adil olmayan yasanın devamlılığını sağlayan her kurum, kuruluş vs.) görüşme kanalları aranır. Eğer bu kanallar kapalı ise veya cevap vermiyorsa doğrudan eylemin gerekliliği tartışılır. Doğrudan eylem kararı alınırsa üçüncü basamağa, özarınma basamağına geçilir. Bu basamakta yürütülecek olan eylemde şiddetsizlik ve ihlal edilen yasadan dolayı verilecek cezaya katlanma üzerinde durulur. Şiddetin kullanılmayacağı ve verilen cezaya razı olunacağına kanaat getirildiğinde son basamak olan doğrudan eyleme geçilir. King'e göre şiddete dayalı olmayan doğrudan eylemin amacı yapıcı bir gerginlik, kriz yaratmaktır. Bu sayede rakip müzakereye zorlanılır (King, 2001: 191-192).

Martin Luther King'in çizdiği bu mücadele normları Gandhi'nin etik normlarıyla önemli benzerlikler göstermektedir. Örneğin, King'deki "özarınma" aşaması Gandhi'de bir kişinin *Satyagrahi* olarak nitelenmesi için büyük bir öneme sahiptir. Çiğnenen yasadan dolayı öngörülen cezanın kabulü, rakibiyle diyalog kanallarının sürekli açık tutulması, şiddetin mutlak suretle reddedilmesi diğer benzerlikler arasında sayılabilir. Gandhi ve King'den sonra yürütülen sivil itaatsizlik eylemlerinde de bu ilkelerin yaygın bir şekilde benimsendiğini görmek mümkündür. Dünyanın farklı coğrafyalarında savaş, nükleer, GDO, ırkçılık ve baskıcı rejim karşıtı hareketler bu ilkeler çerçevesinde başarılı sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmişlerdir.

G. 20. Yüzyılın Sonlarına Doğru Sivil İtaatsizlik

Barbara Deming'in (2009) belirttiği üzere 20. yüzyılın sonlarına doğru, radikal şiddetsiz eylemler şiddete dayalı eylemlerin yerini önemli ölçüde almaya başladı. Şüphesiz ki bu sivil hareketlerin en önemli ilham kaynakları Gandhi ve King olmuştur. Savaş karşıtı hareketlerden nükleer enerji ve GDO karşıtı hareketlere, milliyetçi hareketlerden otoriter rejim karşıtı hareketlere kadar birçok ülkede sivil itaatsizlik eylemleri Gandhi ve King'i referans almış ve yaygınlık kazanmıştır.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin bu kadar yaygınlık kazanmasını birçok nedene bağlayabiliriz. Ancak temel nedenler tarihte şiddetin rolüne olan dogmatik inancın sarsılması ve devlet aygıtının devasa bir şekilde büyüyen çok yönlü gücü olduğu söylenebilir (Roberts ve Ash, 2009). Özellikle söz konusu dönemlerde devletlerin gelişen savaş teknolojisi karşısında muhaliflerin şiddet aracılığıyla mücadelelerini başarıya ulaştırmaları neredeyse mümkün olmaktan çıkmıştır. Bundan dolayı muhaliflerin askeri gücü gittikçe yerini sivil güce bırakmıştır. Nitekim dünya üzerinde birçok örnek bunu kanıtlamaktadır. Örneğin Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinde, 1990'ların son çeyreğinde gerçekleşen demokrasi hareketlerinde (Beissenger, 2009), şiddetsizlik bakımından Mandela'dan ziyade din adamı Desmond M. Tutu ve Albert Luthuli'nin kişiliklerinde somutlaşan Güney Afrika'daki Apartheid karşıtı sivil harekette (Holst, 1990), Burma'da Aung San Suv Kyi önderliğindeki demokrasi mücadelesinde (Carter, 2009), Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde gerçekleşen savaş, nükleer enerji ve GDO karşıtı hareketlerde (Bové ve Luneau, 2006) bir mücadele biçimi olarak sivil itaatsizliğin önemli başarılar sağladığı görülmektedir.

H. Türkiye’de Sivil İtaatsizliğin Kısa Tarihçesi

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de sivil itaatsizliğe çeşitli dönemlerde, farklı siyasal kesimler tarafından başvurulduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilen en büyük eylem, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) tarafından 15-19 Aralık 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilen geniş katımlı boykottur. Yüz dokuz bin⁹ öğretmenin katıldığı bu boykot, milli eğitim sistemindeki bozuklukları ve öğretmenlerin olumsuz çalışma koşullarını protesto etmekteydi. Doktrine göre sivil itaatsizlik olarak nitelendirilebileceğimiz bu eyleme katılan öğretmenler hakkında davalar açılmış ve birçok öğretmene çeşitli cezalar verilmiştir (Artuk, 1993: 725).

1995 ve 2006 yıllarında bazı aydınların gerçekleştirdiği “Düşünceye Özgürlük Eylemi” Türkiye’de icra edilen bir diğer sivil itaatsizlik örneği olarak değerlendirilebilir. Eski Türk Ceza Kanunu’ndaki düşüncüyü suç sayan maddelerin kaldırılması amacıyla 1995 yılında sivil itaatsizlik eylemi başlatan “Düşünce Suçuna Karşı Girişim” inisiyatifi, 11 yıl sonra yani 2006 yılında da yeni TCK’nin fikir özgürlüğü hakkındaki maddelerini protesto etmek için sivil itaatsizlik eylemi yapmışlardır. Eylem savcılar tarafından suç sayılan bazı yazıların bir kitapçıkta basılması ve aydınlar tarafından imzalanmasını kapsamaktaydı. Hazırlanan kitapçığın dağıtımı yapılmış ve bu eylem savcılığa bizzat ihbar edilmiştir.¹⁰

Cumartesi Anneleri’nin eylemi, ortaya çıkış biçimi, örgütlenmesi ve hedefleri açısından sivil itaatsizliğin hemen hemen tüm unsurlarını içinde barındırmaktadır. 27 Mayıs 1995 tarihinde küçük bir grubun girişimiyle başlatılan ve 2000 yılında polisin müdahalesine kadar sürdürülen eylem izinsiz olarak yapılmaktaydı. Bu anlamda,

⁹ http://www.egitimsen.org.tr/ekler/5218d902367e9e83db15f14eac5f962_ek.pdf (Erişim tarihi: 02.04.2015)

¹⁰ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=182004> (Erişim tarihi: 02.04.2015)

sivil itaatsizliğin yasadışılık unsurunu içinde barındırmaktadır. Kayıp yakınları ve onları destekleyenler bütün yasal yollar denendikten sonra, başka çareleri kalmadığı için bu yola başvurmuşlardı. Dolayısıyla eylemleri yasadışı, ancak tartışılmayacak düzeyde meşrudur. Cumartesi Anneleri'nin gerçekleştirdiği bu eylem Türkiye'de icra edilen en uzun soluklu sivil itaatsizlik eylemidir ve halen devam etmektedir (Coşar, 2001: 26-27).

Türkiye'deki sivil itaatsizlik eylemlerine örnek teşkil eden bir diğer eylem ise Bergama'da gerçekleşmiştir. 1992 yılında, Bergama'da *Eurogold* isimli bir firmanın siyanürle altın çıkarmasına karşı yöre halkı çeşitli sivil itaatsizlik eylemleri düzenlemiştir. Firmanın binlerce zeytin ve çam ağacını kesmesi üzerine ise Kasım 1996'da direniş kiteselleşti. 15 Kasım 1996'da köylüler İzmir-Çanakkale yolunu altı saat boyunca trafiğe kapattı. Yaklaşık on gün sonra binlerce Bergamalı sağanak yağmur altında ellerinde tabutlar ve 'mezarımızı kazmayın' sloganlarıyla belediye bandosunun çaldığı, 'Chopin'in cenaze marşı' eşliğinde protesto yürüyüşü yaptı.

Madende dinamit patlatılmaya başlanınca 1997'de elliye yakın eylem yapıldı. 22 Nisan 1997'de sabaha karşı dört bin civarında köylü maden sahasını işgal etti. Aynı sene Danıştay'ın kapatma kararı uygulanmayınca "apaçi eylemi" yapıldı. Yüzlerini boyayan köylüler ellerinde baltalarla maden etrafında nöbet tuttu. 26 Ağustos 1997'de üç otobüs dolusu köylü kendilerini Boğaz Köprüsü'nün parmaklıklarına bağlayarak trafiği iki saatliğine tıkadı. Yargı kararının uygulanmamasına tepki olarak 30 Kasım 1997'de yapılan nüfus sayımında, 8 köyden yaklaşık 10 bin kişi "hükümet bizi saymıyorsa biz de sayılmayız" diyerek nüfus sayımına katılmadılar. Bergama köylüleri 1997 ve 1999'da Akkuyu Nükleer Santrali'ne karşı da eylem yaptılar. Bergamalı erkeklerin yarı çıplak eylemlerinden ilham alan Akkuyu direnişçileri

eylemlere üstsüz gitmeye başladı. Maden 22 senelik hukuk mücadelesi içinde sadece iki kez kapatıldı. İlkinde, 2 Nisan 2002’de 24 saatten az bir süre mühürlü kaldı. Ardından 19 Ağustos 2004’te kapatıldı ve 20 Mayıs 2005’te tekrar açıldı. O günden beri de işletiliyor. 1992’den beri hukuki mücadeleyi yürüten avukatlardan Arif Cangı, kitlesel eylemlerin 2000’lerin ortasında sönümlendiğini, yargı kararlarının uygulanmamasının köylüleri yıldırıldığını belirtiyordu.¹¹

Türkiye’de askerlik görevinin zorunlu olması hasebiyle gerçekleştirilen birçok vicdani ret eylemi de sivil itaatsizlik olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de vicdani ret ilk olarak 1989 yılında Vedat Zencir ve Tayfun Gönül’ün Güneş Gazetesi ve Sokak Dergisi’nde vicdani retçi olduklarını açıklamalarıyla ve ardından emre itaatsizlik ve halkı askerlikten soğutmakla askeri mahkemelerde yargılanarak ceza almalarıyla tanınmışlardır. Bu süreçte yalnızca vicdani retçiler değil onlarla röportaj yapan basın mensupları da askeri mahkemelerce yargılanmıştır. 1995 yılında Murat Ülke, İzmir Savaş Karşıtları Derneği’nde yaptığı bir basın açıklamasıyla askerlik cüzdanını yakarak vicdani reddini açıklamıştır. 7 Ekim 1996 tarihinde "halkı askerlikten soğutma" suçunu işlediği gerekçesiyle tutuklanan Osman Murat Ülke askeri birliğe teslim olmayı reddettiğinden defalarca gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. 1997’de sonuçlanan dava, 1998’de tekrardan açılmış ve son olarak Ülke’nin davası uluslararası mahkemelere yansımıştır. Bu süreçle birlikte daha fazla kişi tarafından tanınmaya başlanan vicdani ret ile ilgili Türkiye’de halen özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Bundan dolayı vicdani ret eylemleri, eylemlerin sivillliğini reddeden askeri yargı sürecine dâhil edilmişlerdir (Aslan, 2007: 106-107).

¹¹ <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri> (Erişim tarihi 02.04.2015).

Bu temel örneklerin yanı sıra, bir dönem okullarda yasak olan başörtüsüne karşı yapılan eylemler, İsmail Beşikçi gibi bilim insanlarının yasaklara rağmen fikirlerini ısrarla dile getirmesi, hapishanelerde gerçekleştirilen açlık grevleri/ölüm oruçları, Greenpeace'in gerçekleştirdiği muhtelif eylemler, Gezi Direnişi sırasında başvuru bazı eylem biçimleri ("duran adam" eylemleri, kamusal alan işgali gibi) ve bu tezin konusunu oluşturan Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemleri Türkiye'nin sivil itaatsizlik karnesini oluşturmaktadır. Başarılı sonuçlar verip vermediği bir yana, Türkiye'de sivil itaatsizlik eylemlerinin gün geçtikçe yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür.

II. SİVİL İTAATSİZLİĞİN MEŞRULUĞU SORUNU

Meşruluk sözcüğü genellikle pozitif hukuk kuralına uygun olmaya işaret etmektedir. Ancak hukukilik, sadece meşruluğun bir belirtisi olarak ele alınabilir. Bu açıdan meşruluk, pozitif hukuku da kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Sivil itaatsizliğin meşruluğu sorunu da bu bağlam üzerine kuruludur. Yani bir sivil itaatsizlik eylemi illegal, ama aynı zamanda meşru da olabilir. Sivil itaatsizliğin meşruiyet kaynağı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Ancak temel olarak bu yaklaşımlar *hukuk etiği* ve *hukuk devleti idesi* bakımından meşruluk alanları olarak sınıflandırılmaktadır.

A. Hukuk Etiği Bakımından Sivil İtaatsizliğin Meşruluk Alanları

1. Doğal Hukuk Açısından Sivil İtaatsizliğin Meşruiyeti

Sivil itaatsizliğin temellendirildiği en önemli bağlam doğal hukuk düşüncesidir. Geniş bir yelpazeye sahip olan doğal hukuk nosyonu ve düşüncesi, doğa ve hukuk kavramlarının anlayış tarzlarına, bu anlayışlarda kullanılan yöntemlere ve bu

kavramları adlandırırken ileri sürülen postülalara göre değişmektedir (Ökçesiz, 2001: 131-132).

Yasanın amaca uygun bir biçimde daha üstün bir yasa tarafından askıya alınabileceği fikri, bütün doğal hukuk düşüncesinin temelidir. Amaca uygun adil yasa uğruna yapılan şeyi haklılaştırmak bunun bir parçasıdır. Hukuk dışında soylu bir yasaya atfen davranmayı meşrulaştıran doğal hukuk düşüncesi, aynı zamanda modern demokratik hukuk düzeni bakımından anayasa dışında, hukuki bir üst norm vasıtasıyla yasaya karşı çıkma ve yasanın açık ihlali anlamına da gelir (Çelebi, 2011).

Doğal hukuk düşüncesinin önemli temellerinden biri olan bu “üstün yasa” fikri Sokrates’ten King’e kadar sivil itaatsizlerin başvurduğu temel meşrulaştırma aracı olmuştur. Örneğin Sokrates sivil itaatsizliğini “...çünkü tanrı böyle emrediyor” sözü ile normatif bir yasadaki üstün, tanrısal yasaya işaret ederek meşrulaştırırken, King adil olmayan bir yasayı tanrının yasasına aykırı olan yasa olarak değerlendirir ve meşruluk alanını, Sokrates’e benzer şekilde “üstün yasa” fikrine dayandırır. Antigone’un kardeşini Kreon’un yasasına rağmen gömmesi, yine sivil itaatsizlik ve doğal hukuk ilişkisi açısından tipik örneklerden biridir. Antigone itaatsizliğinin temelinde, “bireysel ben” değil, itiraz ettiği yasadaki daha evrensel bir yasa yatmaktadır. Bu yüksek yasa, onda adaletsiz bir durum karşısında bizim de hissedebileceğimiz bir adalet ve hakkaniyet duygusunu beslemektedir (José ve Luneau, 2006: 170).

Doğal hukukun görüngülerinden biri olan üstün yasa ve meşruiyeti, Batı düşünce tarihinde tartışılacakları bir konudur. Cicero, Aquinas, Grotius, Locke ve Jefferson bu

konuyu tartışan bazı isimlerdir. Özellikle yasal olmayan bir davranışın daha üstün bir yasa ile temellendirilip temellendirilmeyeceği ilahi bir zeminde tartışılmıştır. Esas itibariyle söz konusu ilahi alan, sivil itaatsizliğin meşruluğu sorununa önemli ölçüde bir çözüm sunmuştur. Zira eğer sivil itaatsizliğin meşruluğunu güçlü bir temelde mümkün kılmak gerekirse bu meşruiyet yasal sistemin dışında olmalıdır. Cohen'e göre sivil itaatsizlik eylemcisi, eylemini gerekçelendirirken onun "hukuk üstü"lüğünü (*extra-legalite*) ortaya koymak zorundadır ve eyleminin meşruluğunu, yasaya itaat etmeden daha ağır basan, yasal olmayan bir fikre dayandırmalıdır (Cohen, 1971: 94). Nitekim sivil itaatsizliğin isim babası olan Thoreau, "beni sadece benimkinden daha yüksek bir ilkenin takipçileri zorlayabilir" (Thoreau, 2001: 45) sözü ile bu "hukuk üstü"lüğe işaret etmektedir.

Doğal hukuk çerçevesinde üstün yasaya atıfta bulunularak ahlaki gerekçelerle meşrulaştırılan sivil itaatsizlik eylemleri söz konusu olduğu gibi, sadece bu temelde meşrulaştırılmayan sivil itaatsizlik örnekleri de mevcuttur. Bir sivil itaatsizlik eyleminin meşruluğunda başvurulmuş ikinci önemli kavram vicdandır. Esas itibariyle vicdan kavramı ile üstün yasa ve ahlak arasında kesin bir ayırım yapılamamaktadır. Ancak vicdanı üstün ya da ilahi yasadaki ayıran bir özellik vardır. Özellikle dini ve metafizik yaklaşımlar basit, doğrudan ve güçlüdür. Üstün yasa ya da ilahi yasa toplumsal olarak doğrulanan, öznelere mahrum yapısal bir belirlenimciliğe sahiptirler. Yani bireye dışsal ama bireyi belirleyen bir özelliğe sahiptir. Her bir bireyin sadece davranışlarına bağlı değildirler. Emile Durkheim'in deyimini kullanacak olursak bunlar "birey toplumsal olgu"durlar. Öznelere tabi kılan kural işlevi görürler. Ancak vicdan kendinde bir yasa ya da bizim haricimizde bir yönetim

yasası değildir. Vicdan özneye içkin bir anlama sahiptir. Arendt'in de belirttiği üzere vicdanın sesi sübjektiftir ve dolayısıyla her bireyde farklılık gösterir (2001: 86).

Sivil itaatsizliğin meşruluğu sorununda vicdan ve üstün yasa ya da tanrı yasasının bir arada ele alındığını da görmekteyiz. Aslında teolojideki tartışmalarda bile halen ilahi olan (dolayısıyla ahlaki olan) ile vicdani olan arasındaki ilişkide kesin bir ayrımın yapılamadığını görmekteyiz. Vicdani olan ile ilahi olan tarih boyunca çeşitli biçimlerde birbiriyle kesişen iki kavram olarak tartışılmıştır (Schinkel, 2007). Vicdani ve ilahi ya da metafizik olanın bu karmaşık ilişkisini sivil itaatsizliğin öncülerinde de görmek mümkündür. Örneğin, Gandhi adil olmayan bir yasaya karşı direniş gerekçesini, hakikatin yanı sıra tıpkı Thoreau gibi vicdani bir temele dayandırmaktadır. Gandhi, “vicdanın sesi, insan varlığının en yüce kanunudur” (1963: 354) sözü ile bu kombinasyonun tipik bir örneğini oluşturur. Çünkü daha önce de ele alındığı üzere Gandhi, politik eylemliliğinin neredeyse tamamını dini bir temel üzerine inşa etmektedir. Benzer şekilde King de vicdan ile dini olanı aynı fikri bütünlük içerisinde ele alarak bu birleşim geleneğini sürdürdüğü görülmektedir.

Her ne kadar üstün yasa, ilahi yasa ya da vicdan kavramları etrafında yürütülen tartışmalar kadar yer kaplamasa da sözleşmeye dayalı meşruiyet tartışması da sivil itaatsizliğin meşruiyet sorunu konusunda başvuru olan önemli bir referanstır.

a. Sözleşme Kuramı

Kamusal alanı, egemenlik ve hükümlürlüğe dayalı siyasi yapılardan farklı kılan, mevcut iktidara karşı eleştirel bir fonksiyonunun olmasıdır. Bu fonksiyonunu meşru hukuki yollarla ya da karşı hareketlerle gerçekleştirir. Bunun temelinde de sözleşmeye dayalı bir yapının meşruiyetinin kabulü yatmaktadır. XVIII. yüzyılda

Rouesseau, Hume ve Locke gibi düşünürlerce tasarlanan toplumsal sözleşme düşüncesi devlet karşısında sivil topluma otonomi kazandırma gayreti içindedir (Karakaş 2007: 175).

Yöneten yönetilen ilişkisinde karşılıklı hakların ve sorumlulukların bir sistem çerçevesinde uzlaştırılması anlamına gelen sözleşme kuramına göre tarafların üzerlerine düşeni yerine getirdikleri sürece sözleşme geçerlidir. Ancak taraflardan herhangi birinin kendilerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediği takdirde, her bir taraf sözleşmeden doğan haklarını korumak için harekete geçme hakkına sahiptir.

Sözleşme kuramı çağdaş düşünürlerce de çokça tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Özellikle Rawls, Arendt ve Habermas gibi isimler sözleşme kuramını sivil itaatsizlik bağlamında değerlendiren önemli isimlerdir. Rawls'a göre anayasal bir sivil itaatsizliğin meşruiyet koşulları şunlardır: 1) Meşru bir toplumsal sözleşme sonucu oluşturulan “eşit özgürlük” ve “fırsat eşitliği” ilkeleri zedelendiğinde sivil itaatsizlik haklı olarak icra edilebilir. 2) Mevcut ihlalin ortadan kaldırılması için gereken her şey yapılmış yine de ortak adalet duygusunu temel alan toplumda çoğunluk ya da siyasal iktidar harekete geçmemişse sivil itaatsizlik meşrudur. 3) Hakları aynı zamanda gasp edilmiş iki ya da daha çok grup söz konusu olabilir. Böyle bir durumda bütün grupların birden sivil itaatsizlik eylemine girişmesi meşruiyeti kabul edilmiş anayasayı zedeler. Böyle bir durumda yapılacak sivil itaatsizlik meşru bir temele sahip olamaz. Yapılması gereken gruplar arası bir siyasi birlik oluşturup dönüşümlü yahut kura yöntemi ile sırasıyla sivil itaatsizlik eyleminin icra edilmesi olacaktır (Rawls, 2001: 63-64). Ancak bu koşullar altında yapılacak bir sivil itaatsizlik eylemi meşru olabilir. Aslında Rawls'un burada dikkat çektiği nokta

sivil itaatsizlik eyleminde adil bir anayasanın işleyişinin tehlikeye atılmamasıdır. Rawls'a göre bu sınırı aşan bir sivil itaatsizlik eylemi meşru olamaz.

İlk dönem sivil itaatsizlerin aksine Rawls'a göre taleplere uygun düşüp, onları destekler nitelikte olsa bile sivil itaatsizliğin haklı gösterilmesi için bireysel ahlak (Thoreau'da olduğu gibi) ya da dini doktrinler (Gandhi ve King'de olduğu gibi) dayanak gösterilemez. Aynı zamanda sivil itaatsizliğin sadece bireysel çıkarlar ya da grup çıkarlarıyla gerekçelendirilmeyeceğini de belirten Rawls, bunların yerine sivil itaatsizliğin haklılığını politik düzenin temelinde yatan ortak adalet anlayışına gönderme yaparak açıklamaktadır (Rawls, 2001: 58).

Habermas ise yurttaşların belirli temel adalet ilkeleri üzerinde böylesine fiktif bir sözleşmesine dayanmak yerine, sivil itaatsizliğin etik meşruluğunu “modern devletin kendi yurttaşları tarafından özgürce tanınmak beklentisini temellendirdiği ve herkes için açık seçik olan moral ilkeler” ile ölçmektedir (Ökçesiz, 2001: 141). Habermas'a göre sivil itaatsizlik olayı sadece bir bütün olarak işler haldeki hukuk devletinde söz konusu olabilir. Ancak böyle bir durumda kuralları çiğneyen birey, sadece söz konusu çoğunluğa yapılan çağrının sınırları çerçevesinde kalmak kaydıyla, doğrudan egemen yurttaşın yönetime katılma rolünü üstlenebilir. Haklı görülebilecek bir sivil itaatsizlikte tayin edici olan, modern devletin yurttaşları tarafından gönüllü olarak tanınması beklentisini gerekçelendirdiği, herkes açısından makul görülebilecek genel ahlaki prensiplerdir (Habermas, 2001: 128).

Sivil itaatsizliğe ilişkin fikirlerini sözleşme kuramı çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bir diğer isim ise Hannah Arendt'tir. ABD'nin toplum sözleşmesi temelinde sivil itaatsizliği açıklayan Arendt'e göre aykırılık uzlaşmayı

içerir ve özgür bir devletin alâmetifarikasıdır; karşı çıkacağını bilen birey, karşı çıkmadığı zaman rıza gösterdiğini de bilir. Arendt'e göre insanlar doğdukları toplumda örtük bir verili uzlaşma ile hayatlarını sürdürürler. Böyle bir durumda gönüllülükten söz edilemez. Ancak çocuğun doğduğu toplum, ona yetişkin olduğu zaman yasal ya da *de facto* aykırı olma imkânı veriyorsa o zaman gönüllülükten söz etmek mümkündür. Aykırı olma hakkını özneye ve kolektif yapıya tanınması gerektiğini belirten Arendt, sivil itaatsizliği toplumsal sözleşmenin yenilenmesinde önemli bir araç olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan Arendt, sivil itaatsizliğin meşruiyeti sorununu hukuk etiği bakımından temellendirerek onu, Hobbes'un herkesi sindiren ve bu şekilde birleştiren Leviathan'ının aksine toplumsal sözleşmenin yatay biçimi için gerekli bir öge olarak ele alır (Arendt, 2001: 106).

Rawls, Habermas ve Arendt'in sivil itaatsizliğin meşruiyetine yönelik bu tespitleri, yakın dönem sivil itaatsizlik eylemleri açısından da önemlidir. Modern devlet aygıtı meşruiyetini önemli ölçüde yurttaşları ile yaptığı sözleşmeye dayandırmaktadır. Bu sözleşme tarafların "rıзалarı alınarak oluşturulan bir anayasa" ile korunmaktadır. Bu anayasal anlaşmaya aykırı olan uygulamalara karşı toplumdaki her bireyin itaat etmeme hakkı saklıdır. Bu hak, yapılan sözleşme ve onun çerçevesinde oluşturulan adalet fikrinden alınır. Özellikle Avrupa ve ABD'deki savaş, nükleer, GDO karşıtı gibi hareketlerin icra ettikleri sivil itaatsizlik eylemlerinin meşruiyet kaynağını bu sözleşme fikrinden aldıkları görülmektedir.

B. Hukuk Devleti İdesi Bakımından Sivil İtaatsizliğin Meşruiyeti

Siyasal düşünceler tarihi boyunca insan düşüncesinin eskiden beri zulme karşı direnme ile meşgul olduğunu görüyoruz. Direnme hakkı en geniş ifadesini Fransız

İhtilali metinlerinde bulur. 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi, zulme karşı direnmeyi doğal ve zamanaşımına uğramaz haklardan sayarken, 1793 Haklar Bildirisi daha açık ve kesin bir dille direnmeyi kutsal bir hak, hatta ödev olarak düzenlemiştir. 2 Temmuz 1776 tarihinde kabul edilen ve 4 Temmuz 1776 tarihinde ilan edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, yönetimlerin insanların yaşama, özgürlük ve refahı arama haklarını ellerinden almaları durumunda insanlar için yönetimi devirme ve yeni yönetim kurma hakları bulunduğunu kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde de Küba delegasyonunun önerisine karşın direnme hakkı düzenlenmemiş, ancak Bildirinin başlangıç kısmında “insanların zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalması” ibaresi kullanılarak direnme hakkından dolayı biçimde bahsedilmiştir (Ömeroğlu, 2009: 108).

İnsanın direnme hakkı, özgürlük ve insan onurunun üstün değerler olarak görüldüğünü ve bu nedenle de her şeyin kayıtsızca ve sorumsuzca mubah görülemeyeceğini belirten hukuk düşüncesinin özüdür. İnsan, özgürlüğünü ve onurunu kendinde olan ve kendine hak saydığı bir donanım ile korumak zorundadır. Bu onun direncidir. Bir hukuk devletinin hukuk düzeni, insanın direncini olanaklı kılan, onu örgütleyen bir dizge olarak görülmek zorundadır. Günümüz hukuk devleti düzenine direnme ile kavuşulmuştur. Dolayısıyla direnerek ulaşılmış olan hukuk devleti, direnmeyi kendi yapı taşı olarak algılamalıdır. Hukuk devletinin dışındaki yönetim anlayışlarında düzeni sağlamak için tebaa itaatinden hareket edilirken, hukuk devleti kişinin direncini, direnme hakkını esas almakla bunlardan ayrılır (Ökçesiz, 2004: 124-126).

Bünyesinde birçok içsel düzeltme mekanizması bulunduran hukuk devletinde alınan her karar kesin olarak hakikate/adalete uygun olmayabilir. Nitekim bu mekanizmaların varlığı, daha farklı düzeltme mekanizmalarının dışlanması değil, hukuk devletinin ciddi bir düzeltme gereksinimi duyduğunun ifadesidir. Hukuk devleti tamamlanmış bir yapı olarak değil, tersine yaralanabilir, yanılırlara sürüklenebilir ve değişen koşullar altında yeniden kurulması, korunması, yenilenmesi gereken bir projedir. Bu proje bitmiş olmadığı için de, anayasal organlar yanılabilir olmasının dışında değildirler. Böyle durumlarda sivil itaatsizlikle girilen yasa ihlalleri, diri bir cumhuriyetin kendini yenileme yeteneğini gösterebileceği ve de yurttaşları üzerindeki meşruiyet inancını sürdürebileceği vazgeçilmez bir unsur olarak işlev gören, ahlaki olarak gerekçelendirilmiş denemeleridir (Habermas, 2001: 129). Dolayısıyla, bir sivil itaatsizlik eyleminin haklılığı, demokratik hukuk devletlerinde alınan her kararın adalete uygun olmayabileceği, düzeltme gereksinimi duyabileceği gerçekliğinden dolayı ortaya çıkar.

Hukuk devleti sistemine içkin olan direnme hakkının görüngülerinden biri olarak sivil itaatsizlik, tüm demokrasilerde öngörülme ve bu nedenle var olan kurumlar aracılığıyla geçici de olsa çözülmeyecek çatışmalı durumların olabileceği kabul edildiğinde, politik pratiğin kurum dışı, gerekli bir düzelticisi olarak haklı gösterilebilir. Yasalar adaletin en iyi şekilde gerçekleşmesini engelledikleri zaman, buna karşı yapılacak herhangi bir sivil itaatsizlik eylemi hukuk devleti idesi bakımından meşru bir hak olarak ele alınmalıdır. Yani böyle bir hak, meşruiyetini hiçbir demokrasinin mükemmel olmadığı gerçeğinden alır (Saner, 2001: 168).

Hukuk devleti sistemi içerisindeki bu konumu, sivil itaatsizliğin pozitif bir hak olarak düzenlenebilir düzenlenemeyeceği tartışmasını da beraberinde

getirmektedir. Arendt'in (Arendt, sivil itaatsizliğin yasal güvence altına alınması gerektiğini belirtir (bkz. 2001: 117)) aksine sivil itaatsizliğin yasal bir zeminde olmaması gerektiğini belirten Cohen ve Habermas'a göre bir yasanın ihlali başka bir yasa tarafından haklı çıkarılamaz (Cohen, 1966). O, yasallıkla meşruluk arasındaki sınırdaki kalmalıdır. Sivil itaatsizlik ancak böyle bir durumda, demokratik devletin meşrulaştırıcı anayasal ilkeleri ile pozitif-hukuki oluşumunun bütün formasyonlarının ötesinde bir anlamının var olduğu gerçekliğini ifade eder (Habermas, 2001: 131).

Sivil itaatsizliğin meşruluğu sorunu hakkında yürütülen tartışmalarda belli bir sonuca, nitelikleri bakımından belli bir standarda ulaşılmış değildir. Bize göre hangi meşruiyet kaynağının kabul göreceği ya da göremeyeceği ancak söz konusu eylemin tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmesiyle tespit edilebilir. Aynı durum sivil itaatsizliğin tanımı ve öğeleri için de geçerlidir. Sivil itaatsizliğin tanımı ve öğelerine ilişkin birçok düşünürün farklı fikirler ortaya koyarak, meşruluk sorununda olduğu gibi, belli bir konsensüse varamadıklarını görmekteyiz.

III. SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖĞELERİ VE TANIMI

A. Sivil İtaatsizliğin Öğeleri

İngilizcede "civil disobedience" olarak ifade edilen bu eylem biçimi Türkçeye sivil itaatsizlik olarak yerleşmiştir. Aslında etimolojik olarak çözümlediğimizde bu eylem biçiminin Türkçeye sivil itaatsizlik olarak yerleşmesi, kavramın özünü ortaya koyar niteliktedir. İngilizcedeki "civil" kavramı "askeri veya dini konulardan farklı olarak sıradan vatandaşlar ve onlarla ilgili olan", " nazik ve kibar olan", "medeni,

uygar olan”, “yurttaşlıkla ilgili olan”¹² anlamlarına gelmektedir. Aynı şekilde Türkçeye Fransızcadan geçen sivil kavramı “askeri olmayan”, “asker sınıfından olmayan (kimse)”, “üniforma veya özel giysi giymemiş olan (kimse)”, “resmi olmayan giysi” anlamlarına gelmektedir.¹³ Bu etimolojik bağlam doğrultusunda sivil itaatsizliği, kabaca resmi otorite sahibi olmayanlar tarafından, şiddet içermeden gerçekleştirilen itaatsizlik eylemleri olarak tanımlamak mümkündür. Buradaki sivil kelimesiyle kastedilen şiddetsizliktir. Çünkü “Türkiye’de sivil sözcüğü ile genellikle askeri ilişkilerden, üniforma ve resmi sembollerden azade olanlara işaret edilir. Askeri koordinatta konum almamış, şiddet kullanmaktan muaf kesimler sivilleri vücuda getirir” (Akkoç, 2011).¹⁴ Kısacası sivillik otorite ya da askeri olmayan, şiddetsizliğe ilişkin bir “şey” olarak ele alınmaktadır. Ancak bir eylemin sivil itaatsizlik olarak adlandırılması için tek başına sivil olmanın veyahut şiddet içermemesinin yeterli olduğu söylenemez. Bir eylemin sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilmesi için genel olarak kabul gören öğeler şunlardır:

1. Yasaya Aykırılık ve Alenilik

Sivil itaatsizliğin meşruluğu sorunu kısmında detaylıca belirtildiği üzere sivil itaatsizlik, adil olmayan bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra başvurulmuş yasadışı bir eylemdir. Sivil itaatsizliğin yasadışı olması için ise en az bir yasanın aleni ve kasti bir biçimde ihlal edilmesini gerektirir (Ökçesiz, 2001: 81).

Alenilik ilkesine sadık kalmak bazı durumlarda yapılacak eylemi engeller nitelikte olabilir. Ronald Dworkin’in (2001) örnek olarak gösterdiği gibi; sahibinden

¹²<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/civil?q=civil> (Erişim tarihi: 06.04.2015)

¹³http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52892236eb64f2.26310170 (Erişim tarihi: 06.04.2015).

¹⁴<http://www.birikimdergisi.com/guncel/kurtler-ve-sivil-itaatsizlik> (Erişim tarihi: 06.04.2015)

kaçan bir köleyi saklamanın yasak olduğu bir hukuk sisteminde eylemin aleni bir şekilde yapılması gerçekleştirilmek istenen sivil itaatsizliği engeller. Ancak saklama eylemi sona erdikten sonra bunun mutlaka kamuoyuna duyurulması gerekir. Bu örnekten yola çıkarak alenilik ilkesi konusunda doktrinde bir görüş birliğinin bulunmadığını söyleyebiliriz.

2. Şiddetsizlik

Şiddetsizlik, sivil itaatsizliği tanımlayan esas unsurlardan biridir. Sivil itaatsizliğin bu unsuru, onu diğer geleneksel sivil eylem biçimlerinden ayırır. Sivil itaatsizlik eylemlerinde şiddet mutlak bir şekilde reddedilir. Onun en önemli aracı şiddet değil baskıdır. Bu baskı adil olmayan otoriteye karşı toplumsal bir utanç duygusunu yaratmaya çalışır. Sivil itaatsizlikteki bu baskı fiziksel değil etik temelli bir baskıdır (Coleman, 1985: 32).

Gandhi ve King'in sivil itaatsizlik deneyimlerini ele alırken detaylıca belirttiğimiz üzere onlarda şiddetsizlik etik bir arka plana sahiptir. Özellikle bu durum Gandhi'de daha belirgindir. O, kitlesel politik eylem ile şiddetsizlik ideali arasında bilinçli bir ortaklık, bir ilişki kurdu ve şiddetsizlik disiplinini mücadele biçiminin temeline oturttu. Gandhi bireysel dönüşümü de içeren, politik etkililiği yüksek bir yöntem olarak eklektik bir inanç sistemi ve bu inanç sistemine bağlı olarak oluşturulan bir direniş yöntemi ortaya koydu (Schock, 2013: 278). Gandhi'nin yanı sıra Tolstoy ve King'de de şiddetin etik reddini ve şiddetsizliğe dayalı eylemlerin işlevsel bir politik yöntem olduğu kanaatini görmek mümkündür.

Etik bir temele sahip olsun ya da olmasın şiddetsizlik unsuru eylemin toplum tarafından meşru görülmesi, eğer eylem 'yanlış' bir şeyi içeriyorsa/içermişse geri

dönülemez hataların önlenmiş olması, suçtan doğan zararların sadece eylemin aktörü ile sınırlı olması yani üçüncü kişilerin zarar görmemesi ve rakibini şiddet kullanmaktan vazgeçirmesi gibi niteliklerinden dolayı işlevsel olduğu söylenebilir.

3. Ahlaki/Vicdani Güdülenme

Sivil itaatsizlikte en çok tartışma konusu olan unsurun (meşruluk sorusunda olduğu gibi) ahlaki/vicdani güdülenme olduğunu söyleyebiliriz. Ahlak ve vicdan gibi soyut kavramların somut tezahürlerini belirlemedeki güçlükten kaynaklı bu öğeler, kimileri tarafından sivil itaatsizliğin bir unsuru olarak kabul edilemez (örneğin Rawls, Arendt, Drier ve Ökçesiz gibi) iken kimileri tarafından ise farklı boyutları ile kabul edilmektedir (örneğin Cohen, Sharp ve Habermas gibi). Ancak zulme karşı eylem, özü itibarıyla ahlaki bir karşı koyuşu bünyesinde barındırdığı (Sharp, 1979) kabulünden hareketle doktrinde bir görüş birliği olmasa bile sivil itaatsizliğin öncülerinde bu unsurun genellikle kabul gördüğü söylenebilir (Nişancı, 2013: 234).

4. Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi

Hukuki sorumluluğun üstlenilmesinin sivil itaatsizlikte gerekli bir unsur olup olmadığı konusunda ortak bir kanıya varılmasa da ceza-i müeyyideye katlanmanın giderek ağırlık kazandığı görülmektedir. Sivil itaatsizin yapılan eylem sonucunda doğacak yaptırıma katlanmasının amacı, muhataplardan beklenen ilgiyi ve desteği sağlamaktır. Gandhi bu tutumu eylemlerini daha dramatize etmek, sempati kazanmak için kullanmıştır (Anbarlı, 2001: 324). Ceza yasasının işlemez hale getirilmesi, anayasaya olan saygının belirtilmesi ve dolayısıyla eylemin samimiyetinin ortaya konulması gibi işlevlere sahip olan eylemin sorumluluğunun üstlenilmesi aynı

zamanda sivil itaatsizlerin adi suçlulardan farklılıklarını ortaya koymaları açısından önemlidir (Coşar, 2001: 11-12)

5. Sistemin Geneline Değil, Tekil Haksızlıklara Karşı Eylem

Bu unsura ilişkin sivil itaatsizlik literatüründe yaygın kanı şudur: Devrimci bir nitelikte olmayan sivil itaatsizlik, sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı yapılan ortak bir eylemdir. Sivil itaatsizlik, adil olduğu varsayılan toplumlarda ortaya çıkabilecek bir eylem olması hasebiyle genel olarak sisteme karşı değil, tekil haksızlıklara karşı yapılan bir eylemdir (Macit, 2007: 137). Bu unsuru Amerika Yurttaş Hakları Hareketi'nin sivil itaatsizlik eylemlerinde rahatlıkla tespit etmek mümkündür. Çünkü King'in sivil itaatsizliği, sistemi yıkmayı amaçlamamaktaydı. Yapılan eylemler devrimden farklı olarak sistemi revize etme amacı taşıyordu. Ancak Hindistan'da Gandhi önderliğinde gerçekleştirilen sivil itaatsizlik eylemleri için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Gandhi sistemin bütününe değiştirmeyi amaçlayan bir eylem hattı oluşturmamaktaydı. Amaç Birleşik Krallığın sömürüsüne son vermektir. Dolayısıyla bu unsurun her bağlamda sivil itaatsizliği temsil eden bir niteliğe sahip olmadığını söyleyebiliriz.

B. Sivil İtaatsizliğin Tanımı

Bu altı temel öge çerçevesinde sivil itaatsizlik kavramının, genel olarak dar tanım, geniş tanım ve baskın tanım olmak üzere üç ayrı kümede toplandığını görmekteyiz. Dar tanım, tanım öğelerinin çokluğu nedeniyle itaatsizlik edimlerinin pek azının sivil olarak anılmasına olanak tanırken, bunun karşıtı olan geniş tanım, belirleyici öğeleri sınırlı tutarak bu daireyi genişletmektedir. Geniş tanımın öğeleri genellikle hukuk normunun bilinçli olarak çiğnenmesi, edimcinin özel türden

motivasyona sahip olması, edimin kamuya açık olması ve itaatsizliğin devrim olmayıp, sisteme içkin olduğudur. Baskın tanımında ise bunlara ayrıca şiddetsizlik ögesi eklenerek ulaşılır (Ökçesiz, 1995: 7).

1. Baskın Tanım

Baskın tanımın en önemli temsilcileri Bedau ve Rawls'tur. Bedau'ya göre sivil itaatsizlik illegal, aleni, şiddetsiz ve vicdani olarak bir yasaya ya da hükümetin veya bazı temsilcilerinin uygulamalarına ya da kararlarına karşı yapılan politik eylemlerdir (Bedau, 2002: 51). Rawls'a göre ise sivil itaatsizlik, "yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, vicdani ancak yasal olmayan, politik bir eylemdir" (Rawls, 2001: 56). Baskın tanımın temel öğeleri Rawls ve Bedau'nun yaptığı tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere yasaya aykırılık, alenilik, şiddetsizlik ve vicdani güdülenmedir.

2. Dar Tanım

Baskın tanımın öğelerine sivil itaatsizin ceza-i müeyyideye katlanmaya hazır olmak ögesi eklenerek dar tanıma ulaşılır. Örneğin Habermas'ın sivil itaatsizlik tanımı tipik bir dar tanımdır. Habermas'a göre sivil itaatsizlik:

"Yalnızca kişisel inanç ya da çıkarlara dayandırılmayacak, ahlaki olarak gerekçelendirilen bir protesto eylemidir; ikinci olarak, sivil itaatsizlik, kural olarak önceden ilan edilen ve polis devamını kestirebileceği, aleni bir edimdir; hukuk düzenine karşı genel bir itaatsizlik amacı gütmeyen kurallardan birinin ya da bir kaçının kasti (iradi, planlı) bir şekilde ihlalini içerir; ihlalin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır olmayı gerektirir; sivil itaatsizlik eyleminde ifadesini bulan ihlal sembolik özelliindedir – buradan da protestonun barışçı (şiddet içermeyen) araçlarla sınırlanması kuralı çıkar" (Habermas, 2001: 124).

3. Geniş Tanım

Sivil itaatsizliğin geniş tanım öğelerine baktığımızda ise yasaya aykırılık, ahlaki/vicdani motivasyon, kamuya açıklık ve itaatsizliğin devrim olmayıp sisteme

içkin olmasıdır. Burada şiddetsizlik ve ceza-i müeyyideye katlanma temel birer öge olarak ele alınmamaktadır. Dolayısıyla bu tanım çerçevesinde birçok geleneksel eylem biçimi sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilir.

Buraya kadar ele aldığımız sivil itaatsizliğin tarihsel ve kuramsal gelişimine bakıldığında, onun ait olduğu politik, toplumsal ve tarihsel bağlamlara göre şekillendiği görülmektedir. Bir sivil itaatsizlik eyleminde özellikle şiddet ve şiddetsizliğin bu bağlamları hem şekillendiren hem de bunlara göre şekil alan bir konumunun olduğu söylenebilir. Bundan dolayı ikinci bölümde Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizliğini etkileyen özgül politik, sosyal ve tarihsel bağlamlar şiddet(sizlik) unsuru etrafında detaylıca analiz edilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: 1970'LERDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE KÜRT SİYASAL HAREKETİ

I. ARKA PLAN OLARAK 1960'LAR

Kapsamlı bir 'bütünleştirme' kampanyası sayesinde 1940'ların başında sindirilen Kürt hoşnutsuzluğu 1960'lara gelindiğinde yeniden ortaya çıktı. Türkiye, cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi sonrasında yürürlüğe konan 1961 Anayasasının sağladığı görece özgür bir ortamda, sol bir siyasi dalganın yükselişine tanıklık etti. Yeni bir sosyal zeminden beslenen 1960'ların Kürt hoşnutsuzluğu da bu sol dalganın bir cüzü olarak ortaya çıktı ve daha sonra detaylıca değineceğimiz Doğu Mitingleriyle cisimleşti. Elbette Kürt hareketinin doğuşuna etki eden tek unsur görece liberal bir ortamın oluşması ve Türkiye solunun yükselişi değildi. Bunun yanı sıra, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Kürtlere karşı süregelen devletin ağır baskısı ve şiddeti, 1950'den itibaren ulusal pazarın Kuzey Kürdistan'a (Türkiye Kürdistan'ı) sirayeti ve bölgenin kapitalistleşmesiyle beraber mağduriyete sarmalanması (Yeğen, 2012: 136), Güney Kürdistan'daki Barzani hareketi gibi siyasi ve ekonomik etkenler Kürt hareketinin hem doğuşunu hem de gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Barzani hareketinin en somut etkisi, Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nden esinlenerek 1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) oldu. TKDP, otuzların Xoybun'undan sonraki ilk Kürt teşkilatıydı. İlk yıllarda, kısmen Irak KDP'sinin bir uzantısını oluşturan parti, önce Faik Bucak, Bucak'ın ölümünden sonra ise Sait Elçi tarafından yönetildi. Bozarıslan'ın da belirttiği üzere "TKDP, Türkiye Kürt hareketinin 'sınır aşırı' bir nitelik kazanmasını, kendi meşruiyetini

Türkiye dışında, ‘Kürtlüğün’ kendisinde bulmasını mümkün kılmıştı. Ancak muhafazakâr bir yapıya sahip olmasına rağmen, tabanının bir kısmının sola geçişini engelleyemeyecek ve kısa zamanda, Kürt hareketi üzerinde etkili olan TİP/FKF/Dev-Genç geleneğinden gelen militanlarla ortak bir sahayı paylaşmak zorunda kalacaktı” (2008a: 1175). Gerek 1960’larda popüler olan sol fikirlerin Kürt gençleri üzerinde etkili olması gerekse de Bucak’ın öldürülmesi TKDP’nin çalışmalarını akamete uğratmış ve siyasal alanda genişlemesini engellemiştir.

Öte yandan Kürt hareketinin hem organik hem de ideolojik olarak bağlı olduğu ikinci dinamiği oluşturan Türkiye solu, özellikle TİP çevresi, Kürt bölgelerinde önemli bir yankı uyandırmaktaydı. TİP’in örgütsel bileşiminin esas unsurlarından biri, Doğulular olarak adlandırılan Kürt aktivistlerdi. TİP ve Kürtler arasındaki karşılıklı bu ilişki 1967’de iyice belirginleşti. Bu yıl boyunca yedi şehirde¹⁵ düzenlenen ve siyasi literatüre Doğu Mitingleri olarak geçen kitle gösterileri, hem Türkiye siyaseti hem de Kürt hareketi açısından bir kilometre taşı oldu (Yeğen, 2013: 165). 1960’larda Kürt öznesinin doğuşunu etkileyen önemli bir alan olarak sosyalist hegemon söylemin Türk ve Kürt gençleri arasında gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan bu güç ortaklığı, Kürt aktivizmi açısından, “Kürt milliyetçiliğinden sosyal bir muhalefet olarak Kürt hareketine geçiş”i sağlamıştır. Bu geçiş sürecinin belirleyici momenti ise Doğu Mitingleri olmuştur. 1967’de gerçekleştirilen bu mitingler, kültürel baskı ve ekonomik gericiliğe karşı kitlesel protestolara dönüştü (Akkaya, 2013: 95). Bu mitinglerin organizasyonunda önemli bir etkiye sahip olan TİP’li Kürt aktivistleri Tarık Ziya Ekinci, Mehdi Zana, Edip Karahan, Naci Kutlay ve Kemal Burkay gibi isimlerdi. Ayrıca, özellikle sağcı yayın

¹⁵ 16 Eylül’de Diyarbakır’da başlayan mitingler sırasıyla Silvan, Siverek, Batman, Tunceli ve Ağrı’da devam etmiş ve son miting 19 Kasım 1967’de Ankara’da yapılmıştır.

organlarında mitinglere yönelik çıkan ırkçı yazılara karşı bildirimler yayınlayan Doğulu Yüksek Tahsil Derneği'nin desteği de Doğu Mitingleri'nin duyurulması açısından oldukça önemliydi (Beşikçi, 1970).

Ancak 1960'lı yıllar boyunca Kürt siyasal aktörlerinin söyleminde "Doğu Sorunu"nun etnik, kültürel ve siyasal boyutlarına giderek artan şekilde yapılan vurgu, Türkiye sosyalist hareketinin Kürt taleplerini dile getirme yetisindeki sınırları ve isteksizliği göstermişti. Kürtlerin maruz kaldığı bastırma pratikleri ise, kendileri de Marksist söylemi uyarlamaya başlayan Kürt aktivistlerin söyleminde aşamalı biçimde temel unsur olarak ortaya çıkmıştı. Böylesi bir dile getirme, bir az gelişmişlik sorunu olarak "Doğu Sorunu"nu "Kürt Sorunu"na ve bir ulusun baskı sorununa dönüştürmüştü. Türkiye sosyalistleri ve Kürt aktivistleri arasındaki uyumsuzluk, 1960'lı yılların sonu boyunca Kürt entelektüelleri ve genç kuşak Kürt sosyalistleri tarafından dile getirilen taleplerin daha da radikalleşmesiyle giderek artmış ve Türkiye sosyalist hareketinden bağımsız bir çizgiye "ayrılma" çağrılarına yol açmıştır (Güneş, 2013: 126).

Kürt hareketinin, Türkiye sosyalist hareketinden kopmasını birçok sebebe bağlayabiliriz. Ancak bu kopuşun en önemli sebebi; Kürt aktivistlerin, Türkiye sosyalist hareketi içerisinde Kürt sorununun etkili bir biçimde dile getirilmediğini düşünmeleriydi. TİP/FKF/Dev Genç içinde egemen olan düşünce, Kürt sorununun sosyalist devrimden sonra, sosyalizm koşullarında çözüleceğiydi. Dolayısıyla şimdiden Kürt sorununu öne çıkarmanın gereksiz olduğu fikrini paylaşıyorlardı. Kürt aktivistler ise Kürt sorununun Türkiye'nin temel sorunu olduğunu ve demokratik bir program içerisinde devrimden sonraya bırakmadan, ivedilikle ele alınması gerekliliğini savunuyorlardı.

Türkiye solu her ne kadar Kürt aktivistlerin dile getirdiği talepleri karşılayacak bazı pratik adımlar atmışsa da Kürt hareketinin Türkiye sosyalist hareketinden kopuşuna önemli bir etkisi olmadı. Bu adımların ilki, TİP'in 1970 yılındaki kongresinde, Kürtleri ayrı bir millet olarak tanıyan ve Kürtlerin maruz bırakıldığı ulusal tahakkümü eleştiren bir sonuç metnini kabul etmesiydi. Nitekim 1971 askeri darbesinden sonra TİP bu karar metninden dolayı kapatıldı (Aydınoglu, 2014: 23). Aynı zamanda Türkiye solu, 12 Mart sonrasında Kürt meselesine bakışını revize edip, netleştirmişti. Kürt meselesinin Türkiye'nin ve Türkiye'de devrimin temel bir meselesi olduğu konusunda solun şüphesi kalmamıştı. Marksist külliyatla tanışıklığın derinleşmesi, Kürtlerin Türkiye solu içerisindeki dinamizmi ve dönemin anti-empyralist mücadelelerinin ulusal(cı) karakteri, Kürt meselesini ulusal bir mesele olarak ve ulusların kaderlerini tayin hakkı (UKTH) fikri etrafında düşünmenin önünü açmıştı (Yeğen, 2012: 174).

Ancak bu netleşme yeni tartışmaların önünü alamamıştı. Türkiye solu içerisinde Kürt sorununa dair cereyan eden tartışma konuları; UKTH'nin siyaseten gerekliliği, bu ilkenin Kürtlerin Türkiye'den ayrılmalarını gerekli kılıp kılmadığı, Kürt hareketinin Türkiye solundan ayrı örgütlenip örgütlenmemesi ve Kürdistan'ın statüsü yani Kürdistan'ın Türkiye'nin sömürgesi olup olmadığıydı. Birçok parçaya bölünmüş Türkiye solu içerisinde bu konulara dair farklı yaklaşımlar söz konusuydu. Örneğin, Mahir Çayan önderliğindeki THKP-C ve İbrahim Kaypakkaya önderliğindeki TKP-ML gibi örgütler Kürdistan'ın bir sömürge olduğunu, ayrı örgütlenme ve UKTH'nin nasıl kullanılacağı konusunda Kürt hareketi ve halkının kendisinin karar vereceğini belirtiyorlardı. Ancak TİİKP, TKDP gibi örgütler ise bunların zıttı bir düşünceye sahiplerdi. Kürt aktivistler arasında ise, bağımsız

örgütlenmenin gerekli, UKTH'nin doğal bir hak ve Kürdistan'ın da sömürge olduğu fikri zamanla ağırlık kazandı.

Bu süreçte Türkiye solunun yürüttüğü ve Kürt aktivizmi üzerinde etkisi olan önemli tartışmalardan biri de Sosyalist Devrim (SD)-Milli Demokratik Devrim (MDD) tartışmasıydı. Bu tartışma esas itibariyle Türkiye solunu iki ana gruba ayırmış ve Kürt sorununa yaklaşımlarını da belirlemiştir. SD çizgisinde yer alan TİP merkezi, daha önce belirtildiği üzere 1970 yılındaki kongresinde Kürtleri ayrı bir millet olarak tanımış ve Kürtlerin maruz bırakıldığı ulusal tahakkümü eleştiren bir sonuç metnini kabul etmişlerdi. Bu kabul Kürt aktivistlerin SD tezini savunan kanada yakın durmalarını sağlamıştı. MDD tezini savunan Mihri Belli ve çevresinin ise, Kürt sorununu ulusal bir sorun olarak görmemesi, Kemalist ideolojiye olan yakınlığı, askeri bürokrasiyle sosyalistlerin müttefikliğine dair değerlendirmeleri Kürt aktivistlerin MDD kanadından uzak durmalarına neden oldu (Yeğen, 2012: 169). Ancak ilerleyen dönemlerde MDD tezi etrafında birleşenlerin farklı fraksiyonlara bölünmesi, her bir fraksiyonun Kürt sorununu farklı değerlendirmesini de doğurdu.

A. Türkiye Sosyalist Hareketinden Kopuş: DDKO

Yukarıda bahsedilen, temel fikri ve pratik anlaşmazlıklar Türk sosyalist hareketi ve Kürt sosyalist-aktivistlerinin yol ayrımına gitmesine sebep oldu. Kürt aydınları 1969 yılında ilk legal Kürt örgütü olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı (DDKO) kurdular. Benzeri dernekler kısa zamanda diğer kentlerde de kuruldu. Herkesin bildiği üzere "Doğu", "Kürdistan" anlamına geliyordu; ancak yasallık kaygıları yüzünden, Kürdistan ya da Kürtlere açık bir gönderme de yapılmıyordu. DDKO aylık bülteninde genel olarak Türkiye Kürdistanı'nın iktisadi problemleri, Kürt köylerinin (Kürt) toprak ağaları ve aşiret reisleri tarafından tahakküm altında

tutulması, Türk ordu birliklerinin Kürt köylerindeki şiddeti ve zalimane tutumuna¹⁶ dair yazılar yayımlıyordu (Bruinessen, 2013: 302-303).

O dönem çok ilgi gören, Marksizm ile Kürtlüğü harmanlayan ve Kürt siyasi kimliğinin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olan DDKO (Marcus, 2009: 39) oluşumu, Beşikçi'nin de belirttiği üzere, “toplumsal gelişimin belirli bir aşamasında doğal olarak ortaya çıkmış ve doğal toplumsal gelişimin kendisine yüklediği fonksiyonu benimsemiştir” (1969: 450). DDKO'nun üstlendiği bu fonksiyonun en önemli sonucu Türkiye'deki Kürt hareketinin Barzani ve Türkiye sosyalist hareketinden uzaklaşarak özerkleşmesini sağlamış olmasıdır.

Ancak, 12 Mart 1971 askeri darbesi siyasi baskıyı yoğunlaştırdı ve cumhuriyet döneminde kurulan ilk legal Kürt örgütü olan DDKO kapatıldı. DDKO'nun önde gelen üyeleri “ulusal duyguları zayıflatmak ve yok etmeyi hedefleyen bir örgütlenmenin faaliyetlerinde yer almak ya da bulunmakla” suçlandı. Ekim 1970 yılında DDKO'nun İstanbul ve Ankara merkezleri polis tarafından basılmış ve bazı üyeleri tutuklanmıştı. Darbeden sonra ise bütün faaliyetleri durduruldu ve sıkıyönetim mahkemesinde dava açıldı (Watts, 2014: 74). Marcus'un da belirttiği üzere; “son kertede devlet, ilk yasal Kürt grubuna anlamlı bir mesaj verdi: Politik liberalizasyon koşullarında dahi, Kürt etkinliğine getirilen sınırlamalar hafiflemeyecekti” (2009: 39).

¹⁶ 1970'lerin ilk yıllarında, komando birliklerinin bölgedeki baskısı ve yöre halkının devletin kolluk güçlerine yönelik hoşnutsuzluğu o kadar yükselmışti ki, Siirt'te bir futbol maçının ardından çıkan basit bir taşkınlığı önlemek için komandolar kalabalığa ateş açmış, iki genç taraftarı öldürmüş ve 50 kişiyi de ağır yaralamıştı (Özcan, 2014:196).

II. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN 1975 SONRASI GELİŞİMİ

12 Mart darbesinin akabinde Diyarbakır hapisanesi Kürt hareketi açısından yoğun tartışmaların yapıldığı bir üniversiteye dönüşmüştü. Kürt hareketinin izleyeceği devrim stratejisi etrafından yürütülen bu tartışmalarda genel olarak şiddeti dışlayan bir siyasi mücadele biçimi benimseniyordu. Ancak bu ortak kanıyı paylaşan Kürt hareketi sonraki dönemlerde fikri ayrılıklara düşecek ve bunun pratik sonuçlarını da yaşayacaktı. İhtilaf konularından biri solun, Sovyet ve Çin (daha sonra Arnavutluk) mevziinde yaşadığı çatışmaydı. Bu çatışma Kürt hareketi üzerinde etkili olmakta ve ayrılaşmaların temelini oluşturabilmekteydi (Bozarslan, 2008a). Öte yandan Kürt hareketi içinde yeni yeni güçlenen muhtelif fraksiyonların mücadele stratejisine yönelik farklı düşünceleri, ihtilafı besleyecek başka bir etken olarak kendisini göstermekteydi. Özellikle bu tartışmaların akabinde ortaya çıkan siyasal gelişmeler, Kürt hareketinin politik şiddetle ilişkisine önemli ölçüde etki edecekti.

Yukarıda belirtilen ayrışmaların yanı sıra Kürt hareketinin ortaklaştığı bir takım noktalar da vardı. Kürt örgütlerinin tamamı, 1970'lerin ortalarından itibaren Kürdistan'ın sömürge olduğu tezini benimsemekteydiler (Ünlü, 2014). Türkiye solu ile girilen tartışmalar bu minvalde gelişmekte ve tezlerini kuvvetlendirecek örneklerle başvurmaktaydılar. 1975'e gelindiğinde Kürt örgütlerinin tamamı üzerinde sarsıcı etki yapan önemli gelişmelerden biri de Barzani hareketinin ağır yenilgisi oldu. Kürt hareketinde hâkim olan şiddetsiz mücadele fikrinin bu yenilgiyle ağır bir darbe aldığı söylenebilir. Özellikle mücadele stratejisini 'devrimci şiddet' temelinde geliştirmeyi düşünen örgütler (PKK ve KUK gibi) açısından şiddetin işlevsel ve meşru olduğu fikri bu yenilgiyle güçlendi. Nitekim ilerleyen dönemlerde Kürt hareketi içerisinde

yürütülen tartışmaların ana eksenini politik şiddetle kurulacak ilişki temelinde geliştirecekti.

A. Kürt Siyasal Hareketinde İç Mücadele ve PKK Hegemonyası

Kökenleri itibarıyla Kürt siyasal hareketleri üç ana grupta toplanabilir. Geleneksel Kürt milliyetçiliğinin temsilcisi olan TKDP kökenli TKDP-KUK; Kürt hareketinin özerkleşmesinin temsilcisi DDKO kökenli Rızgari, Kawa ve Kısmen DDKD-KİP ve Türkiye sosyalist hareketinden kaynaklı olarak PSKT, PKK ve Tekoşin. Sonuçta 1975 yılından itibaren en az 7 ana yapıdan (TKDP-KUK, DDKD-KİP, Rızgari, PSKT, PKK, Kawa, Tékoşin) oluşan bir Kürt hareketinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Rızgari hariç, diğer Kürt örgütlerinin hepsi 1975 yılından başlayarak illegal örgüt formunda komiteler, merkez organlar ve kongreler temelinde oluşmuş ve/veya faaliyet göstermiştir (Akkaya, 2013: 102).

Bu gruplar arasında “Kürdistan devriminin stratejisi ne olmalıdır?” sorusu 1970’lerin sonuna doğru gelindiğinde daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandı. Bazı Kürt örgütleri, özellikle legal siyasal alandaki kısıtlamalara dikkati çekerek ancak silahlı direniş ile ulusal özgürlüğe varılacağını belirtirken (örneğin PKK ve KUK gibi), bazı Kürt örgütleri ise silahlı mücadeleyi mutlak bir dille reddetmemekle beraber bunun devrim açısından uygun bir strateji olmadığını belirtiyorlardı (Örneğin TKSP ve KİP/DDKD gibi). Kürt hareketindeki tartışma temel olarak devrim stratejisi üzerine yürütülüyor olsa da ittifaklar, reformizm, feodalizm gibi başlıklar da Kürt hareketi içerisinde belli başlı tartışma konularıydı.

PKK bu yoğun tartışmaların yanı sıra KUK, UGD ve bölgedeki bazı aşiretlerle de fiziki çatışma içerisindeydi (İmset, 1993: 60; Öcalan, 1996). PKK,

kuruluş bildirgesinde hedef olarak askeri birlikleri, feodal-komprador toprak ağalarını ve işbirlikçileri gösteriyordu. Bu temelde aşiret ağaları doğal düşmanlarıydı (PKK, 1984; Karayılan, 2014). Nitekim bu doğal düşmanlarla fiziki çatışma Süleymanlar ve Bucak aşiretleri ile girilen silahlı mücadele ile 1978 yılında başladı. Söz konusu aşiretlerin AP ve MHP gibi sağ partiler ile işbirliği yapması, kırsal sömürünün temel aktörleri olması gibi nedenlerden dolayı bölge halkı tarafından sevilmiyorlardı. PKK'nin bu aşiretlerle mücadele ediyor olması, birçok insanın sempatisini toplamalarını sağladı (Marcus, 2009: 68; Güneş ve Zeydanlıoğlu, 2014).

III. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN HEGEMONİK GÜCÜ: PKK

A. Devrimci Şiddet Eksenli Mücadele Dönemi (1977-1990)

PKK, 1973-1975 yılları arasında Abdullah Öcalan ve bir grup arkadaşı tarafından Ankara'da öğrenciyken fikri temelleri atılan bir örgüttür. Örgütün ilk örgütlendiği yer ADYÖD'tü (Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği). 1977'de önce "Kürdistan Devrimcileri" ve UKO (Ulusal Kurtuluş Ordusu) adlarıyla daha sonra da partileşerek PKK adı ile ortaya çıkan örgüt, ADYÖD'ün kapatılması ile beraber yasal oluşumlardan kaçınma kararı aldı ve örgütlenmenin tamamen gizli yapılmasını kararlaştırdı. Bundan sonraki dönemde ev toplantıları temelinde çalışmalarını sürdürdü (Bozarslan, 2008b: 859).

PKK'nin hedef ve amaçlarını Abdullah Öcalan 1978 yılında yazdığı "*Kürdistan Devriminin Yolu*" adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

"Kürdistan Devrimi, en ön planda Türk sömürgeciliğini hedef alır. Siyasi bağımsızlığı gasp eden, Kürt dili, tarihi ve kültürü üzerinde tam bir yok etme işlevini sürdüren, üretim güçlerini tahrip ve talan eden Türk sömürgeciliğidir. Bu sömürgeciliğe, dışta emperyalistler, içte de feodal-kompradorlar destek vermektedir. Birbirlerine çok sıkı ekonomik bağlarla bağlı olan bu üç güç, Kürdistan Devriminin hedeflerini teşkil ederler. Bu hedefler çerçevesinde amaç Kürdistan halkını emperyalist ve sömürgeci sistemden kurtarmak, bağımsız, birleşik bir Kürdistan'da demokratik bir halk diktatörlüğü kurmak ve nihai olarak sınıfsız toplumu gerçekleştirmektir" (Öcalan, 1993: 121-123; PKK, 1984: 37).

Öcalan'a göre o zamanın şartlarında (1970'ler) tek doğru ve doğru olduğu için de devrimci bir tez olan fikir; bağımsız devlet fikridir. Diğer tezler ve çözüm yolları devlet sınırlarına dokunmadığı için reformist, reformist olduğu için de gerici tezlerdir (Öcalan, 1993:128). PKK ulusal bağımsızlık için kullanılacak en uygun aracın ise devrimci şiddet olduğunu düşünüyordu. Bu devrimci şiddetin niteliğini belirleyen şey ontolojik olarak karşı şiddettir. PKK'ye göre meşru savunma temelindeki bu devrimci zor, bir ülkede gerici zor kadar yoğun ve örgütlü olmak zorundadır (Öcalan, 1991: 217; Öcalan, 1993: 123; PKK, 1984: 38). PKK'ye göre Barzani hareketinin yenilgisine dair tüyolar da içeren, bir mücadeledeki devrimci zor ile amaç (amaç ile araç) arasındaki ilişki ise şöyledir:

“Burada şu gerçeği açıkça belirtelim ki, genel olarak silahlı mücadele ve özelden ayaklanma ya da uzun süreli savaş biçimleri ulusal bağımsızlık amacına uygun mücadele biçimleridir; önünde siyasal amaç olarak otonomi koyan hareketler, ne kadar silahlı mücadeleyi uygulamak isteseler de sonuçta yenilgiden kurtulamazlar” (PKK, 1982b: 10).

PKK amaç ile araç arasındaki ilişkide şiddetin işlevsel olduğuna inanıyordu. Bu inancın gelişmesinde muhtelif iç ve dış dinamikler etkiliydi. Bu dinamiklerden en önemlisinin ise baskı mekanizmaları olduğu söylenebilir. Isabelle Sommier'in de belirttiği gibi radikalleşme süreçlerini etkileyen en önemli faktör politik aktörlerin karşılaştıkları baskı mekanizmalarıdır. Karşıt olarak konumlanan politik aktörlerin girdikleri siyasal mücadele ilişkisi içerisinde karşılaştıkları baskı süreçleri, şiddet sarmalının oluşumunda son derece etkilidir (Öğüt ve Etil; 2014: 258). Siyasal bir harekette şiddetin kökenlerini anlamak açısından önemli olan bu tespit, PKK şiddetini anlamamız bakımında da önem arz etmektedir. Cumhuriyet döneminden bu yana (özellikle 1924'ten sonra) “Kürdistan'da süren ağır şiddet, baskı ortamı ve sivil/barışçı siyasete Türk devleti tarafından hiçbir alan bırakılmamasının devrimci

sömürgecilik- karşıtı şiddeti kaçınılmaz hale getirdiğini” söyleyebiliriz (Ünlü, 2014: 428).

Kürt siyasal hareketindeki radikalleşmeyi doğuran ve dolayısıyla şiddet kullanmaya iten dinamiklerinden biri de uluslararası devrimci konjonktürdür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası bağlam savaşçı bir imgelemi beslemiştir ve savaşan halklarla dayanışma, gösterilerin ataklılığını ve zaman zaman şehir gerillasına esinlenen yeni eylem türlerinin ortaya çıkmasının hazırlayıcısı olmuştur (Sommier, 2012: 31-32). Bu bağlamda halkların emperyalizme karşı giriştikleri silahlı mücadeleler sonucu elde edilen başarılar uluslararası düzlemde bir devrimci savaşın içinde bulunduğu düşüncesini de güçlendirmiştir. Bu düşünce PKK hareketi içerisinde de etkili olmuş ve PKK'nin Kürdistan'ı sömürsüzleştirmek¹⁷ için kullandığı devrimci şiddeti doğuran etkenlerden biri olmuştur.

Bu doğrultuda PKK, ulusallık ile evrensel olma iddiası taşıyan Marksist-Leninist tezi harmanlamıştır (Öcalan, 1993; Öcalan, 1983). Dönemin popüler mücadele biçimi olan ulusal kurtuluş hareketlerini sosyalizmin dünya ölçeğinde kurulması için temel momentlerden biri olarak gören Öcalan'a göre siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda bağımsız bir ülke yaratmayı amaçlayan PKK, başta komşu halklar olmak üzere, bölge ve dünya halklarıyla ilişkilerinde dünya proletarya devriminin çıkarlarını esas alır. Bu temelde Kürdistan'da devrimi yapacak sınıfın proletarya ve köylülerin olduğunu belirten Öcalan'a göre emperyalizme karşı mücadele içinde olan ulusal kurtuluş ve işçi sınıfı hareketleri, doğal müttefiklerdir (Öcalan, 1993: 128).

¹⁷ “Kürdistan sömürgeci” tezi şiddeti meşrulaştırmak için PKK tarafından kullanılan temel argümanlardan biriydi. Zira sömürge olarak kabul edilen Kürdistan'ın sömürsüzleştirilmesi de aynı zamanda gündeme alınmayı gerekli kılıyordu. Sömürsüzleştirme ise, Fanon'un da belirttiği üzere, kaçınılmaz olarak şiddet içeren bir olgudur (Fanon, 2013: 41).

PKK'nin şiddete başvurmasını etkileyen bu iki faktörün yanı sıra daha önce de kısaca değindiğimiz üzere Barzani hareketinin 1975'teki ağır yenilgisi de silahlı mücadelenin ivedilikle başlatılması gerektiği fikrini beslemiştir. Bozarslan'ın da belirttiği üzere;

“... Barzani hareketinin sona ermesi Türkiye Kürt hareketini ciddi bir ‘nesiller arası’ krizle karşı karşıya bıraktı. Bu kriz, 15-16 yaşındaki delikanlılarla, 12 Mart'a kadar hareketin şiddete kaymasını engelleyen (aslında 30-40 yaşlarında olan) ‘aksakallılar’ ve 12 Mart öncesinde üniversite düzeyinde, yani 19-25 yaşlarında bulunan faal ‘ağabeyler’ arasında önemli bir kopuşa yol açacak, nesiller arası devamlılığa imkân bırakmayacaktı. Delikanlılar, ‘yaşlıları’ ve ‘ağabeyleri’ ‘pasifizm’ ve ‘reformizmle’ suçlayacak, Barzani yenilgisinden onları sorumlu tutacaklardı. Nitekim 1975-1977 dönemine gelindiğinde bu ‘eski tüfekler’ marjinalleştirilecekti. KUK ve PKK deneyimleri ise bu simaları aşıp kısa zamanda şiddete geçebileceğini gösterecekti. Gençler arasında 1975 yenilgisine rağmen her ne pahasına olursa olsun, yeni bir silahlı mücadelenin başlatılması gerekliliği fikri hâkimdi” (Bozarslan, 2008a: 1187).

Ayrıca Türkiye’de solun da bir parçası olduğu ve bir iç savaşın kaçınılmaz olduğu hissini yaratan şiddet olgusu, MHP'nin yükselişi ve ülkücü militanların Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bazı şehirlerde Alevilere karşı pogromlara girişmesi, solu ve Kürtlüğü patolojik bir olgu olarak tanımlayan 12 Eylül askeri rejimi, İran’da bir sol hareket olarak başlayan ama kısa zamanda “İslami” bir nitelik kazanan devrimin giderek Kürt düşmanı bir tutum alması, İran-İrak savaşı (Bozarslan; 2008a: 1186-1188) gibi beş yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşen bir dizi olay PKK radikalizmini arttırmış ve şiddetin işlevsel bir araç olduğu inancını kuvvetlendirmiştir.

1. Özgürlük Mücadelesi ve Yayılma

Kısa bir zaman dilimi içerisinde kendisine yurt dışı olanaklarını yaratan PKK için yurt dışında kalmak bir amaç olmadığından, 1980 yılı yaz aylarından itibaren Kuzey Kürdistan’a dönüşünü aşamalı olarak gerçekleştiriyordu (İmset, 1993: 87). PKK, 1982’de, Suriye’nin Ürdün sınırına yakın bir Filistin kampında gerçekleştirdiği ikinci kongresinde aldığı silahlı mücadeleyi başlatma kararını (PKK, 1982c) ancak

iki yıl sonra 15 Ağustos 1984 yılında gerçekleştirebilecekti. 15 Ağustos 1984'te PKK, Türkiye-Irak sınırı yakınlarındaki (Eruh ve Şemdinli) iki üsse baskın düzenleyerek devlete karşı gerilla savaşını başlattığını ilan etti. Sonraki on yılda, gerilla savaşının derinliği önemli ölçüde arttı ve geniş ölçekli siyasal sonuçlarıyla, Türkiye'de çok sayıda Kürdün harekete geçmesini beraberinde getirdi. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında, PKK'nin gücü artarken, gerilla savaşı da ivme kazanmaya başladı ve sık sık yapılan saldırılarla geniş bir bölgeye yayıldı. Bu dönemde PKK'nin siyasal şiddetinin temel hedefleri, devletin güvenlik güçleri ve köy korucularıydı (Güneş, 2013:190).

PKK'nin silahlı propaganda ile amaçladığı şey sadece askeri bir boyuta değil aynı zamanda sosyo-politik bir boyuta da sahipti. Nitekim kısa bir zaman içerisinde silahlı mücadele aynı zamanda politik sahada PKK'ye önemli bir taban ve meşruiyet kazandırmıştı. Silahlı propaganda Kürt halkının “bilinçlenmesini”, “köle-efendi diyalektiğini kırmasını” sağlamış ve “devletin de yenilebilir olduğunu” göstermişti. Zaten ilk dönem silahlı propaganda PKK açısından fitili ateşleyecek bir araçtı. Bu araç PKK'nin hedefleri arasında yer alan, “yeni bir Kürt öznesi yaratmak” (Öcalan, 2013:319; Öcalan, 1983) açısından da son derece önemliydi. Bu “yeni Kürt öznesini yaratmak” anti-sömürgeci şiddet temelinde PKK'nin 1984'teki “ilk kurşunu”¹⁸ ile başarılmıştı (Beşikçi, 1990: 46-51-52). Kürt hareketinde önemli bir yer işgal eden “yeni bir politik öznenin yaratılması” fikri hemen hemen tüm anti-kolonyal hareketlerde yer edindiğini görülmektedir. Örneğin, Cezayir'in

¹⁸ Frantz Fanon'a göre “sömürge koşullarında ilk kurşun kişinin, köle, sinmiş, sindirilmiş, devamlı korkuyu yaşayan ezik kişiliğini öldürüyor. Bir militan, sömürgeci veya emperyalist devlete ilk kurşunu sıktığı zaman, aslında kendisini öldürür” (Beşikçi, 1990: 46). “Özellikle ilk baskısı 1990'da yayımlanan *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* adlı kitabında Beşikçi, 15 Ağustos saldırılarını Fanon ve Sartre'a atıfta bulunarak ilk kurşun olarak analiz etti. Beşikçi'ye göre sömürgeciden ziyade, asıl öldürülen ezik ve korkak Kürt halkıydı. 15 Ağustos'la birlikte Kürtler ayağa kalmış, onurlu bir halk olmuş ve hakkını aramaya başlamıştı” (Ünlü, 2014: 431).

sömürgeleştirilmesinde önemli düşünsel ve pratik katkıları olan Fanon'da da PKK'ye benzer şekilde şiddet vasıtasıyla “yeni politik kimlik yaratma” fikrinin hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmamızın ilk bölümde değindiğimiz üzere, bu fikrin Gandhi ve King'de de mevcut olduğunu görmekteyiz. Ancak Cezayir ve Kürdistan deneyimlerinin aksine Hindistan ve ABD'deki bu hareketlerde “yeni bir politik öznenin yaratılması” şiddet temelinde değil şiddetsizlik temelinde düşünülmekteydi.

1990 yılına gelindiğinde PKK, Kuzey Kürdistan'ın büyük bir bölümünde egemen duruma gelmişti (Jongerden, 2012: 95). Askeri/siyasal faaliyetleri ve yarattığı medya ve enformasyon ağı aracılığıyla PKK, çok sayıda Kürt'e ulaşabildi. 1990'lı yılların başında Kürdistan'ın tüm parçalarından ve Avrupa'daki Kürt toplumundan sayıları birkaç milyona ulaşan destekçi ve sempatzana sahip bir kitle hareketine evirildi. Bu dönem, PKK direnişinin zirvesini temsil eder ve Kürtlerle Türkiye arasındaki uzlaşmaz ilişkinin gerilmesiyle nitelenir (Güneş, 2013: 190).

B. Kitlese Halk Hareketi Eksenli Mücadele Dönemi (1990-1998)

1990 yılına gelindiğinde Türkiye'de “Kürt Sorunu”nun daha açık bir şekilde dile getirildiğini, ancak bununla beraber sertlik yanlısı politikaların da yoğunlaştırıldığını görmekteyiz. PKK bu yeni dönemde, bir yandan kır faaliyetlerini sürdürürken, diğere yandan “stratejik savunma aşaması”nın¹⁹ bir üst kademesi olan halk ayaklanmalarını (*serhildanları*) şehirlerde ve kırsal alanda başlatmayı

¹⁹ Mao tarafından geliştirilen stratejiyi izleyen PKK, üç aşamalı bir mücadele öngörüordu: Stratejik savunma (silahlı propaganda, küçük ölçekli saldırılar, hareketli savaş), bunun ardından stratejik denge ve nihayet üçüncü aşama olarak stratejik saldırı. Birinci aşamada amaç, TSK ile çatışmaktan kaçınarak siyasal etki yaratma ile halktan taban bulma ve ordunun kırsal kesimden merkezlerine çekilmesini sağlamaktır. İkinci aşamada amaç, belirli bölgelerin elde tutulması ve savunulmasıdır (kurtarılmış bölgeler oluşturmak). Üçüncü aşamada ise amaç, TSK'nin yenilgiye uğratılması ve Kürdistan'ın kurtarılmasıdır. Bu aşamalar temelinde giderek gerilla güçlerinden, gerilla ordusuna geçiş (silahlı gücün elli bine çıkarılması) öngörüldüordu (PKK, 1982a: 18; Karayılan, 2014; Jongerden, 2012: 94-95).

düşünmekteydi (Öcalan, 1990: 7; Öcalan, 1991: 14). Bu dönemde *serhildan* taktiğini uygulayan PKK'ye göre "halk savaşı gerçeğinin iki temel gücü vardı. Bunlar gerilla ve halk ayaklanmalarıdır. Gerilla ve halk ayaklanmalarının birliği ve içiçeliği, Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinde canlı bir gerçek olarak yaşanmaktaydı" (PKK, 1990: 7).

PKK'nin *serhildan* taktiğinin ilk denemesi, 15 Mart 1990'da Nusaybin ve akabinde Cizre'de vuku buldu. Nusaybin'de PKK militanı Kamuran Dünder için düzenlenen bir cenaze töreninde, örgütün ifadesine göre halk ilk defa "ölüsüne sahip çıkarak" güvenlik kuvvetleriyle çatıştı. Kolayca yatıştırılan olaylar sırasında, bir kişi öldü, üçü polis altı kişi yaralandı. Bu olaydan beş gün sonra, 20 Mart'ta, Cizre karıştı. Nusaybin olaylarını protesto eden yüzlerce kişi, askerlerle çatıştı. Olaylar sırasında dört kişi öldü, dokuz kişi yaralandı. Yüz yirmi beş kişi ise gözaltına alındı. Cizre'de o gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi. İlçede büyük patlama ise, 23 Mart günü, binlerce insanın özel harekât timleri ve jandarmayı protesto etmek için sokağa dökülmesiyle yaşandı. "Yaşasın Kürdistan", "Biji Serok Apo" ve "Biji PKK" sloganları ile çınlayan Cizre sokakları, "Ankara'ya da gelişmelerin ne denli tehlikeli olduğunu bildiren bir mesajdı" (İmset, 1993: 266). Yaşanan bu gelişmelere bakıldığında, cenazelerin halk tarafından sahiplenilmesinin sadece toplumsal bir yas anlamına gelmediği görülmektedir. Bu tavrın aynı zamanda sembolik bir direniş, devlet otoritelerine meydan okuma anlamına da geldiği söylenebilir (Westrheim, 2014: 137).

1990'da gerçekleşen *serhildan* deneyimleri o tarihten itibaren genişleyerek devam etti. 1991 yılında JİTEM tarafından öldürülen HEP Diyarbakır şube başkanı ve İnsan hakları aktivisti Vedat Aydın'ın cenaze töreninde sırasında yapılan

protestolar, 1992 Newroz'unda Cizre ve Şırnak'ta yapılan gösteriler PKK'ye halk desteğinin artarak devam ettiğini göstermekteydi. Sonraki dönemlerde halkın PKK'ye verdiği açık destek Newroz kutlamalarının yanı sıra, PKK için önemli olan günleri kutlama, gerilla cenazelerini defnetme ve legal Kürt siyasi partilerinin mitinglerine katılma gibi etkinliklerle oldu. Bu durum, Kürt siyasal aktivizmini görünür bir toplumsal hareket haline getirdi. Özellikle legal Kürt siyasi partileri kapatılmalarına rağmen siyasal alanda sürekli bir Kürt muhalefetini var kılarak bu görünürlüğü önemli ölçüde sağladılar. Toplumsal görünürlüğü sağlayan bir diğer etken ise kuşkusuz, PKK'nin Avrupa'daki örgütlenme başarısıydı (Bruinessen, 2013: 315).

Halk tabanında kitleleşen bu destek her ne kadar PKK'nin üç aşamalı stratejisini hayata geçirmeye yetmemişse de 1990'lar boyunca PKK'ye destek katlanarak arttı ve buna benzer kitlesel protestolar Kürt illerinde rutin hale gelmeye başladı. Ankara askeri tedbirlere yönelirken, PKK taban çalışmalarını yoğunlaştırıyordu. Nitekim PKK'nin yönetim kadrosu, mensuplarına II. Ulusal Konferans'ta ve IV. Kongre'de halkla olan ilişkilere hassasiyetle yaklaşılmasını salık veriyor ve yerel desteğin arttırılmasına yönelik politikalar üzerinde duruyordu. Konferanstan çıkan ana karar kitle örgütlenmesinin hızlandırılması ve savaşçı kadroların arttırılması oldu (PKK, 1991; Öcalan, 1991). Böylece PKK'ye göre *Botan Bölgesi*'nden başlayarak gerçekleştirilecek halk ayaklanmaları, genel bir ayaklanmaya geçişin başlangıcı olacaktı.

PKK ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında yoğunlaştı. Ancak 1992'den sonra, PKK önemli askeri zorluklarla karşılaştı ve başkaldırıcı, bir sonraki aşama olan ulusal halk ayaklanmasına taşıyamadı. Bunun

sonucu olarak PKK, halk ayaklanması aracılığıyla birleşik, sosyalist ve bağımsız bir Kürdistan kurmanın artık ulaşılabilir ve gerçekçi olmadığını kabul etmeye başladı. 1990'ların ilerleyen yıllarında, çatışmayı siyasal bir çözüme doğru formüle etme girişimlerinin parçası olarak PKK demokratik söylemi benimsemeye başladı. Değişimin en açık işareti örgütün 1993, 1995, 1998 tarihlerinde tek taraflı ateşkes ilan etmesi oldu. Uzlaşma için benzer tasarılar, 1999'dan itibaren stratejik bir dönüşüme evirildi ve PKK hareketinin uzun dönemli hedefleriyle Kürtler için siyasal taleplerini önemli ölçüde değiştiren kapsamlı bir demokratik söylem inşa etmeye başladı (Güneş, 2013: 229).

1993 yılında Abdullah Öcalan, İsmet G. İmset'le yaptığı röportajda "istese bile Türkiye'den kopamayız" diyerek aslında hareketin sonraki aşamada geçireceği stratejik değişimi açıkça ortaya koyuyordu. Aynı zamanda PKK'nin 1995 yılında yapılan 5. Kongresine sunulan politik raporda Öcalan, ayrı bir devlet kurmanın objektif koşullarının olmadığını belirtiyordu:

"Kurtulan Kürt halkı, kurtulan Türk halkıdır. Bağımsızlaşan Kürdistan, demokratikleşen Türkiye'dir. Hatta bu konuda sınırlar da o kadar anlamlı değildir. Yani biz, o kadar sınır çizmeye bayılan bir hareket değiliz. Kaldı ki, bizim bir görevimiz de, sınırları giderek aşındırma hareketi olmamızdır. Yani sınır koymaktan ziyade, sınırları, özellikle anlamsızlaşan sınırları ortadan kaldırmayı esas amaç olarak belirleyen bir hareketiz" (Öcalan, 1995: 129).

Bu değişimin temelinde belirleyici olan iç ve dış etkenleri okumak anlamlı olacaktır. SSCB'nin çöküşü, Körfez savaşı, Irak Kürtlerinin sahip olduğu fiili otonomi ve savaşın kesin bir galibiyetle son bulmayacak olmasına ikna olma, ideolojik çıkmazlar PKK'yi değişime sevk etmiştir. 1998 yılına kadar "net bir hedef" ortaya koyamayan PKK, 1999 yılından itibaren yani Öcalan'ın yakalanmasından sonra radikal demokrasi, insan hakları, demokratik cumhuriyet, demokratik özerklik ve konfederalizm gibi kavramlar temelinde üç aşamalı bir hedef belirlemiştir.

C. Barış Eksenli Mücadele Dönemi (1998 ve sonrası)

15 Şubat 1999 tarihinde Öcalan'ın yakalanması üzerine, PKK şehir merkezlerine yönelik bombalama eylemleri başlattı. Avrupa ve Türkiye'de geniş katılımlı kitlesel eylemlerle "komplo" kınandı ve birçok insan "şiddeti kendilerine yöneltmek" bedenlerini ateşe verdi. Kürtlerin Öcalan'ın yakalanmasına tepkisi, Kürt ulusal hareketinin hem ne ölçüde ulus ötesi bir fenomen haline geldiğini hem de dünyanın dört bir yanındaki Kürtlerin safları sıklaştırması açısından birliğini göstermiştir (Bruinessen, 1999).²⁰ Yaşanan kargaşa ve şiddet olayları, Öcalan'ın sükûnet çağrısı yapması üzerine sona erdi. Yapılan yargılama sonucu Öcalan idam cezasına çarptırıldı. Ancak verilen idam cezası, yapılan yasal değişiklikler sonucu ömür boyu hapis olarak değiştirildi. Öcalan halen Marmara denizinde, askeri cezaevi olan İmralı'da tutuklu olarak bulunmaktadır.

Öcalan'ın yakalanması ile PKK'nin tasfiye olacağı fikrinin aksine Kürt hareketi, 2000'li yıllarda daha da kitleselleşerek toplumsal görünürlüğünü ulusal ve uluslararası boyutta arttırdı. Bunun yanı sıra PKK önemli yapısal ve stratejik değişimlere gitti. 11 Eylül 2001 saldırılarıyla ABD'nin "terörle savaşı" ve 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi sonucu Güney Kürdistan'ın kazandığı özerklik, bu stratejik ve yapısal dönüşümünü her ne kadar zora soktuysa da PKK, Öcalan'ın savunmaları ve görüşme notları temelinde yeniden inşa sürecini tamamladı.

1. PKK'nin Yapısal ve İdeolojik Dönüşümü

1999-2005 yılları arasında, PKK örgütsel yeniden yapılanmaya yönelik birçok kongre düzenlemiştir. Öcalan yakalandığı esnada PKK, Kuzey Irak'ta altıncı kongresini düzenliyordu. Bu şok edici gelişmeden dolayı, kongre alınan bazı

²⁰https://www.academia.edu/2521180/Turkey_Europe_and_the_Kurds_after_the_capture_of_Abdullah_%C3%96_calan (Erişim tarihi: 13.04.2015).

kararlardan sonra apar topar sona erdirildi. 7. Olağanüstü kongre 2000 yılında yapıldı ve PKK bu kongrede, Bayık'ın deyimiyle 1993'ten beri yapmak istenilen değişim gerçekleştiriliyordu:

“7. Olağanüstü Kongre ile Parti Önderliğimizin 5. ve 6. Kongre'de gerçekleştirmek isteyip de gerçekleştiremediği, yarım kalan bu dönüşüm ve değişim sürecini tamamlamayı hedefliyoruz. Böylece 1993'ten itibaren başlatılan ve İmralı'da rafine düzeyine ulaşan bu geçiş sürecini böylesi bir zirve ile önemli bir düzeye ulaştırmak istiyoruz” (Bayık, 2000: 3).

PKK bu kongrede askeri kanadını (ARGK) yeniden yapılandırarak cephe oluşumlarını (ERNK) kuvvetlendirdi. Özellikle şiddet konusunda radikal bir değişime giden PKK, şiddetin oynayacağı rolünü yeterince oynadığını ve mevcut tikanıklığın önünü açma ve çözümünü geliştirmede bir çözüm gücü ve aracı olmaktan çıktığını belirtiyordu (PKK, 2000a: 9).

PKK'nin yedinci kongresi ve altıncı konferansı dönüşüm sürecindeki en önemli etkinliklerdir. PKK'ye göre yeni strateji, siyasal mücadeleye odaklanır ve Türkiye'deki geniş kapsamlı siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimi sağlamayı amaçlar. Hareketin asıl amaçları ve hedefleri barışçı bir çözüm sürecinin başlatılması ve Kürt sorununun demokratik bir çözüm, demokratik dönüşüm ve toplumun demokratikleştirilmesi ve bireysel hak ve özgürlüklerin ilerletilmesi olarak tanımlandı (PKK, 2000b: 11-29; Öcalan, 2000: 13; Karayılan, 2000: 20). Stratejik değişime bağlı olarak şiddetin devreden çıkarılması gerektiğini belirten Öcalan'a göre “çok zorunlu olmadıkça ve meşru savunma dışında, silaha yönelim olmamalıdır. Ancak özgürlüğünden vazgeçmeme adına şiddete başvurma olabilir” (Öcalan, 2000: 16). İlk dönemlerinde silahlı mücadelenin devrim için uygun bir taktik olduğunu belirten PKK, yeni süreçte *demokratik serhildan* olarak nitelendirdiği sivil eylemleri temel taktik olarak belirliyordu (PKK, 2001: 14).

2000’li yıllar boyunca PKK çeşitli kongrelerde hem örgütsel hem de ideolojik anlamda değişimlerini sürdürdü. Örneğin, 2002 yılında yapılan 8. Kongre’de isim değiştirilerek KADEK (Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê) ismini aldı (PKK, 2002: 1). Bu sadece bir isim değişikliği değil, yeni stratejiyi başarıyla gerçekleştirmek için bir hamle olarak okunmalıdır. Ancak KADEK kurulur kurulmaz AB tarafından terörist bir örgüt olarak tanınması sebebiyle bu yeni başlangıcı devam ettirme kabiliyetini kaybetti. Ayrıca 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali ve bunun sonucunda Irak Kürtlerinin kesin kazanımları karşısında PKK ve demokratik dönüşüm projesi alakasız görüldü ve marjinalleşti. Bu açıdan Iraklı Kürtlerin kazanımları PKK ve tabanını önemli ölçüde etkilemiştir (Jongerden ve Akkaya, 2012: 125).

Bunun üzerine PKK, Kasım 2003 kongresiyle “demokratik konfederalizm”in ilk örnek örgütü olarak Kongra-Gel’i (Halk Kongresi) kurdu. Duran Kalkan’a göre;

“Kongra-Gel demokrasi ve özgürlük aşamasına tekabül eden, merkezileşme yerine, imkân ve yetkilerin örgüt içindeki dağılımını öngörür. Dağda merkezileşmek yerine, halkın bulunduğu bütün alanlarda yayılmayı, halkın örgütlülüğüne dayanmayı öngörüyor. Yine gerillaya dayanmak, askeri dayanakla siyaset yapmak yerine, sivil halkın örgütlülüğüne ve demokratik *serhildanına* dayanarak siyaset yapmayı öngörüyor. Halkın örgütlendiği, yetkiyi paylaştığı, siyaseti sivil demokratik örgütlülüğe ve *serhildana* dayanarak yaptığı bir sürece geçmeyi ifade ediyor” (Kalkan, 2003: 5).

Ancak bu adım, Kürdistan’ın diğer bölgelerine kendisini bir model olarak sunmaya devam eden Irak Kürdistan’ından esen rüzgâra karşı durabilecek güçte olabileceğini kanıtlayamadı ve PKK safları Kongra-Gel’in kuruluş kongresi esnasında ve sonrasında ciddi şekilde etkilendi. Kürt hareketi bu şekilde tarihindeki en önemli bölünmelerinden birini yaşadı (Jongerden ve Akkaya, 2012: 127). Bu olumsuz deneyimlerden sonra Abdullah Öcalan, demokratik Kürdistan, demokratik konfederalizm ve demokratik cumhuriyet konusundaki fikirlerini daha da derinleştirerek, PKK’ye yeniden inşa kongresini toplamaları çağrısında bulundu.

PKK 2005 yılında “Yeniden İnşa Kongresi”ini gerçekleştirdi ve eski ismini tekrar aldı. Ancak bir detayı belirterek; “PKK, her ne kadar ismi bir sınıf örgütü gibi olsa da bir sınıf örgütü değil; kadın ve gençlik öncülüğünde başta emekçiler olmak üzere özgürlük ve demokrasiden yana olan tüm toplum kesimlerini kucaklayan bir inanç hareketidir” (PKK, 2005: 24).

PKK, 2008 ve 2011 yıllarında gerçekleştirdikleri 10. ve 11. Kongrelerinde, Öcalan’ın belirttiği fikirler doğrultusunda, yeni ideolojik ve örgütsel yapılanmasını netleştirerek/derinleştirerek önümüzdeki süreçte siyasal mücadelenin nasıl ve hangi amaçlar temelinde olacağını belirledi. Bu doğrultuda 2008 yılında değiştirilen PKK tüzüğünde örgütün amacı, Abdullah Öcalan’ın formüle ettiği üçlü siyasal program doğrultusunda oluşturuldu. Halkın siyasi iradesini, hak ve özgürlüklerini tanımayan rejimlere karşı, sivil hedeflere yönelmeyen bir meşru savunmayı evrensel bir hak olarak gören PKK, yaygın *demokratik halk serhildanları* geliştirmeyi temel bir mücadele aracı olarak belirledi (PKK, 2008: 33-34-141-142; PKK, 2011).²¹

2. Kürt Siyasal Hareketi’nin Üç Projeli Siyasal Programı

PKK’nin tarihini üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönemde, Kürt hareketinin “bağımsız, birleşik, sosyalist bir Kürdistan” kurmak amacıyla yola çıktığı ve bu amaç doğrultusunda silahlı mücadele ve kitlesel halk ayaklanmalarıyla, gerilla ordusunun gerçekleştireceği bir devrim öngörülmekteydi. PKK ilk dönemlerinde şiddeti bir araç olarak seçmiş ve bu doğrultuda hareket 1990’lı yılların başına kadar bu tercihini ideolojik ve pratik olarak sürdürmüştür.

İkinci dönem PKK’nin demokrasi, insan hakları gibi nosyonlar doğrultusunda oluşturduğu siyasal çözüm taleplerine denk gelmektedir. 1990’ların başlarında gerek

²¹ - <https://rojbas1.files.wordpress.com/2011/10/pkk-10-kongre-belgeleri.pdf> (Erişim tarihi: 15.04.2015)

- <http://www.pkkonline.net/tr/index.php?sys=article&artID=174> (Erişim tarihi: 15.04.2015)

ulusal gerekse de uluslararası dengelerin değişimi ve savaş alanındaki başarısızlıktan dolayı PKK “bağımsız, birleşik ve sosyalist bir Kürdistan” kurma amacından ihtiyatlı bir dille uzaklaştı. 1990 yılında başlayan bu ideolojik kayma PKK’nin sivil tabanının genişlemesini sağladı. PKK hareketi tarihinde ilk kez halk sokaklara döküldü ve açıkça PKK’ye olan desteklerini belirtti. PKK bu dönemde siyasal çözüm yollarının üretimi için ateşkes(ler) ilan etmiş ancak savaşın sona erdirilmesi ve siyasal çözüm yolunun açılması söz konusu olamamıştır. Özellikle, 1990 ile 1994 yılları arasında Türk güvenlik güçleri ile PKK arasında şiddetli bir savaş yaşanmıştır (Aras, 2014).

1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanıp Türkiye’ye getirilmesinden sonra Kürt hareketi üçüncü dönem değişimini gerçekleştirmiştir. Bu dönemde belirleyici olan PKK’nin kesin bir dille, ayrı bir devlet kurma amacından vazgeçtiğini belirtmesi oldu. Bunun yerine Öcalan’ın radikal demokrasi temelinde formüle ettiği üç boyutlu bir siyasal program (demokratik özerklik, demokratik cumhuriyet ve demokratik konfederalizm) çerçevesinde yeni amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için temel taktikler belirlendi. Bu doğrultuda askeri yöntemler geri plana itilerek, meşru savunma pozisyonuna geçilmiş ve şiddet kullanımına bu temel savunma çerçevesinde sınırlama getirilmiştir (Öcalan, 2001: 138). Bu dönemde kullanılacak temel taktik ise *demokratik halk serhildanları* olarak belirlenmiştir. Gösteri, yürüyüş, boykot, sivil itaatsizlik eylemleri gibi sivil direniş formları Kürt hareketinin bu dönemine damgasını vuran direniş yöntemleri olmuştur. Özellikle bu dönemde DTP-BDP gibi hareketin siyasi partilerinin meclise girmeleri, direnişin ulusal ve uluslararası arenada daha da yankı uyandırmasını sağlamıştır.

PKK, 1998 sonrası görünür mağlubiyetinden sonra ciddi bir dönüşüm ve geri dönme kabiliyeti göstermiştir. Öcalan’ın sözlerini başka bir şekilde ifade edecek

olursak, “Ankara’da çıkararak partileşen, Ortadoğu’ya açılarak ordulaşan hareketin, Öcalan’ın Türkiye’ye dönüşü ile güçlü bir sivil toplum hareketi başlattığını söyleyebiliriz” (Akkaya ve Jongerden, 2012: 138).²² Özellikle KCK örgütlenmesi bu açıdan sivilleşen Kürt hareketinin hacmini temsil etmek açısından önemli bir örnektir. PKK parti kompleksinde, 2005 yılında kurulan KCK (Koma Civakén Kurdistan) Öcalan’a göre “sivil toplum örgütlenmesinin koordinasyonudur. KCK, bir devlet yapılanması değildir. Demokratik otorite ve demokratik yönetim anlamına gelir. Bu yapı aracılığıyla Kürtler buldukları her parçada, o devletlerle demokratik bir diyalog ve yöntem geliştirirler” (Öcalan, 2008: 34; Öcalan, 2013: 365).²³ Bu değişiklikler askeri mücadeleye dayanan bir yaklaşımdan ‘demokratik dönüşüme’ doğru bir yaklaşıma büyük bir stratejik kaymayı içeren, yeni ideolojik ve siyasi çizgiyi beraberinde getiriyordu (Akkaya ve Jongerden, 2010).

Öcalan’a göre demokratik özerklik, Kürtlerin yaşadıkları ülkelerin sınırlarına dokunmadan bütünlük içerisinde kültürel haklarına sahip olmasını ifade eder. Bu sistem içerisinde Kürtler, kendi kültür ve dillerine göre kendilerini ifade edebileceklerdir (Öcalan, 2008: 37; Öcalan, 2013: 34-40). Öcalan’ın Demokratik cumhuriyet projesi ise Kürtlerin yaşadığı ulus devletlerde bir reformu öngörüyor. Demokrasinin milliyetçilikten ayrıştırılmasını amaçlayan bu projede Öcalan, vatandaşlık hakları temelinde bir demokrasi anlayışına dönmeyi savunur. Öcalan’a göre demokrasi olmadan cumhuriyet ne sorunlarını çözebilir, ne de devamlılık arz eder. Demokratik özerklik, o dönem (Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemleri) hayata geçirilemeyen cumhuriyetin demokratikleşmesinin tamamlanması anlamına gelmektedir (Öcalan, 2008: 37).

²² Öcalan; “Ankara’da çıkararak partileştik, Ortadoğu’ya açılarak ordulaştık, Avrupa’ya giderek devletleşeceğiz” demişti.

²³ <https://rojbas1.files.wordpress.com/2011/10/pkk-10-kongre-belgeleri.pdf> (Erişim tarihi: 15.04.2015)

Öcalan'a göre demokratik konfederalizm ise, yerel toplulukların öz yönetimine dayanır ve yerel köy ve kent komünlerine, kent meclislerine, belediyelerine ve genel halk kongresine kadar uzanan demokratik bir süreçtir. Yerel toplulukların kendilerini yönetmesini temel alır ve açık konseyler, şehir konseyleri, yerel meclisler ve daha büyük kongreler şeklinde örgütlenir. Demokratik konfederalizm, Kürdistan ve Kürtlerin birleşmesi için ana mekanizma olarak görülmektedir. Öcalan'a göre KCK, böyle bir örgütlenme sistemi olarak kurulmuştur. Sonuçta demokratik konfederalizm projesi ile bağlantılı ve dahası Öcalan'a göre özgür bir Kürdistan sadece demokratik bir Ortadoğu'da oluşabilir (Akkaya ve Jongerden, 2010: 91-92).

Kürt hareketinin siyasal dönüşümü dikkatlice incelendiğinde, hareketin bağımsız Kürdistan fikrinden vazgeçtiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Hareket açısından bağımsızlığa giden yolun devlet inşasından toplum inşasına kaydığını söyleyebiliriz. Kurulduğu zaman, PKK birleşik, sosyalist bir Kürdistan devleti, bir halk cumhuriyeti kurmayı amaçlıyordu. Bu gün ise demokratik bir konfederalizm projesinin gerçekleşmesini, "Kürdistan Demokratik Toplumu"nun kurulmasını amaçlıyor. Nihai amaç olan bağımsızlık klasik bir devlet yapılanmasının kazanılmasında değil, (akıllara konsey komünizmini getirecek şekilde) bir kendi kendini yönetme sisteminin kurulması ve geliştirilmesinde görülüyor. Tepeden her şeyi kapsayan bir yönetim yapısı kuran klasik devlet inşa süreci yerine, demokratik konfederalizm ile Kürdistan aşağıdan yapılandırılmaya çalışılıyor (Jongerden ve Akkaya, 2012: 139). Nitekim Öcalan'a göre bu üçlü siyasal program birbirleriyle bağlantılı olarak "Demokratik Kürdistan Birliği"ni amaçlar (Öcalan, 2001: 143).

IV. SİLAHLARIN ÖTESİNDE BAŞKA DİRENİŞ YOLLARINA BAŞVURMAK

PKK ilk dönemler yasal siyaseti reformizm ile eş tutmuş ve herhangi bir yasal oluşum girişiminde bulunmamıştı. Ancak 1990 yılına gelindiğinde bu fikrin önemli ölçüde terk edildiği görülmektedir. Bunu en genel anlamda, yukarıda detaylıca değindiğimiz, örgütün geçirdiği ideolojik dönüşüme bağlamak mümkündür. Nitekim günümüzde yasal Kürdî parti(ler), Kürt hareketinin önemli unsurlarından biridir. Devletin legal/illegal şiddetine rağmen bu partiler kesintilere rağmen 1990’lardan günümüze Türkiye siyasetinde bir gelenek yaratmayı başarmış ve Türk siyasal sisteminde önemli bir rol üstlenmiştir. Legal Kürdî partiler hareketin silahlı kanadının ağırlığına rağmen sivil eylem hattını ısrarla koruyarak Kürt muhalefetinin ulusal ve uluslararası alanda meşruluğunu arttırmıştır (Watts, 2014).

Öcalan 1996 yılında yayımlanan “*Devrimin Dili ve Eylemi*” adlı kitabında legal bir Kürt partiye yaklaşımını şu sözlerle ifade ediyordu:

“1992’yi PKK açısından bir tasfiye yılı haline getirmeye çalıştılar. Bilindiği gibi bir de sahte PKK, işte PKK’yi yasallaştırma çabalarına da ağırlık verilmek istendi. HEP’i kullanmak istediler, ama fırsat vermedik buna. Tam tersine ‘ya etkisizleştiririz ya da devrim lehinde bir araç olarak değerlendiririz’ çabasıyla karşılık verdik“ (Öcalan, 1996: 265).

Nitekim Kürt siyasi partileri, Öcalan’ın da belirttiği üzere “devrim lehinde bir araç” olarak Kürt mücadelesinin önemli bir parçasını oluşturdu.

Kürt hareketi 1991 yılında SHP’nin çatısı altında ilk kez TBMM’ye girdi. Ancak, Ekim 1991’de TBMM’ye SHP listesinde seçilen Kürt vekiller kendilerini etkin bir biçimde faaliyet göstermenin mümkün olmadığı koşullar içinde buldu (Marcus, 2009: 277). Bu vekillerin Kürt sorununa dair dile getirdikleri, 1989’da, Fransa’da, “Kürtler: İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik” isimli konferansa katılmaları

ve Diyarbakır milletvekili Leyla Zana'nın meclisteki yeminini Kürtçe bitirmesi, Hatip Dicle'nin yeminini yasal bir zorunluluktan dolayı ettiğine dikkat çekmesi parlamentoda yer alan Kürt vekillerin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve hapse atılmaları ile sonuçlandı. Sonraki dönemlerde kurulan Kürt partileri (HEP-ÖZEP-ÖZDEP-DEP-HADEP-DEHAP-DTP) sürekli kapatıldı ve 22 Temmuz 2007'ye kadar yerel seçimlerde başarı sağlansa bile Kürt hareketinin siyasi partileri parlamentoya yüzde onluk seçim barajı yüzünden vekil gönderemedi.

22 Temmuz 2007 seçimlerine DTP bağımsız adaylarla ve belli fraksiyonlardan Türkiye solu partileri ile ittifak kurarak girdi. Seçim sonucunda, parlamentoda 22 sandalyeye sahip oldu. Bu sayede Türkiye kamuoyunda Kürt sorunu daha da tartışılan bir konu haline geldi. Ayrıca temsiliyet konusu Kürtler açısından da önemli bir konum aldı. 12 Aralık 2009 yılında kapatılan DTP yerine bu defa BDP ile siyasete devam eden Kürt politikacılar, 2011 yılında yapılan seçime yine bağımsız aday ve ittifaklarla meclise 36 milletvekili göndermeyi başardı. Ayrıca 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde BDP 102 il, ilçe ve belde belediyesini kazanarak siyasal genişlemesini legal alanda önemli ölçüde arttırdı.

Yukarıda detaylıca ele aldığımız Kürt hareketindeki stratejik değişimin bir sonucu olarak şiddetin kısmi gerileyişi ve sivil direniş alanlarının etkin kullanımı, halen önemli ölçüde legal Kürt partilerinin kazandığı bu siyasal mevzilerde gerçekleştiriliyor. 2011-2014 yılları arasında gerçekleştirilen sivil itaatsizlik eylemleri de, politik bir imkân olarak bu mevzilerde; çadır eylemleri, canlı kalkan eylemleri, sivil cumalar, anadilde savunma, oturma eylemleri, açlık grevleri, boykot gibi eylem formları şeklinde icra edildi. Bu anlamda Kürt sivil itaatsizliğinin kökenlerinin bu değişime dayandığını söyleyebiliriz. Esas itibariyle, Kürt hareketinin

sivil itaatsizlik tarihi 1981 yılında PKK'lilerin girdiği açlık grevlerine kadar uzanır. Ancak Tim Jacoby'nin de bir röportajında²⁴ belirttiği üzere Kürt sivil itaatsizliği 1990'ların başında ilk legal Kürt partilerinin kurulmasıyla yaygınlık, görünürlük kazanmıştır. Kürt hareketi için doğrudan şiddet kullanımının yanında, sivil itaatsizlik eylemleri bu partiler aracılığıyla daima silahsız mücadelenin bir parçası olmuştur. Dolayısıyla 2011'de ve günümüzde icra edilen sivil itaatsizlik eylemleri, çok daha uzun tarihli ve geniş bir sivil itaatsizliğin parçası olarak değerlendirilmelidir.

Temel olarak Kürt siyasal hareketinin stratejik değişiminin bir sonucu olarak hâsıl olan Kürt sivil itaatsizliğinin 2011 yılında yaygınlaşmasını etkileyen bir diğer unsurun bölgesel konjoktüre bağlı olduğu söylenebilir. 2010 yılında başlayan "Arap Baharı" bütün Ortadoğu ülkelerinde önemli bir etki yaratmış ve bazı ülkelerde yönetimlerin değişmesine neden olmuştur. Bu ayaklanma serisinin Kürt hareketi üzerindeki etkilerinden bir tanesinin sivil itaatsizlik eylemlerinin başlatılması/yoğunlaştırılması olduğu söylenebilir.²⁵ Ayrıca 2005 yılından bu yana devam eden "çözüm süreci" çerçevesinde yapılan müzakerelerde hareketin konumunu güçlendirmek için sivil itaatsizlik eylemlerini de içeren, sivil direniş yöntemlerini yoğunlaştırdığını söylemek mümkündür. Çakır'ın da belirttiği üzere;

"Öcalan devletle sürdürdüğü görüşmelerde elini olabildiğince güçlü tutmak istiyor. Bu güç, sadece Kürt siyasal hareketinden ve onun Kürtleri seferber edebilme, onları devletin karşısına çıkarabilme güç ve yeteneğinden devşirilebilir. Bu nedenle Öcalan İmralı'dan gerek BDP'ye, gerekse PKK'ye, devletle "körü körüne" çatışmaya girilmemesi, buna karşılık devlete karşı hiçbir şekilde boyun eğici bir tavır takılmaması yolunda talimatlar yolluyor" (Çakır, 2011: 12).

"Çözüm süreci" çerçevesinde ilan edilen ateşkesin PKK tarafından bozulması halinde gerek ulusal gerekse de uluslararası siyasal arenada, Kürt hareketini zora

²⁴ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110325_jacoby.shtml (Erişim tarihi: 15.04.2015).

²⁵ Ruşen Çakır, "Arap Baharı"nın Kürt sivil itaatsizliği üzerindeki etkisini şu sözlerle dile getirir: "Bu eylemlerin kaynağında Öcalan olduğunu, onun da ilhamını Tunus ve Mısır başta olmak üzere Ortadoğu'daki ayaklanmalardan aldığını biliyoruz. Zaten BDP'lilerin ülkenin dört bir tarafında açtıkları 'demokratik çözüm çadırları' da son Arap ayaklanmalarından apartma" (Ruşen Çakır: 2012).

sokacağı düşünöldüğönde (çünkü Kürt hareketinin böyle bir süreçte şiddete başvurmayı rasyonelize etmesi oldukça zor görünmektedir) Çakır'ın bu yorumunun isabetli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerine başvurusunun bir diğer sebebi, hâlihazırda devlet ve Kürt hareketi arasında yürütölen müzakerelerin olduğunu söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KÜRT SİYASAL HAREKETİNDE SİVİL İTAATSİZLİK

1981 yılında Diyarbakır hapisanesinde PKK'lilerin girdiği açlık grevi, Kürt siyasal hareketinin icra ettiği ilk sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilebilir. İkinci sivil itaatsizlik örneğini ise insan hakları aktivisti Vedat Aydın'ın pratiğinde görmek mümkündür. Vedat Aydın, 1990 yılında, İHD kongresinde yasak olduğunu bildiği halde Kürtçe konuşmuş ve kongrede hazır bulunan hükümet müfettişleri tarafından gözaltına alınmıştı. Çıkarıldığı mahkemede savunmasını Kürtçe yapmakta ısrar ederek sivil itaatsizlik eylemini burada da devam ettirmişti.²⁶ Bu dönemde Kürt siyasal hareketinin icra ettiği başka sivil itaatsizlik eylemleri de söz konusuydu. 1991 yılında Leyla Zana'nın meclisteki milletvekilliği yeminini Kürtçe bitirmesi, 1994 yerel seçimlerinin boykot edilmesi, İstanbul üniversitesinde başlayan “anadilde eğitim kampanyası”, 2010 anayasa değişikliği referandumunun boykot edilmesi ve “Öcalan siyasi irademdir” kampanyası gibi eylemler Kürt hareketi tarihinde icra edilen sivil itaatsizlik örnekleri olarak gösterilebilir. Ancak Kürt hareketinin sivil itaatsizlik olarak adlandırdığı kampanyalara ağırlık vermeye başladığı dönemin 2011 yılı olduğu görülmektedir. Bu yılın Mart ayında, Abdullah Öcalan'ın önerisi üzerine BDP ve DTK'nin aldığı kararla başlatılan sivil itaatsizlik eylemlerinin talepleri; ana dilde eğitim, siyasi tutukluların serbest bırakılması, askeri ve siyasi operasyonlara son verilmesi ve yüzde 10 seçim barajının kaldırılmasıdır.²⁷

Her ne kadar yüzde 10 seçim barajının kaldırılmasını sağlamamışsa da bu eylemlerin belirlenen taleplere ulaşmada kısmi bir başarı sağladığını söyleyebiliriz.

²⁶ <http://www.bianet.org/biamag/insan-haklari/148439-vedat-aydin-ben-onlara-yaptim-yapacagimi> (Erişim tarihi: 17.04.2015).

²⁷ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/7951/dayatilanin-reddi-sivil-itaatsizlik> (Erişim tarihi: 11.05.2015).

Özellikle KCK davası kapsamında tutuklanan siyasilerin önemli oranda serbest bırakılması, askeri-siyasi operasyonların 2013-2014 yılları arasında azalması, anadilde eğitimin özel okullarda serbest bırakılması ve seçmeli ders olarak Kürtçenin devlet okullarında okutulması gibi kazanımlar sivil itaatsizlik eylemlerinin az da olsa amaçlarına ulaştığını göstermektedir. Elbette bu kazanımların sadece sivil itaatsizlik eylemleriyle sağlandığını iddia etmek yanlış olur. Belirleyici olan etkenin devlet ve Abdullah Öcalan arasında halen sürmekte olan siyasi müzakereler olduğu doğrudur da, bu eylemlerin Kürt muhalefetinin tabanını daha da genişletip iyice kemikleştirmesinde ve söz konusu taleplerin yerine getirilmesinde etkili bir unsur olduğu söylenebilir (Çakır, 2011: 13).

I. KÜRT SİYASAL HAREKETİNİN BAŞVURDUĞU SİVİL İTAATSİZLİK EYLEMLERİ

2011-2014 yılları arasında Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinin çeşitlerine baktığımızda sivil cuma namazları, açlık grevleri, canlı kalkan eylemleri, oturma eylemleri, anadilde savunma, çadır eylemleri (demokratik çözüm çadırları, demokratik direniş çadırları, demokratik kurtuluş ve direniş çadırları, nöbet çadırları, süreci izleme çadırları, barış annelerinin çadır eylemleri), boykot, kendini ihbar etme ve devlet yetkilileri tarafından yasaklanmasına rağmen PKK'lilerin cenaze törenlerine katılma gibi geniş bir eylem yelpazesini görürüz.

Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerini meşrulaştırmada farklı dayanaklara başvurduğu görülmektedir. Yapılan her bir sivil itaatsizlik eyleminin meşruluk temelleri hem hukuk etiği hem de hukuk devleti idesi bakımından değerlendirilebilir. Meşruluk temellerine benzer şekilde, yapılan

eylemlerin amaçları da yine farklılık göstermektedir. Aşağıda icra edilen eylemlerin meşruluk dayanakları, amaçları ve yapılış biçimleri hareketin önder kadrolarının beyanları temelinde analiz edilecektir. Ayrıca Kürt hareketindeki sivil itaatsizlik eylemleri grafiklendirilerek bütünsel bir perspektif sunulmaya çalışılacaktır.

A. Sivil İtaatsizlik Çadırları

BDP ve DTK'nin aldıkları sivil itaatsizlik eylemleri kararı kapsamında, Kuzey Kürdistan (Türkiye Kürdistanı) ve Türkiye'nin 26 il ve ilçesinde (Batman, Dersim, Adıyaman, Diyarbakır, Bingöl, Gaziantep, Şırnak, Siirt, Silopi, Kızıltepe, Nusaybin, İdil, Cizre, Van, Doğubayazıt, Bulanık, Varto, Malazgirt, Adana, Mersin, İzmir, Manisa, Iğdır, İstanbul, Hakkâri, Yüksekova) "Demokratik Çözüm Çadırları" kuruldu. Ancak çadır eylemlerinin kamu düzenini bozduğu, eylemcilerin yasak alanları işgal ettikleri ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı gerekçesiyle birçok ilde güvenlik görevlilerinin sert müdahalesi sonucunda kurulan çadırlar kaldırıldı.²⁸ Çadır eylemlerine güvenlik görevlileri tarafından elli altı kez müdahale edilmesine rağmen,²⁹ 2011'in Mart, Nisan ve Mayıs ayları boyunca kesintili de olsa sürdüğü görülmektedir.

"Ben Mısır ve Tunus'taki gibi kesintisiz bir ayaklanma yöntemini şimdilik önermiyorum" (Öcalan, 2011a: 17) uyarısıyla çadır eylemlerinin başlatılmasını öneren Öcalan'a göre, bu eylemlerin meşruluğu demokratik bir hak olmasından gelir:

"Çadır eylemi, sivil bir eylemdir, demokratik bir eylemdir, anayasal bir haktır. Kimse buna karşı da çıkamaz. Öyle taşa, sopaya da gerek olmadan, demokratik hak çerçevesinde bu haklarını kullanabilirler, bu eylemliliklerini sürdürebilirler. Cumhurbaşkanı da anayasal bir hak olduğunu söylüyor. Sivil, demokratik hak çerçevesinde bu eylemlerini devam ettirebilirler. Hükümet de bu çadır eylemlerine müdahale etmemelidir, bu eylemleri bu çerçevede görmelidir. Başka türlü, gençler ölsün daha mı iyi? Biz kimse ölsün istemiyoruz. Biz ölümleri durdurmak için demokratik çözümden ısrar ediyoruz. Bu çadır eylemlerinin ne zamana kadar

²⁸ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/8833/an-azad-an-azad> (Erişim tarihi: 11.05.2015).

²⁹ <http://www.ihd.org.tr/demokratik-cozum-cadirlari-ve-sivil-itaatsizlik-eylemlerine-yapilan-mudahaleler-raporu/> (Erişim tarihi: 17.04.2015).

süreğine de halk karar verecektir. Sonuç alınıncaya kadar, çözüm gerçekleşene kadar devam ettirebilirler” (Öcalan, 2011b: 12).

Meşruluğunu sivil itaatsizliğin hukuk devleti idesi kapsamında değerlendirebileceğimiz çadır eylemlerini zulme karşı boyun eğmemek temelinde değerlendiren BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş’a göre, bu eylemler anayasal bir haktır ve dört temel talep etrafında somut adım atılana kadar devam edecektir.³⁰ Kürt hareketinin yaptığı bu eylemleri ve eylemlere müdahale biçimini zulme karşı direniş çerçevesinde değerlendiren bir diğer isim ise BDP Eşbaşkanı Gülten Kışanak oldu. Kışanak çadırlara yapılan müdahale sonucu tepkisini şu sözlerle dile getirdi: “Bu çadırlara tahammül edemeyenler birlikte eşit yaşama karşı çıkanlardır. Zulme karşı itaat etmeyeceğiz. Çıplak bedenlerimizle taleplerimizi dillendiren dillerimizden başka hiçbir şeyimiz yok.”³¹

BDP Mardin Milletvekili Emine Ayna ise "Ey devlet! Ey hükümet! Halk diyor ki artık çocuklarımız ölmesin, biz onun için bu çadırları kurduk. Biz bu sürece el koyduk, çocuklarımız öleceğine biz ölelim diyor. Halk artık yeter dedi.” sözleriyle eylemlerin amacını belirten bir açıklama yaptı.³² Gerek hükümet cephesinden gerekse de basından birçok kişi³³ çadır eylemlerinin 12 Haziran 2011 tarihinde yapılacak genel seçimden dolayı başlatıldığını iddia etti. Ancak Kürt siyasi hareketi bu eleştiriyi kabul etmeyerek eylemlerin demokratik talepler için yapıldığını belirtti. Örneğin BDP Mardin milletvekili Ahmet Türk sivil itaatsizlik eylemlerinin seçimle ilgisi olmadığını Kürtlerin taleplerine dönük olduğunu belirtiyordu.³⁴ PKK üst düzey

³⁰ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/7690/halk-barikatlari-yikti> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

³¹ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/7912/saldiri-talimati-basbakan-dan> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

³² <http://www.ozgur-gundem.com/haber/7690/halk-barikatlari-yikti> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

³³ <http://file.setav.org/Files/Pdf/12-eylulden-22-hazirana-siyasi-partiler-bdp.pdf> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

³⁴ <http://www.haberler.com/ahmet-turk-sivil-itaatsizlik-eylemlerinin-2695457-haberi/> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

yöneticilerinden Murat Karayılan ise eylemlerin amaçlarını şu sözlerle dile getiriyordu:

“... Halkımızın demokratik çözüm çadırları etrafında yaşadığı yoğunlaşma ve eylemsellik çok önemlidir. Adı üstünde demokratik çözümü dayatan bir toplumsal eylemsellik biçimidir. Kürt toplumu demokratik çözümü istiyor. Kürt sorununda gerçekçi ve kalıcı bir çözümü istiyor. Bu demokratik çözüm çadırlarının amacı Kürt sorununda demokratik çözümü sağlamaktır. Kurulan demokratik çözüm çadırları seçim için kurulmamış, demokratik çözüm için kurulmuşlardır. Ancak gelişen siyasal hamlede seçimin kazanılması, demokratik çözümün dayatılmasında önemli bir basamak olacaktır. Bu açıdan demokratik çözüm çadırlarının aynı zamanda Emek, Demokrasi ve Özgürlük adaylarının kazanması için de önemli bir işlev görmeleri gerekmektedir. Ama esas amacı seçimden ziyade demokratik çözümü hedefleme ve demokratik çözümün gerçekleşmesi için rol oynamasıdır.”³⁵

Eylemlerin amacına ilişkin Abdullah Öcalan (bkz. 2011b: 13) ile benzer bir açıklama yapan PKK’ye göre ise kurulan çadırların amacı şudur;

“Demokratik çözüm çadırlarının, demokratik çözüm direnişinin iki amacı vardır: *Birincisi*, demokratik çözüm için acil talepleri gerçekleştirmek, demokratik çözümün kapısını aralamak, bu yönüyle Türkiye devletini ve hükümetini demokratik çözüm duruşuna ve kararına getirmek, demokratik çözüm niyetini ortaya koymasını sağlamaktır. Diğer yandan müzakerelerle gerçekleşecek demokratik çözümün nasıl olması gerektiği tartışılarak bilince çıkarılacaktır. Çünkü Kürt halkı adına Kürt Halk Önderi müzakere ediyor, demokratik ulus çözümünün müzakeresini yapıyor, Demokratik Özerklik çözümünün müzakeresini yapıyor. İşte halk bu demokratik çözüm çadırlarında Kürt Halk Önderi’nin gerçekleştireceği demokratik siyasal çözümün ne olduğunu tartışıp öğrenecek, böylelikle Önderliğin müzakereleriyle Kürt toplumunun iradesi birleşecektir. Çözüm böyle gerçekleşecektir. Bu çadırlarda Kürtler kendi çözüm iradelerini ortaya koyarken, aynı zamanda çözümü nasıl gördüklerini Türkiye toplumuna, Türkiye halkına da aktaracaklardır” (PKK, 2011a: 4).

Çadır eylemlerine “Demokratik Direniş Çadırları” adıyla 2012’nin Şubat ve Ekim aylarında, Diyarbakır’da devam edildi. Bu eylem çerçevesinde dile getirilen talepler ise şunlardı: Kürt dili üzerindeki bütün yasakların kaldırılması ve yasal güvenceye alınması, bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması ve Abdullah Öcalan’ın üzerindeki ağırlaştırılmış tecridin kaldırılıp çözüme katkı sunması için sağlık, güvenlik ve iletişim koşullarının sağlanması. Ancak Diyarbakır valiliğinin, “5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 11/A ve 11/C maddelerine istinaden milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla 27 Ekim 2012 tarih ve 2012/5646 sayılı

³⁵ <https://rojbas3.wordpress.com/author/rojbas/page/20/> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

kararı”³⁶ ile çadır kurmak yasaklandı. Güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu bu çadırlar da kaldırıldı. 2013’ün Mayıs ayına geldiğimizde çadır eylemlerinin farklı taleplerle “Demokratik Kurtuluş ve Çözüm Çadırları” adıyla yeniden kurulduğunu görmekteyiz. Talepler yine Kürt sorununun demokratik çözümü temelinde tarafların ateşkes ilan etmesi, koruculuğun kaldırılması ve karakol-baraj yapımlarının durdurulmasını kapsamaktaydı. Bu eylem ise 2013’ün Ağustos ayına kadar yine kesintili bir şekilde devam etti. Bundan sonraki süreçte ise “Süreci İzleme Çadırları”, “Barış Annelerinin Çadır Eylemleri” ve “Nöbet Çadırları” kurularak bu eylem biçimine devam edildi. Ancak yapılan son çadır eyleminde güvenlik görevlilerinin müdahale etmesi üzerine eylemcilerin de karşılık vermesi şiddet olaylarının yaşanmasına sebep oldu.

“Kürt hareketinin sivil itaatsizlik olarak adlandırdığı ve 2011’in Mart ayında başlayıp 2014’ün Eylül ayına kadar kesintili bir şekilde sürdürdüğü çadır eylemlerini sivil itaatsizlik olarak nitelendirmek mümkün müdür?” Aralıklarla üç yıl kadar devam eden bu eylemlerin icra edilmiş biçimine baktığımızda sivil itaatsizliğin doktrinde konsensüse varılmış birçok unsurunu taşıdığını söyleyebiliriz (şiddete başvurulduğundan dolayı “Nöbet Çadırları” hariç). Bu unsurlar ahlaki/vicdani bir motivasyonla (barış ve barışın tesis edilmesi için uygun koşulların sağlanmasını talep etmek) adil olmadığı düşünülen yasalara karşı en az bir yasanın kasti/aleni bir biçimde ihlal edilmesi, şiddete başvurulmaması ve yapılan eylemden ötürü öngörülen cezaya katlanılmasıdır. Dolayısıyla bu özelliklerinden dolayı yapılan çadır eylemlerini sivil itaatsizlik olarak nitelendirmek mümkündür.

³⁶ <http://www.evrensel.net/haber/39239/diyarbakir-valiliginden-cadir-yasagi> (Erişim tarihi: 17.04.2015)

B. Oturma Eylemleri

Bu eylem biçiminin dünya ölçeğinde kullanılan en yaygın sivil itaatsizlik eylemi olduğu söylenebilir. Türkiye’de Cumartesi Anneleri’nin, Arjantin’de Plaza De Mayo Anneleri’nin eylemleri ile ABD’de siyahilerin kendilerine yasaklanan mekânlara girip oturmaları gibi eylemler bu eylem biçiminin en bilindik örnekleridir. Kürt hareketi ise birçok şehirde trafik yolunda veyahut askeri operasyon bölgelerinde oturma eylemleri gerçekleştirerek bu eylem biçimini icra etti. 2011 yılında yapılan bu eylemlerde talepler ana dilde eğitim, siyasi tutukluların serbest bırakılması, askeri ve siyasi operasyonlara son verilmesi ve yüzde 10 seçim barajının kaldırılmasıdır. Birden çok oturma eylemi gerçekleştiren Kürt hareketinin başka taleplerle, bu eylemlerini farklı tarihlerde de sürdürdüğünü görmekteyiz. Karakol yapımı ve askeri operasyonların durdurulması gibi talepler yine bu eylem biçimi vasıtasıyla dile getirildi. Ayrıca 2013’ün Ekim ayında Qamişlo-Mardin/Nusaybin sınır hattında devlet tarafından yapımına başlanan “güvenlik duvarı”nı protesto eden Nusaybin belediye başkanı Ayşe Gökkan’ın da yine bu eylem biçimine başvurduğunu görmekteyiz.

Kürt siyasal hareketi icra ettiği oturma eylemlerinin meşruluğunu, çadır eylemlerinde olduğu gibi, demokratik hukuk devletinde yurttaşların sahip olduğu doğal bir hak olarak değerlendirmektedir. Örneğin BDP Diyarbakır milletvekili Altan Tan’ın oturma ve diğer sivil itaatsizlik eylemlerine ilişkin değerlendirmesinde bunu görmek mümkündür:

“Makro analiz ve tespitlere girmeden, öncelikle altını çizerek belirtmek isterim ki; halkın en temel milli, demokratik ve insani hakları için gerektiğinde milyonluk kitlelerle sokaklara dökülmesi; grev, boykot, yürüyüş, miting, oturma eylemi, sivil itaatsizlik, direniş ve benzeri

yöntemlerle hak araması, gösteriler yapması, tepkisini ortaya koyması ana sütü gibi ak ve helaldir.”³⁷

Kürt siyasal hareketinin icra ettiği bu eylemlerin ahlaki/vicdani bir motivasyonla belli yasaları ihlal etmesi, kamuya açık olması, kamu vicdanına yönelik bir çağrı içermesi, ihlal edilen yasa(lar)dan dolayı öngörülen cezanın kabul edilmesi ve şiddet içermemesi ile sivil itaatsizliğin bütün unsurlarını taşıdığını söyleyebiliriz.

C. Devlet Dinine Açık Bir Reddiye: Sivil Cuma Namazları

Dinler tarih boyunca birer ideoloji olarak politik alana doğrudan etki etmişlerdir. Sivil itaatsizliğin önemli isimlerinden Gandhi, King ve Tolstoy’un da eylemlerini icra ederken din ve politikanın bu ilişkisinden azade olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu ilişkinin güncel bir örneği Kürt siyasal hareketinin Sivil Cuma Namazları’nda bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

2011’in Mart ayında başlayıp yaklaşık otuz ay süren Sivil Cuma Namazları, Kürt siyasal hareketinin en uzun soluklu sivil itaatsizlik eylemidir. Dinin Türkiye siyasetinde etkili bir öge olmasından kaynaklı bu eylemin ciddi bir yankı uyandırdığını söyleyebiliriz. Nitekim dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan, Sivil Cuma Namazları’na “dine fesat karıştırmaktır” şeklinde tepki göstermiştir. Türkiye ve Kuzey Kürdistan’ın 27 il ve ilçesinde başlayan Sivil Cuma Namazları, hutbe ve vaazların Diyanet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmesine ve bunların Türkçe yapılmasını zorunlu kılan düzenlemeye³⁸ karşı yapılmıştır. Sivil Cuma Namazları’yla amaçlanan hutbe ve vaaz konularının yerel tarafından belirlenerek

³⁷ <http://www.haberdiyarbakir.com/altan-tandan-mustafa-karasuya-acik-mektup-65252h/> (Erişim tarihi: 12.05.2015)

³⁸ <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/DHGM.aspx> (Erişim tarihi: 18.04.2015).

anadilde yapılmasıdır. Nitekim hükümetin camilerde anadilde hutbe ve vaazların yapılmasını kabul etmesiyle³⁹ Sivil Cuma Namazları'na son verildi.

Sivil Cuma Namazları'nı "hakiki İslam'ın" bir icrası olarak değerlendiren Abdullah Öcalan, bu eylemlere desteğini şu sözlerle dile getirmektedir:

"Sivil cuma namazlarına ilişkin de şunları belirtmek istiyorum; bu sivil itaatsizlik eylemlerini destekliyorum ve onları selamlıyorum. Gerçek İslam işte budur. Bu Medine İslam'ıdır. İktidara bulaşmamış Hz Muhammed'in İslam'ı budur. Ben de ilkokuldan itibaren Cuma namazlarına gittiğimi iyi biliyorum. İslam'la selam kelimesinin kökeni aynıdır, barış, huzur, esenlik demektir. Bu sivil cuma namazlarına katılan bütün halkımızı selamlıyorum. Onların, barışı, selamı yani İslam'ın da gerçek anlamı olan barışı esenliği getirme yolundaki namazlarının kabulünü diliyorum. Bu barışçıl eylemlerini 15 Haziran'a kadar sürdürmeleri gerekir. Gerçek İslam da bunu gerektiriyor. Devlete, iktidara dayanan imamların değil, çözüm isteyen, barış isteyen halkın gerçek imamlarının arkasında durulmalıdır. Bu devlet barış, adalet ve demokratik çözümü sağlayana dek bunu yapmaya hakları vardır. İslam'ın adalet anlayışı da bunu gerektiriyor" (Öcalan, 2011b: 14).

Sivil Cuma Namazları'nı hakiki İslam olarak ele alan Öcalan bir başka açıklamasında ise bu iddiasının yanı sıra Diyanet İşleri Müdürlüğü'nün Kürdistan'a atadığı kadın vaizleri eleştirdiği görülmektedir. Dinin devletin tekelinden çıkarılması gerektiğini belirten Öcalan devamında şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Diyanet İşleri bölgeye iki yüz kadın vaiz atamış. Dini kullanma politikalarını daha fazla devreye koymuşlar, daha önce vardı, derinleştiriyorlar. Daha da artırabilirler. AKP burada dini kullanarak politika yürütüyor. Bunların yaptıkları Muaviye dinidir, Ladin dinidir, sonunu da gördük. Bunların yaptıkları Muhammedi din değildir. Bunların amacı Kürtleri kendi politikalarına ikna etmektir. Dünya TV, TRT-6 bunların hepsi onların politikalarının bir parçasıdır. Bunların dini Muaviye'nin dinidir, Ladin'in dinidir, iktidara bulaşmıştır, iktidar dinidir. Gerçek dinle, Muhammedi dinle hiçbir alakaları yoktur. Bunların yaptıkları, bunların politikaları tekçi ve faşisttir. Halkın sivil cuma namazları İslam'ın ta kendisidir" (Öcalan, 2011c: 12).

Abdullah Öcalan'a benzer bir açıklama Murat Karayılan ve Selahattin Demirtaş'ta da görülmektedir. Murat Karayılan "Sömürgeci devletin kontrolündeki diyanetin denetimi dışında bağımsız bir biçimde namazın kılınması İslamiyet'in özüne sahip çıkılmasıdır"⁴⁰ derken, Selahattin Demirtaş ise "hükümet tarafından gönderilen kadrolu imamların arkasında namaz kılınmaması" çağrısı yaparak kadrolu

³⁹ <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-yazdir-38845.html> (Erişim tarihi 13.05.2015).

⁴⁰ <https://rojbas3.wordpress.com/author/rojbas/page/20/> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

imamların “Türkçülük, devletçilik, cemaatçilik” gibi misyonlarla görevlendirilmiş siyasi görevliler olduklarını söyledi.⁴¹

Eylemcilerin ahlaki/vicdani bir motivasyonla aleni, kasti bir şekilde en az bir yasayı çiğnemesi ve eylemlerin şiddet içermemiş olması gibi özellikleri bakımından doktrine göre “Sivil Cuma Namazları”nı sivil itaatsizlik olarak değerlendirmek mümkündür.

D. Abor Dağı’ndan Gabar Dağı’na: Canlı Kalkan Eylemleri

John Berger’in *Kurtarılmış Mektuplar*’ında, Abor dağı yakınında canlı kalkan eylemini gerçekleştiren kadınlardan birinin “Her birimizin boş bir rahimden başka silahı yoktu” (Berger, 2009: 287) sözleriyle çarpıcılığını ortaya koyduğu bu eylem biçimine Kürt siyasal hareketinde özellikle kadın kitlesinin başvurduğu görülmektedir. Çatışmaları önlemek için çatışma bölgelerine ve “yasal sınır” hattının diğer tarafına (özellikle Irak-Türkiye sınırı) gidilerek gerçekleştirilen bu eylemlerin mekânsal dağılımına baktığımızda Kuzey Kürdistan’ın Muş, Siirt, Batman, Van, Diyarbakır, Şırnak ve Hakkâri bölgelerinde yoğunlaştığını görmekteyiz.

Canlı kalkan eylemlerini insanların ölmesini engellemek temelinde meşrulaştıran Selahattin Demirtaş, dönemin başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın bu eylemlere yönelik yaptığı eleştiriye şu sözlerle karşılık vermektedir:

“Kendisinin yaptığı konuşmadan anlaşılıyor ki, canlı kalkanın ne demek olduğunu anlamamış. Canlı kalkan aktivitesi, eylemi nedir bunu anlamamış. Adana’da yaptığı konuşmada bu çok net anlaşılıyor. Bu eylemi gerçekleştiren insanlar, ‘iki taraf birbirini öldürmesin’ diye ortaya kendi bedenlerini koyuyorlar. Hem askerin, polisin hem de PKK’lilerin canının değerli olduğunun, önemli olduğunun mesajını veriyorlar. Yani canlı kalkanlar, sadece PKK’lileri korumak için bir aktivite içerisinde değiller.”⁴²

Kürt siyasal hareketinin, canlı kalkan eylemleriyle “Pasaport Kanunu” ve kamu görevlisinin görevini yapmasını engelleme cezasını düzenleyen TCK’nin 5237

⁴¹ <http://www.ozgur-gundem.com/yazi/9065/bdpden-sivil-itaatsizlik> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

⁴² <http://www.ozgur-gundem.com/haber/38753/demirtas-basbakan-anlamadan-konusuyor> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

sayılı kanununun 265. maddesinin 1. bendini onlarca kez ihlal ettiği görülmektedir. Eylemlerin şiddet içermemesi, eylemcilerin ahlaki/vicdani bir motivasyonla söz konusu yasaları aleni/kasti bir biçimde çiğnemesi ve eylemlerinden dolayı yasalarda öngörülen cezaya katlanmaları bakımından Kürt siyasi hareketinin icra ettiği canlı kalkan eylemlerini sivil olarak nitelendirmek mümkündür.

E. Bedenin Şiddet(sizliği): Ölüm Oruçları/Açlık Grevleri

Bizleri bedenın politik anlamı üzerine yeniden düşünmeye sevk eden açlık grevleri; “belirli bir olayı, tutumu, davranışı protesto etmek, çeşitli istekleri kabul ettirmek ya da savunulan görüşlere salt ilgi çekmek amacıyla uygulanan ve greve katılanların yemek yemeyerek kendilerini aç bırakmaları esasına dayanan bir protesto yöntemidir.”⁴³ Ölüm orucu ise açlık grevinin süresiz/dönüşümsüz bir şekilde icra edilmesidir.

Açlık grevi eylemlerine sivil itaatsizlik tarihinde en çok başvuran isim Gandhi olmuştur. Gandhi'nin gerek mücadele verdiği İngiliz sömürgeciliğine karşı gerekse de Hindistan halkları arasındaki çatışmaları durdurmak için açlık grevlerine başvurduğu bilinmektedir. Bir sivil itaatsizlik biçimi olarak Kürtlerin açlık grevlerine başvurması ise 1981 yılına kadar uzanmaktadır. Diyarbakır zindanında 14 PKK'linin başlattığı ölüm oruçları Kürt siyasi hareketinin ilk açlık grevi/ölüm orucu eylemi olarak bilinir (Sevgat, 2001: 66). Kürt siyasi hareketi 2011-2014 yılları arasında birçok kez açlık grevlerine/ölüm oruçlarına başvurdu. En uzun süreli açlık grevi eylemleri 2012'nin Şubat (67 gün) ve Eylül (68 gün) aylarında gerçekleştirildi. Şubat ayında gerçekleştirilen açlık grevinde talepler; PKK lideri Abdullah Öcalan'a özgürlük, siyasi ve askeri operasyonların durdurulması ve anadil üzerindeki

⁴³ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/299/2791.pdf> (Erişim tarihi: 18.04.2015)

baskıların kaldırılması iken Eylül ayında ise yine bu paralelde, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın sağlık güvenlik ve özgürlük koşullarının sağlanması, İmralı'da devam eden ağırlaştırılmış tecridin ve anadil üzerindeki baskıların kaldırılmasıydı. Bu iki açlık grevi eylemi taleplerin yerine getirilmesi neticesinde değil de DTK ve Öcalan'ın çağrılarını üzerine sonlandırıldı.

PKK bu açlık grevi eylemlerinin önceki grevlerin bir devamı olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“12 Eylül'den itibaren 68 gün boyunca gelişen büyük açlık grevi direnişi aslında PKK'nin üçüncü zindan direniş dalgasının finali oldu. 14 Nisan 2009'dan itibaren AKP'nin yeni bir konsept temelinde geliştirdiği siyasi soykırım operasyonlarına karşı zindanlardaki, mahkemelerdeki tutum zaten büyük bir direnişti. Anadilde savunma hakkı kapsamında gösterilen tutumu, AKP'nin baskı, işkence uygulayarak, tutuklayarak korkutup, bölüp parçalama yaklaşımlarına karşı büyük bir cesaretle ve birlik içinde gösterilen direnişçi tutum büyük bir direniş konumunu, yeni bir zindan direniş dalgasını ifade ediyordu. Bu direniş süreci dört yıldır sürüyordu. Dahası 'Önder Apo'ya özgürlük ve Kürdistan'a statü' hedefini açlık grevi eylemiyle bütün Türkiye ve dünya kamuoyuna taşırdı. Onlar tarafından kabul edilir, benimsenir hale getirdi. Böylece Önder Apo'ya özgürlük ve Kürdistan'a statü hedefini sadece bir slogan olmaktan çıkardı” (PKK, 2012: 3).

Açlık grevi eylemlerinin BDP ve PKK'nin talimatlarıyla başladığını söyleyen dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan'a BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş şu sözlerle cevap vermektedir:

“Elinizde BDP'nin talimatıyla açlık grevi başladığına dair tek bir söz, talimat, delil, belge, bilgi kırıntısı bile varsa açıklayın. Yoksa susun. Asla ve asla hiçbir arkadaşımın cezaevinde o zor koşullarda açlık grevine, ölüm orucuna girmesini istemiyorum. Ricamızla bırakacaklarını bilseydik ki her ziyarette bunu ifade ettik, günde 10 defa rica da ederiz. Çünkü biz arkadaşlarımızın yaşamlarına son verecek bir eylemi ahlaki, vicdani ve siyasi olarak asla istemeyiz.”⁴⁴

Açlık grevi eylemlerini “Kürt halkı adına gerçekleştirilen son barışçıl çözüm arayışı” olarak değerlendiren dönemin KCK yürütme konseyi başkanı Murat Karayılan'ın ise eylemlere ilişkin değerlendirmesini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Zindanlardaki Kürt halkının siyasi kadroları, büyük bir sorumlulukla Kürt sorununun barışçıl, demokratik çözümünde yeni bir dönemi başlatmanın kararını vermişlerdir. Bu, Kürt halkı adına

⁴⁴ <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25395458/> (Erişim tarihi: 05.06.2015)

gerçekleşen son barışçıl çözüm arayışıdır. Devlet, Kürt sorununda herhangi bir gevşemeyi yaratmak, şiddeti devreden çıkarmak istemiyor. Biz hareket olarak ortamı yumuşatmaya dönük gerekli açıklamaları yaptık ve cezaevindeki yoldaşlarımızın şahadete ulaşmasını istemiyoruz. Biz direnişçilerin ileri sürdükleri taleplerin gerçekçi olduğunu düşünüyoruz. Biz, belki bir çırpıda hepsi gerçekleşmeyebilir diyerek, önemli olanın önünün açık tutulması ve makul ölçülerde taleplerin kabul edilmesi temelinde açlık grevlerinin sona erebileceğini belirttik ve bunu ilan ettik. İlk kez açıklıyorum; arkadaşlarımızın almış olduğu ölüm orucu kararına karşı biz devreye girdik, ölüm oruçları kararlarını kabul etmedik. Şu anda da daha fazla sürerse önümüzdeki günlerde ölüm orucuna dönüştürme kararlılığı vardır. Biz bunun önüne geçmek istiyoruz. Çabamız budur. Çünkü böyle bir şey onlarca kadronun şahadetine yol açacağı gibi, tüm köprüleri de uçuracaktır. Büyük bir savaş sürecini beraberinde getirecektir.”⁴⁵

Türkiye’deki hukuki mevzuata göre, “açlık grevlerine yönlendirmek” TCY’nin 298. maddesinde suç olarak düzenlenmiş, bu durum cezaevlerindeki tutuklu, hükmen tutuklu ve hükümlülerce işlenmiş ise ayrıca 5257 sayılı Yasa’nın 44/2-m maddesinde hücre cezasına konu edilmiştir. Bunun dışında cezaevlerinde bulunan tutuklu, hükmen tutuklu ve hükümlülerin, bizatihi kendi iradeleriyle açlık grevlerine başvurmaları bile 5275 sayılı Yasa’nın 40/2-g maddesinde ‘bir ay bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma’ disiplin cezası nedeni olarak düzenlenmiştir.”⁴⁶

Açlık grevi veyahut ölüm orucu eylemlerinde eylemcilerin ahlaki/vicdani bir saikle en az bir yasayı aleni/kasti bir biçimde çiğnemeleri, şiddete başvurmamaları ve yapılan eylemden dolayı yasaların öngördüğü cezayı kabul etmeleri hasebiyle eylemleri sivil itaatsizlik olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kürt hareketinin icra ettiği açlık grevi/ölüm orucu eylemleri yukarıda belirlenen unsurların tamamını taşıdığından dolayı sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilebilir.

F. Mahkemenin “Bilinmeyen Dili”: Anadilde Savunma Eylemi

1990’da Vedat Aydın’la başlayan Kürtçenin sivil itaatsizliği, 2011 yılına gelindiğinde bu sefer KCK davalarında yeniden vuku buldu. KCK operasyonları kapsamında gözaltına alınan binlerce tutuklu savunmalarını anadillerinde yapmak

⁴⁵ <http://ozgur-gundem.com/haber/55643/aclik-grevi-kurtlerin-son-bariscil-cozum-arayisidir> (Erişim tarihi: 05.06.2015)

⁴⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140509-5.pdf> (Erişim tarihi: 18.04.2015)

istediklerini ve Türkçe savunma yapmayacaklarını belirttiler. Buna karşılık mahkemeler ise “bilinmeyen bir dilde”⁴⁷ savunma yapılamayacağını hukuki temellerini AIHS’nin 6. maddesi ve CMK’nin 202. maddesine dayanarak sanıkların anadille savunma taleplerini reddetti.

Anadilde savunma eylemini demokratik bir hukuk devletinde yurttaşların sahip olduğu doğal bir hak temelinde meşrulaştıran ve kamu vicdanına bir çağrı niteliği taşıdığına vurgu yapan BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş’a göre;

"İnsanların Türkçe biliyor olması, kendi anadilinde savunma yapma hakkını engellemez. Hele hele bugünlerde bu kadar kamuoyunun vicdanını yaralayan tahliyelerden sonra, buradan seçilmiş arkadaşlarımızın, siyasetçilerimizin, kadın ve gençlik temsilcilerimizin sırf anadilleri nedeniyle tutuklu olmaları kamuoyu vicdanını bir kez daha yaralamış olacak. Bu yüzden beklentimiz hem anadilde krizin aşılması hem de arkadaşlarımızın savunmalarından sonra tahliyelerinin gerçekleşmesidir."⁴⁸

Anadilde savunma eylemleri yaklaşık yirmi ay sürdü ve yapılan yasal düzenlemelerle anadilde savunmaya izin verilmesi üzerine sonlandırıldı. Ancak yapılan yasal düzenleme eylemin sonlandırılmasını sağlamasına rağmen Kürt siyasi hareketi tarafından eksik bir uygulama olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Yapılan yasal değişiklikte kanuna göre, sanık; iddianamenin okunması ve esas hakkında mütalaanın verilmesi üzerine sözlü savunmasını kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilecektir. Tercüme hizmetleri, il adli yargı adalet komisyonlarınca oluşturulan listeden, sanığın seçeceği tercüman tarafından yerine getirilecektir. Bu tercümanın gideri devlet tarafından karşılanmayacaktır. Bu imkân, yargılamanın sürüncemede bırakılmasına yönelik olarak kötüye kullanılmayacaktır.⁴⁹

⁴⁷ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/829/bilinmeyen-dil-i-kurtce-yapmak> (Erişim tarihi: 13.05.2015).

⁴⁸ <http://www.ozgur-gundem.com/haber/2511/devlet-bildik-devlet> (Erişim Tarihi: 05.06.2015)

⁴⁹ <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/01/31/anadilde.savunma.resmi.gazetede/694671.0/> (Erişim tarihi: 12.05.2015).

Tercümanların giderlerinin sanık tarafından karşılanmasını PKK şu temelde eleştirmektedir:

“... Çözüm için işin anayasal boyutu ise planı gizlemeye yöneliktir. Nitekim çıkarılan yasaların göstermelik olduğu anlaşılacak bir husus değildir. Kendilerini en iyi ifade edebilecek anadilde savunmayı sanıkların ücretini kendileri karşılamak şartıyla yapabilecekleri şeklindeki karar tasarısının mecliste onaylanması, Kürtlerin kendi dillerini konuşması karşılığında ceza vermesiyle aynı zihniyettir. Kendi ana dilini konuşmak için para ödenmesi gibi, kendi ülkende ana dilinde savunma yapmak için para ödemek, ancak T.C. zihniyetine yaraşır bir komedidir. Çıkarılan yasaların hangi amaçla çıkarıldığı, gerçek anlamda bir çözüm için olmadığı da nettir. Aslında Önderliğimizle diyalog sürecinin başlatılması da bu planı gizlemeye yöneliktir” (PKK, 2013: 24).

Anadilde savunma eylemini, doktrinde görüş birliğine varılmış sivil itaatsizliğin bütün öğelerini taşıdığından dolayı Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylem kümesine dâhil etmek mümkündür.

G. Anadilde Eğitim İçin Boykot Eylemleri

Kürt siyasal hareketinin anadil konusunda başvurduğu bir diğer sivil itaatsizlik eyleminin okul boykotları olduğunu görmekteyiz. Her eğitim öğretim yılının açılışında Kürt siyasal hareketi bir haftalık okulları boykot etme çağrısı yapmaktadır. Okul boykotu Milli Eğitim Bakanlığı'nın “Ödül ve Disiplin Yönetmeliği”nin 12. maddesinin ç fıkrasının 2. bendine göre suç sayılmaktadır.⁵⁰ Anadilde eğitim kapsamında Kürt siyasal hareketinin başvurduğu bir diğer sivil itaatsizlik eylemi ise, Kürtçe eğitim veren izinsiz anaokulları açmaktır. Bu eylem kapsamında 2014-2015 eğitim öğretim yılında Hakkâri, Şırnak ve Diyarbakır'da eğitim dili Kürtçe olan üç anaokulu açıldı.

Okulları boykot etmeyi ya da eğitim dili Kürtçe olan okullar açmayı dönemin politik eylem biçimine uygun bir taktik olarak değerlendiren PKK'ye göre, bu

⁵⁰http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/16/17/325324/icerikler/odul-ve-disiplin-yonetmeliği_82738.html
(Erişim tarihi: 18.04.2015)

eylemler genişletilerek devam ettirilmelidir. Politik eylem biçimi ile söz konusu boykotlar arasındaki ilişkiyi PKK şu sözlerle ifade etmektedir:

“Negatif mücadele biçimini inşa çalışmalarıyla, pozitif eylemlilikleri artık birleştirmemiz gerekiyor. Tek, kendi başına bir negatif eylemlilik olabileceği gibi, herhangi bir yerde düşman saldırısı, katliamı teşhir edilebileceği gibi, daha çok her iki eylemliliği de iç içe birlikte kullanabilmek önemlidir. Örneğin şimdi Türkçe eğitim boykot ediliyor, bununla yetinilmiyor ve alternatif olarak Kürtçe eğitim veren okullar açılıyor. Bu çok önemlidir. Sadece Türkçe eğitimi boykot etmek yarım bir eylemlilik olurdu, AKP iktidarının kültürel soykırımcı yüzünü teşhir etmeyi hedefledi. Bundan önceki dönemlerde de bu tür boykotlar yaptık. Şimdi Demokratik Çözüm Sürecinde buna eklenen alternatif Kürtçe anadilde eğitim yapan okullar açmaktır. Dikkat edilirse hiçbir yerde kolluk kuvvetleri, polis, asker boykota saldırmadı! Polis sadece Geve, Cizre ve Bağlar’da kurulan üç okula saldırdı; daha açıldıkları gün kapılarına mühür vurarak kapattı” (PKK, 2014: 13).

Anadilde eğitim talebine dikkati çekmek amacıyla icra edilen boykot ve izinsiz okul açma eylemlerinin de nitelikleri bakımından birer sivil itaatsizlik örneği olduğunu söyleyebiliriz.

H. Diğer Sivil İtaatsizlik Eylemleri

1. Yasın Süregelen Şiddeti: Antigone ve Kürt Hareketi

4 Mayıs 2012’de Diyarbakır Valiliği, Lice kırsalında çıkan çatışma sonucu yaşamını yitiren üç PKK’linin cenaze törenine katılmayı yasakladı. Ancak yasağa rağmen binlerce kişi cenaze törenine katılarak, tıpkı Antigone’nun sivil itaatsizliğinde olduğu gibi “Kreon’un yasası”nı ihlal etti. Kürt siyasi hareketinin icra ettiği bu sivil itaatsizlik eylemi, tam da Antigone’nun eyleminin meşruluğunda başvurduğu “üstün yasa”ya benzer bir nitelik taşımaktadır. Yasaklanan cenaze törenine katılmak, “üstün yasa” (ölenler için dini vecibeleri yerine getirmek) fikrinin Kürt sivil itaatsizliğinde de başvurulan bir meşruluk kaynağı olduğunu göstermektedir.

2. Levinasçı Bir Politik Etik: “Ez Li Virim: Hepimiz KCK’liyiz”

Levinas’ın siyasetle etik arasında düşündüğü kesişim basitçe başkasının yaşadığı acıya ortak olmanın ötesinde onunla hissetmek, o olmak temelinde kurgulanıyor. Onun “derisinin altına girmek”, onun gibi o acıyı yaşamak ve kurtulmasına yardım etmek. Bu aslında etik bir mücadelenin kendisi demektir. Kendinden çıkıp başkası olmak ve onunla birlikte, o olarak mücadele etmek. Günümüzde Levinasçı etik temelinde yürütülen birçok örneğe rastlamaktayız. Hrant Dink’in katledilmesinden sonra “Hepimiz Ermeniyiz, Hepimiz Hrant’ız” sloganının binlerce insanı sokakta birleştirmesi, Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Platformu üyelerinin ABD’deki Ferguson protestolarına destek olmak için Taksim’de yaptıkları eylemler esas itibariyle birer Levinasçı etik politika olarak okunabilir.

Kürt siyasal hareketinin 2011’in Aralık ayında KCK tutuklamalarını protesto etmek için yürüttüğü “Ez Li virim.⁵¹ Hepimiz KCK’liyiz” imza kampanyası da bu etik politika çerçevesinde ele alınabilir. Ahlaki bir motivasyonla, yasalara göre “terör örgütüne” üye olduğunun aleni/kasti bir şekilde ilan edilmesi, eylemin şiddet içermemesi ve gerçekleştirilen eylemden dolayı öngörülen cezanın kabul edilmesi özellikleri bakımından bir sivil itaatsizlik eylemi olarak addedilebilir.

3. Anlamsızlaştırılan Sınırlar: Suruç-Kobani

IŞİD’in Rojava’nın Kobani Kantonu’na saldırması üzerine Kürt hareketi Türkiye ve Kürdistan’ın onlarca şehrinde IŞİD ve AKP hükümeti karşıtı protestolar düzenledi. Özellikle Kobani Kantonu’na sınır olan Urfa’nın Suruç ilçesinde eylemler aylarca sürdü. Bu eylemler çerçevesinde “yasal sınır” ihlali yapan yüzlerce kişi

⁵¹ Ez Li Virim, Kürtçede “buradayım” anlamına gelmektedir.

kitlesele bir Şekilde Suruç'tan Kobani'ye geçti. Yapılan bu ‘yasal sınır’ ihlali sivil itaatsizliğin unsurlarını taşıması bakımından bir sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilebilir.

II. KÜRT SİVİL İTAATSİZLİĞİNİN MEŞRULUĞUNDA ÖZ SAVUNMA KAVRAMININ YERİ

Kürt siyasal hareketi sivil itaatsizlik eylemlerini icra ederken eylemlerinin meşruiyet temellerini, daha önce de belirtildiği üzere, sivil itaatsizliğin hukuk etiği ve hukuk devleti idesine dayandırmaktadır. Bu iki dayanak çerçevesinde Kürt siyasal hareketinin eylemlerin meşruluğu konusunda ‘öz savunma’ kavramını sıklıkla kullandığı görölmektedir.

Öz savunma kavramının sadece silahlı güçler temelinde düşünölmemesi gerektiğini belirten Öcalan'a göre öz savunma hakkı ‘uluslararası hukukta, anayasada vardır ve öz savunma hakkı anayasal bir haktır’ (Abdullah Öcalan, 2011d: 16). Öz savunma Kürt hareketinin fikir sistemi içinde hem askeri hem de askeri olmayan bütün savunma biçimlerini içeren bir kavram olarak yer alır. Bu durumu PKK'nin aşağıdaki açıklaması görmek mümkündür:

‘... Öz savunma denince akla, askeri bir duruŐ ya da silahlı bir örgütlenmeden çok, toplumun kendisini her alanda korumak için örgütlenmesi ve bu örgütlenmeler temelinde mücadele yürütmesi gelir. Belki burada HPG örneğinde göröldüğü gibi askeri örgütlenmeler de olabilir. Ve bu durum esas olarak meşru savunma içinde ele alınabilir. Ama buradaki askeri gibi görölen örgütlenme bile, yaŐamın yeniden toplumsallık biçiminde örgütlenmesine hizmet ettiği için HPG gibi örgütlenmeler, salt askeri bir güç olarak yorumlanamaz. Bu yanıyla da HPG, bugünkü yapısıyla demokratik toplum mücadelesinin temel öz savunma güçlerinin katalizör görevini üslenmektedir. Aksi durumda toplumsal yaŐamın dışında ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermeyi esas almayan askeri güçler, toplum dışı kalmış, iktidarcı güçlerin çıkarlarını savunan bir Şiddet saldırı örgütüne dönüŐmekten kurtulamazlar’ (PKK, 2011b: 26).

Kürt siyasal hareketinde öz savunma kavramı ile sivil itaatsizlik eylemleri arasındaki bağlantının soykırım ve var olma mücadelesi çerçevesinde kurulduğu

görülmektedir. Sivil itaatsizlik eylemlerinin kendini savunma, kendi varlığını geliştirme temelinde ele alan PKK'ye göre:

“Kürt toplumu ekonomik, siyasi, kültürel vb. soykırımlarla karşı karşıyadır. Onun için toplumun kendisini bu soykırımlara karşı koruyacak örgütlenmelere yönelmesi, aynı zamanda bir öz savunma mücadelesidir. Örneğin referandumdaki ya da okulların açılışındaki boykotlar bu kapsama gireceği gibi, Amed'deki Küçük Medya'nın evinde açtığı Kürtçe kursu da bu kapsam içindedir. Viranşehir'de kaçırılmak istenen küçük kızın halk tarafından kurtarılması ve sapıkların halk tarafından yakalanması da bu kapsamdadır. Diğer yandan Şemdinli'de bombacı 'iyi çocukların' halk tarafından yakalanması ve belgelerle suçlarının açığa çıkarılması da etkin bir öz savunma anlayışını ortaya koymaktadır. Önderlik siyaset akademileri, sığınma evleri, kooperatifler, meclisler, konseyler, kongreler gibi konuları dile getirirken bunları aynı zamanda birer öz savunma merkezleri olarak da değerlendirdi. Biz de bu temelde öz savunmayı ele almak zorundayız” (PKK, 2011b: 27).

Kürt siyasal hareketinin bu iki kavram arasında kurduğu ilişkiye bakıldığında, öz savunmanın sivil itaatsizliği de kapsayan geniş bir yelpazede ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede PKK'ye göre varlığını korumaya yönelik bir direniş biçimi olarak sivil itaatsizlik eylemleri öz savunmanın kapsamındadır. Öz savunmanın bu kapsamlılığını PKK'nin aşağıdaki ifadelerinde görmek mümkündür:

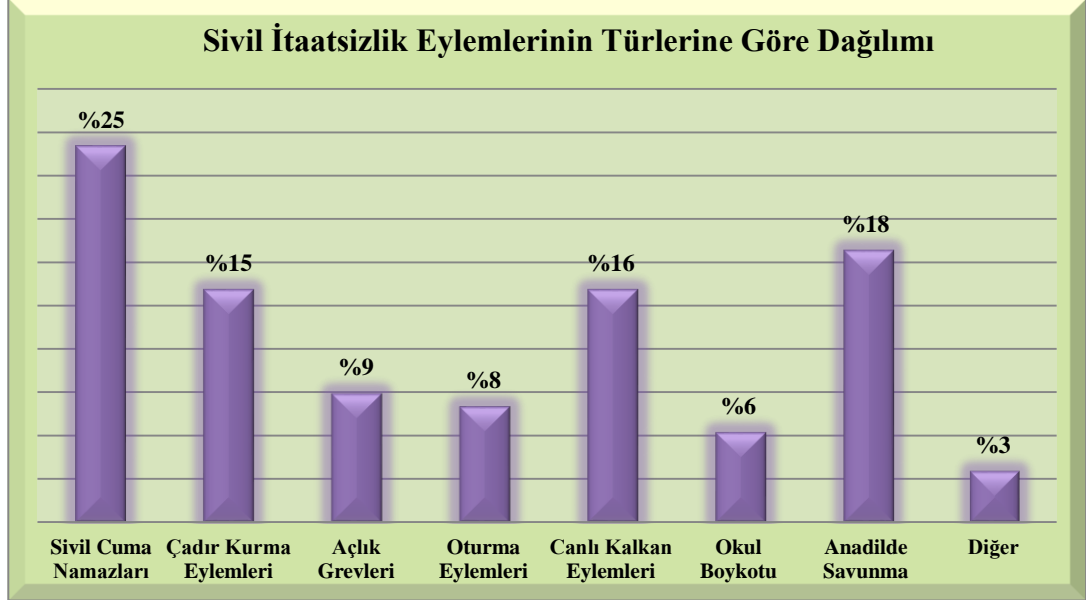
“... O zaman kültürel soykırıma karşı geliştirilen Kürt dil, kültür örgütlenmeleri ve soykırımcı egemen kültüre karşı geliştirilen tüm mücadele biçimleri (boykotlar ve evde verilen kurs örneği gibi) öz savunma kapsamı içindedir. Siyasal soykırıma karşı geliştirilen tüm örgütlenmeler (siyasal partiler, DYK, sivil toplum örgütleri vb.) ve onların geliştirdiği mücadele biçimleri (referandum boykotu ve sivil itaatsizlikler vb.) öz savunma kapsamı içindedir” (PKK, 2011b: 14-27).

III. İSTATİSTİKİ VERİLER IŞIĞINDA KÜRT SİVİL İTAATSİZLİK EYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu araştırma kapsamında Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerine ilişkin veriler *Özgür Gündem* gazetesi ile *Serxwebün* dergisinin 4 yıllık sayıları (2011-2014) taranarak elde edildi. Söz konusu veriler belli kategorilere çerçevesinde analiz edildi. Oluşturulan kategoriler; Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinin türlerine ve yıllara göre dağılımıdır.

A. Sivil İtaatsizlik Eylemlerinin Türlerine Göre Dağılımı

Tablo I

Yukarıdaki grafiğe göre, yapılan sivil itaatsizlik eylemlerinin türlerine göre dağılımına baktığımızda %25 oranla en çok başvurulan sivil itaatsizlik eyleminin Sivil Cuma Namazları olduğunu söyleyebiliriz. Kürt toplumunda dinin egemen bir unsur olduğu düşünüldüğünde sivil itaatsizlik eylemleri içerisinde Sivil Cuma Namazları'nın en yüksek orana sahip olması şaşırtıcı değildir. Kürt siyasi hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerini dini alana taşıması Kürt toplumunun dini hassasiyetlerini artık önemli ölçüde dikkate aldığı bir göstergesidir. Türkiye'de, özellikle çok partili dönem sonrasında ortaya çıkan Kürt siyasi hareketlerinin çoğu dini konulara fazla ilgi ve özen göstermemiş, bunun sonucunda da din konusu bu hareketlerin önünü kesmek isteyen devletin elinde çok hayati bir "kart" olmuştu. Zaten muhafazakâr bir ülke olan Türkiye'de Kürtlerin İslamiyet'le kurdukları

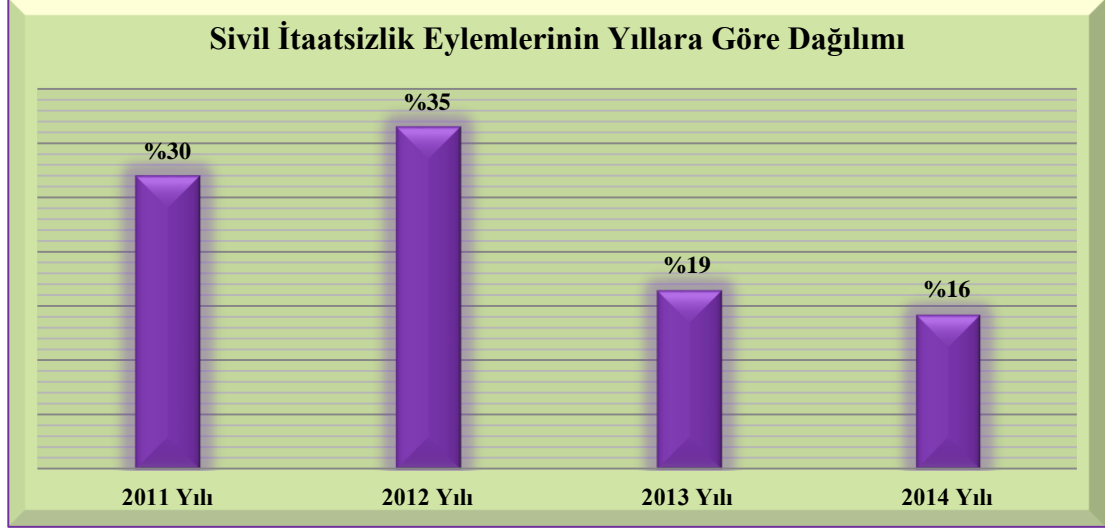
ilişkinin ülke ortalamasının üstünde olduğu hesaba katıldığında devletin hiç de yanlış yapmadığı anlaşılıyordu.

Çok partili dönemden sonra ortaya çıkan Kürt hareketlerinin dinle olan ilişkisine benzer bir ilişkinin PKK'de de söz konusu olduğu söylenebilir. Örgütün Marksist-Leninist bir ideolojiyi temel alması, manevi konularda kaba materyalist ve dolayısıyla din karşıtı pozisyonları öne çıkartması hep kendilerinin aleyhine, devletin ise lehine oldu. Ancak son dönemlerde, devletin elinden bir şekilde çıkmış gözükken “din kartı”na Kürt siyasal hareketi'nin sahip çıkmaya çalıştığı ve Sivil Cuma Namazları'nın da bu sahip çıkma hamlelerinden biri olduğu söylenebilir. Sivil Cuma Namazları ve din alanında icra edilen diğer politikalarına bakıldığında Kürt siyasal hareketi'nin yıllar boyunca ihmal ettiği, hatta kimi zaman karşısına aldığı İslamiyet gerçeğini kabullendiği ve bu doğrultuda politikalar geliştirdiği görülmektedir (Çakır, 2011: 14).

Kürt siyasal hareketinin icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerin türlerine göre dağılımını gösteren tabloda Sivil Cuma Namazları'nı sırasıyla; %18 ile anadilde savunma eylemleri, %16 ile canlı kalkan eylemleri, %15 ile çadır eylemleri, %9 ile açlık grevleri, %8 ile oturma eylemleri, %6 ile okul boykotları ve %3 ile diğer diye adlandırdığımız sivil itaatsizlik eylemlerinin takip ettiği görülmektedir.

B. Yıllara Göre Sivil İtaatsizlik Eylemlerinin Dağılımı

Tablo II

2011-2014 yılları arasında sivil itaatsizlik eylemlerinin en fazla icra edildiği yıl, %35’lik oran ile 2012 yılı olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla %30’luk oran ile sivil itaatsizlik eylemlerinin başlatıldığı 2011 yılı, %19’luk oran ile hareketin silahlı mücadelenin miadını doldurduğunu ilan ettiği 2013 yılı ve %16’lık oran ile hükümetin “çözüm süreci”ni sürüncemede bıraktığı 2014 yılı izlemektedir.

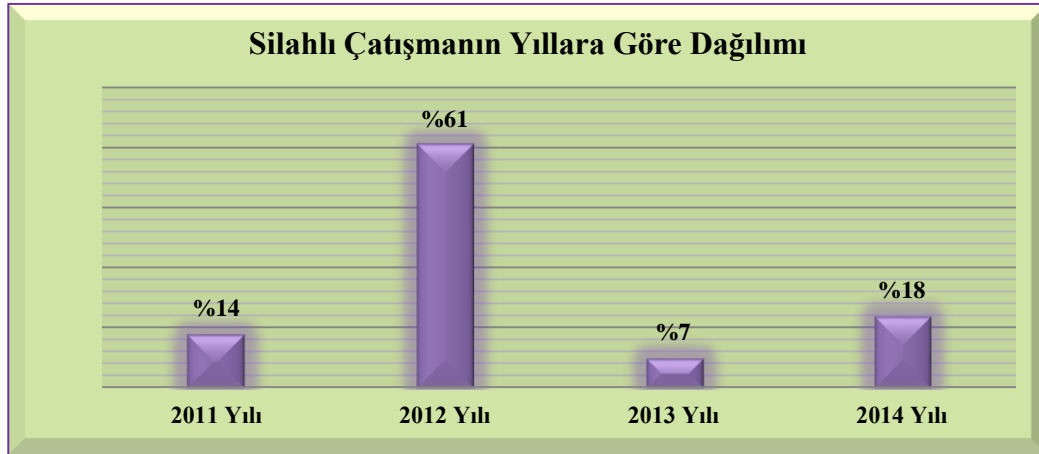
C. İstatistikî Veriler Işığında Şiddet İçeren Eylemlerin Değerlendirmesi

Kürt hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerine en çok yöneltilen eleştiri; hareketin sivil itaatsizlik eylemleri icra ederken aynı zamanda şiddet içeren eylemlere de başvurmasıdır. Bu temelde şu kritik sorular gündeme gelmektedir: “Sivil itaatsizlik eylemleri icra edilirken eşanlı şiddet içeren eylemlerin de varlığı sivil itaatsizlik eylemlerini anlamsızlaştırır mı?”, “Sivil itaatsizlik olarak addedilen eylemler, sivil itaatsizlik mi? Yoksa sadece itaatsizlik mi?” Kürt sivil itaatsizliğinin bu durumu, onun birçok araştırmacı tarafından sivil itaatsizlik olarak

nitelendirilmemesine sebep olmuştur. Ancak kimi araştırmacılar ise, bu durumun yapılan eylemlerin sivil itaatsizlik olarak nitelendirilmemesine sebep olamayacağını belirtmişlerdir. Esas itibariyle bu araştırmanın temel sorunsallarından biri de Kürt sivil itaatsizliğinin sahip olduğu bu karakteridir. Teorik ve pratik sahadan elde edilen veriler ışığında, söz konusu soruna/sorulara sağlıklı bir cevap verebilmek için öncelikle Kürt hareketinin 2011-2014 yılları arasında başvurduğu şiddet eylemlerini ve bunların sivil itaatsizlik eylemleriyle karşılaştırmalı analizini gerekli kılmaktadır.

1. Silahlı Çatışmanın Yıllara Göre Dağılımı

Tablo III

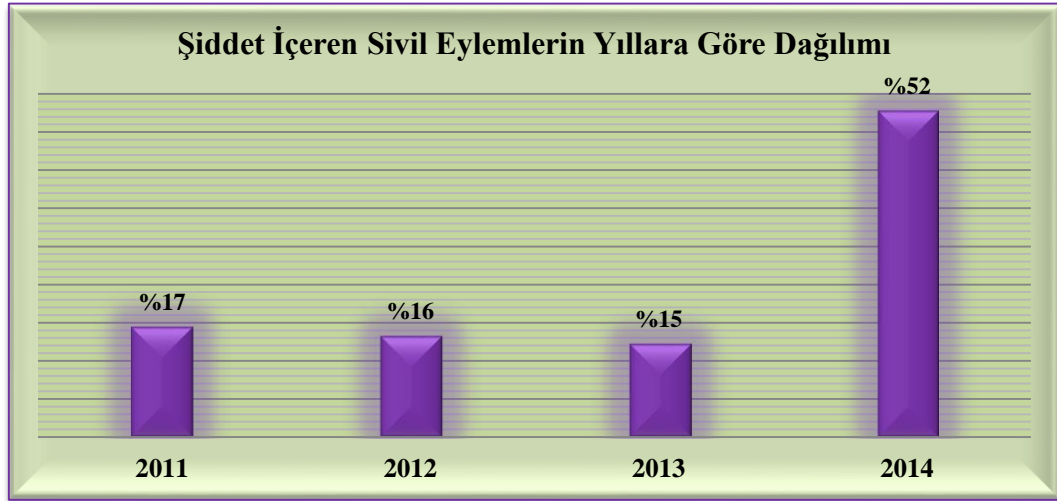

15 Şubat 1999 tarihinde Abdullah Öcalan'ın yakalanması üzerine PKK askeri eylemlerini yoğunlaştıracağını, topyekûn savaş başlatacağını ilan etti. Şehir merkezlerine yönelik bombalı eylemler, askeri birimlere saldırılar, hatta bedenini ateşe verme gibi irrasyonel şiddet eylemlerinin yoğun yaşandığı bu yüksek tansiyonlu ortam, Öcalan'ın çağrısı üzerine yerini sakinliğe bıraktı. Ardından yine Öcalan'ın çağrısı üzerine, PKK 1 Eylül 1999'da ateşkes ilan etti ve gerilla birliklerinin bir kısmını Türkiye dışına çekti. Yer yer küçük çatışmalar yaşansa da bu

çatışmasızlık durumu 2004 yılına kadar devam etti. Ancak PKK, 1 Haziran 2004'te TSK'nin askeri operasyonlarını ve hükümetin Kürt sorununu çözümüne kayıtsız kalmasını eleştirerek ateşkesi sonlandığını ilan etti. Bu dönemden sonra şiddetli çatışmalar 2009'un Mayıs ayına, yeni bir ateşkesin ilan edilmesine kadar sürdü. Yaşanan aralıklı çatışmalara rağmen "uzatmalı ateşkesler" 15 Ağustos 2011'de yeniden son buldu. Bu dönemden sonra yaşanan şiddetli çatışmalar (2011-2014 yılları arasında yaşanan çatışmaların %75'i bu dönemde meydana gelmiştir) 21 Mart 2013 Newroz'unda, Öcalan'ın "artık silahların değil, siyasetin konuşacağını" ilan etmesiyle son buldu. Nitekim silahlı çatışmaların en az yaşadığı dönemin 2013 (%7) olduğunu görmekteyiz. Fakat buna rağmen 2014'ün sonlarına kadar silahlı eylemlerin 2013 yılına nazaran %11'lik bir artış gösterdiğini görüyoruz.

2. Şiddet İçeren Sivil Eylemlerin Yıllara Göre Dağılımı

Tablo IV

Kürt sivil itaatsizliğinin sivil itaatsizlik olup olmadığı tartışmasını doğuran eylemler sadece askeri nitelikli eylemler değildi. Kürt siyasal hareketinin düzenlediği

legal/illegal sivil eylemlerde de şiddetin yaşanıp yaşanmadığına bakılarak bu yorumların geliştirildiği görülmektedir. Yukarıdaki grafiğe göre, şiddet içeren sivil eylemlerin en yoğun yaşandığı dönemin 2014 olduğu görülmektedir. Geriye kalan 2011, 2012 ve 2013 arasında ciddi bir değişimin olmadığını tespit edilmiştir. 2013 yılında sivil ve askeri eylemlerin düşüşünü sağlayan temel sebebin 2013 Newroz'unda Öcalan'ın yaptığı çağrı olduğu söylenebilir.

Şiddet olaylarının yaşanmasına sebep olan siyasi olaylar şunlardır: 2011; BDP'nin desteklediği bağımsız adaylara ilişkin YSK'nin aldığı karara karşı düzenlenen protesto eylemleri, demokratik çözüm çadırlarına yapılan müdahaleyi protesto eylemleri, Uludere'de yaşamını yitiren 12 HPG'li için yapılan protestolar ve Hatip Dicle vekilliğinin düşürülmesine karşı yapılan protestolar. 2012; Newroz'un yasaklanmasına karşı yapılan protestolar, farklı tarihlerde yaşamını yitiren PKK'lilerin defnedilmesi sırasında meydana gelen çatışmalar, Öcalan'ın Suriye'den çıkarılışının yıldönümü için yapılan protestolar ve 12 Eylül 2012'de başlayan açlık grevlerine destek protestoları. 2013; PKK'lilerin cenazelerinin defnedilmesi sırasında meydana gelen çatışmalar. 2014; Öcalan'ın yakalanma yıldönümü protestoları, Diyarbakır'ın Lice ilçesinde başlayan karakol yapımı ve askeri operasyonlara karşı düzenlenen protestolar, karakol yapımı ve askeri operasyonlara karşı yapılan protestolarda hayatını kaybedenler için düzenlenen gösteriler, Kobani'ye destek eylemleri ve Cizre olayları.

D. Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Şiddet İçeren Askeri-Sivil Eylemlerin Yıllara Göre Karşılaştırmalı Dağılımı

Tablo V

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında, Kürt siyasal hareketinin icra ettiği eylem biçimlerinde bir istikrarsızlığın olduğu görülmektedir. Gerek sivil itaatsizlik eylemlerinde gerekse de şiddet içeren eylemlerde bir dalgalanma söz konusudur. Ancak icra edilen sivil itaatsizlik eylemlerinin şiddet içeren eylemlerden her dönem daha fazla olması durumu istikrarını koruduğu gözlemlenmektedir. Kürt sivil itaatsizliğinin 2012’de en yoğun dönemini yaşadığı ve 2013-2014 döneminde düşüşe geçtiği, benzer şekilde şiddet içeren eylemlerin de 2012’de en yoğun dönemini yaşadığı 2013’te düşüşe geçtiği ancak 2014’te tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. 2013 yılında şiddet içeren eylemlerdeki düşüşün temel sebebi Öcalan ve devlet

arasında yapılan görüşmelerin bir sonucu olarak, 2013 Newroz’unda Öcalan’ın yaptığı çağrı olduğu söylenebilir.

2012 yılında hem sivil itaatsizlik hem de şiddet içeren eylemlerin aynı anda yükselmesi Kürt siyasal hareketinin şiddet ve şiddetsizliği eşanlı olarak politik mücadele biçiminde koordineli bir şekilde icra ettiğini göstermektedir. 2011 yılının Ağustos ayında sona erdirilen ateşkes ile birlikte silahlı mücadeleye ağırlık veren Kürt siyasal hareketi, 2011 yılında başlattığı sivil itaatsizlik kampanyalarına da 2012 yılı içinde ağırlık vererek hem legal hem illegal alanda etkinliğini arttırdığı görülmektedir. 2012 yılında gerçekleştirilen askeri eylemleri “devlet çözüm sürecini ciddiye almıyor, süreç artık bir oyalama taktiğine dönmüştür”⁵² temelinde meşrulaştıran Kürt siyasal hareketi, sivil itaatsizlik eylemlerini ise hukuk etiği ve hukuk devleti idesi bakımından meşru kılmaya çalıştığı görülmektedir.

Tablodaki göstergelerden hareketle, bir öngörü olarak, Kürt siyasal hareketinde şiddet içeren eylemlere rağmen sivil itaatsizlik eylemlerinin yaygınlaşarak devam edeceği söylenebilir. Nitekim 7 Haziran 2015 tarihinde yapılacak genel seçimlere parti olarak girme kararı alan HDP’nin Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, barajı aşmamaları halinde sivil itaatsizlik eylemleri başlatacaklarını beyan etmesi⁵³ bu öngörünün doğruluğunu kuvvetlendirmektedir.

⁵² <http://www.ozgur-gundem.com/yazi/119344/akp-icin-bir-surec-olmamistir> (Erişim tarihi: 05.06.2015)

⁵³ https://www.youtube.com/watch?v=2VixtU_M9lc (Erişim tarihi: 13.05.2015).

SONUÇ

Antik Yunan'dan günümüze sivil itaatsizlik çeşitli formlarda iktidara karşı bir direniş modeli olarak icra edilmektedir. Bu döneme ilişkin Sokrates ve Antigone bilinen örneklerdir. Ahlaki/vicdani bir motivasyonla icra edilen sivil itaatsizlik eylemlerinde adil olmadığı düşünülen yasaların aleni/kasti bir biçimde ihlal edilmesi, eylemin şiddet içermemesi, yapılan ihlallerden dolayı öngörülen cezaların kabul edilmesi ve sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı yapılması gibi özellikleri bakımından herhangi bir sivil direniş eyleminden ayrılır. Bu ayrımı ortaya koyan temel özelliğin şiddetsizlik olduğu söylenebilir. Nitekim sivil itaatsizliğin isim babası olan Thoreau ve sivil itaatsizlik teorisini anarşizm ve Hıristiyanlıktan devşiren Tolstoy'da bunu görmek mümkündür. Sokrates, Antigone, Thoreau ve Tolstoy sivil itaatsizliği bireysel bir formda icra ederken/ele alırken Gandhi ve King gibi isimlerin kolektif bir formda icra ettikleri/ele aldıkları görülmektedir. Gandhi ve King'den sonra sivil itaatsizlik eylemlerinin kolektif icrası dünya genelinde, özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmıştır.

Kürt siyasal hareketi politik mücadelesini ilk dönemler şiddet temelinde geliştirmiş ancak 2000'li yıllardan itibaren bu mücadele biçiminde ciddi bir sivilleşme yaşanmıştır. 2011 yılında ise bir dizi sivil itaatsizlik eylemiyle bu sivilleşme sürdürülmüştür. Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerini hukuk etiği ve hukuk devleti idesi açısından, özellikle öz savunma kavramı ile meşrulaştırdığı görülmektedir. Demokratik bir ülkede yurttaşların sahip olması gereken doğal bir hak, kendi varlığını koruma ve üstün yasa bu meşrulaştırma kapsamının niteliğini belirleyen temel argümanlardır. Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizliğe yönelmesinde belirleyici olan etkenler ise hareketin geçirdiği ideolojik ve

yapısal dönüşüm, “Arap Baharı”nın hareket üzerindeki etkisi, hareketin devletle yürüttüğü müzakere sürecinde elini güçlendirmek istemesi ve söz konusu dönem itibariyle, hareketin şiddete başvurması halinde bunu rasyonelleştirebileceği objektif koşulların yokluğu olarak sıralanabilir.

Kürt siyasal hareketi sivil itaatsizlik eylemlerini icra ederken aynı zamanda şiddet içeren askeri-sivil eylemlere de başvurmuş ve bu durum tartışma konusu olmuştur. Şiddetin ve şiddetsizliğin iç içe geçirildiği bir mücadele biçimi yürüten Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemleri Gandhi ve King’in icra ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinden farklı olduğu söylenebilir. Zira Gandhi ve King’in fikir sistemi ve eylemlerinde şiddet(sizlik) etik bir temelde ele alınırken Kürt hareketinde, Nelson Mandela deneyiminde olduğu gibi, pratik bir alt yöntem (taktik) olarak ele alındığı görülmektedir.

Mandela’da bir toplumsal harekette şiddeti ya da şiddetsizliği belirleyen somut koşullardır. Weberyen bir politik-etik doğrultusunda hareket eden Mandela’ya göre hareketlerinin şiddetten kaçınması sadece taktiksel düzeydeydi:

“Şef Albert Luthuli ateşli bir Mahatma Gandhi taraftarıdır. Bir Hıristiyan olarak şiddete başvurmaktan kaçınmaya inanır. Çoğu kişi buna inanmazdı. Çünkü bunu ilke edindiğinde koşullar ne olursa olsun, şiddete sonuna kadar sırtını dönmek zorundasın. Biz ancak koşullar izin verdiği sürece şiddete başvurmama tavrını benimsedik. Koşullar elvermezse bu tutumu otomatik olarak terk edip koşulların dayattığı yöntemlere geçecektik. Yaklaşımımız buydu. Bizim yaklaşımımız liderliği etkinleştirecek biçimde örgütü güçlendirmektir. Bunu şiddetsizlik sağlayacaksa, ne ala. Yok, eğer sağlamayacaksa başka yöntemleri tercih ederdik” (Mandela, 2010: 69).

Nelson Mandela, Gandhi ve King’in aksine şiddetsizliğe etik bir temelde yaklaşmıyordu. Mandela için önemli olan koşulların gerekliliğine uygun yöntemi bulmak ve uygulamaktı. Dolayısıyla Mandela’da amaç aracı belirleyen temel öge idi. Mandela’ya benzer bir tutum içerisinde olan PKK’ye göre sivil itaatsizlik, bir öz savunma taktiği olarak politik mücadele içerisinde, silahlı mücadele ile beraber icra

edilmelidir. Dolayısıyla PKK’de sivil itaatsizlik etik/stratejik önemi olan (Gandhi ve King’de olduğu gibi) bir unsur değildir. Bu durumu PKK’nin aşağıdaki ifadelerinde görmek mümkündür:

“... Temel savaş gücü olarak şehir ve kır gerillacılığının yanı sıra mücadelemizin üçüncü bir kuvveti de serhildandır. Gençlik ve kadın örgütlülüğüne dayalı, legal imkânları da kullanan, fakat onunla kendini tam bağlamayan, meşruiyeti kendine hep esas alan, meşru savunma kapsamında hareket eden bir serhildan hareketi de devam etmelidir. Bu son dönemlerde daha çok gelişti. Önemli bir tecrübe birikimi ve belli bir örgütlülüğümüz de vardır. Bunun da üçüncü bir kuvvet olarak devam etmesi gerekiyor. Bu serhildanın bir ucu kitle eylemliliğidir. Dolayısıyla legal alan var olduğu müddetçe demokratik siyaset yürütmelidir. Bir ucu da sivil itaatsizlik denen, yasalara uymayan ama ateşli silah kullanmayan, meşru örgütlenmelere dayanan, gençlik, kadın örgütlülüğünü öngören bir eylemlilik düzeyi, serhildandır. Bütün bunları içine alacak bir eylem alanı öngörmemiz gerekmektedir. Ancak böyle bir eylem alanı ile mücadele sürdürülebilir” (PKK, 2011c: 25).

“Kürt siyasal hareketi mücadele biçiminde neden hem şiddeti hem de şiddetsizliği gerekli birer öge olarak ele almaktadır?” Bu soruya verilecek yanıt şüphesiz ki, Kürt hareketinde daimi bir mücadele biçimi olarak şiddetsiz direnişin neden mümkün olamadığı ile şiddetin neden halen geçerli olduğu ve bunların meşrulaştırma dayanaklarına bakmayı gerektirmektedir. Yukarıda şiddetsizliğin meşruluk dayanaklarını ele alırken öz savunma kavramının bu konuda önemli yer işgal ettiğini tespit etmiştik. Aynı kavramın Kürt siyasal hareketinde şiddetin meşrulaştırılmasında da kullanıldığı görülmektedir. Şiddete başvurma konusunda öz savunma ve meşru savunma temelinde muhtelif meşrulaştırma dayanaklarına başvuran Kürt siyasal hareketi, her ne kadar 2000’li yıllarda ciddi bir stratejik dönüşüm geçirmişse de bu dayanaklardan tamamen vazgeçmediği görülmektedir. En genel anlamda bu dayanakların; Kürdistan’ın sömürgeleştirilen bir ülke olduğu, devletin Kürtlere karşı zalimane politikalar uyguladığı, Kürt halkının inkâr, imha ve asimilasyon politikalarıyla yok edilmeye çalışıldığı ve Kürtlerin haklarını arayacakları legal bir siyasal alanın olmadığıdır. Nitekim günümüzde de bu

dayanakların Kürt siyasal hareketinin politik diskuru içerisinde önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Örneğin, şiddet içeren ve içermeyen (sivil itaatsizlik) eylemlerin en yaygın olduğu 2012 yılında Leyla Zana'nın "silah Kürtlerin sigortasıdır"⁵⁴ beyanı, 2014'te KCK'nin *Roboski* katliamının yıl dönümü dolayısıyla yayınladığı demeçte Türkiye'yi sömürgeci bir devlet olarak nitelendirmesi⁵⁵ ve 2015 yılında, çözüm süreci çerçevesinde silahların bırakılmasına ilişkin KCK yürütme Konseyi Eşbaşkanı Cemil Bayık'ın açıklamaları⁵⁶ Kürt siyasal hareketinin daha uzun bir dönem politik mücadelesini şiddet içeren ve içermeyen eylem biçimleriyle sürdüreceğini göstermektedir.

Kürt siyasal hareketinin politik mücadelesini neden şiddetten arındır(a)madığının kuşkusuz birçok nedeni vardır. Ancak şiddet unsurunun geçerliliğini halen koruması genel olarak şu sebeplere bağlanabilir: a) PKK şiddeti ve bunun Kürt nüfusun bazı kesimleri arasındaki popülerliği büyük ölçüde devlet baskısının, yasal bir muhalefet yürütmenin çok sınırlı bir alanda olmasının ve "başka yol yok" duygusunun ürünüdür. b) Otoriter rejimler genellikle otoriter muhalefetlerin doğmasına yol açar. Her ne kadar 2000'li yıllarda Kürt siyasal hareketi demokratikleşme bakımından ciddi bir yapısal dönüşüme gittiyse de, onun bu ilişki biçiminden tamamiyle muaf olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu durum ise Kürt hareketinin kendini bir devlet embriyomu gibi görmesine sebep olmuş ve şiddet döngüsünden çıkmasını zorlaştırmıştır. c) "Şiddetten çıkmayı" engelleyen bir diğer önemli neden söz konusu savaşın sağladığı ekonomidir. Charles Tilly'nin de belirttiği üzere "savaş yapma", "kar etme" ile yakın bir ilişki içindedir.

⁵⁴ http://www.radikal.com.tr/politika/leyla_zana_silah_kurtun_sigortasidir-1075042 (Erişim tarihi: 19.04.2015).

⁵⁵ <http://www.sendika.org/2014/12/kck-akp-roboski-katliaminin-hesabini-vermek-zorundadir/> (Erişim tarihi: 19.04.2015).

⁵⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28604848.asp> (Erişim tarihi: 19.04.2015).

d) Kürt hareketinin karşılık olarak somut tavizler almaksızın radikalizmden pragmatizme yönelmesi halinde taban kaybedeceği korkusu hiçbir şekilde varsayımsal değildir. Bu durum açık bir şekilde hareketin şiddetle olan ilişkisini belirlemektedir. e) Ortadoğu’da yaşanan siyasal kaos ve çatışmalar. f) Şiddetsizliğin politik bir imkân olarak “sürekli” icrası her şeye rağmen koşullara bağlıdır. Ancak mekâna ve zamana kısmen de olsa sahip olabilen gruplar “sürdürülebilir şiddetsizliğe” başvurabiliyorlar. Bu da, aynı zamanda devlet veya iktidar zorunun sınırlaması ile mümkün olabilir. Bu sınırlamanın Türkiye siyasasında yeteri düzeyde olmamasının da “şiddetten çıkma”ya engel teşkil ettiği söylenebilir (Bozarslan, 2014: 157-159-160-161). Söz konusu bu etkenlerin Kürt hareketinin pragmatik çözümler tasarlama ve geliştirmedeki, şiddete dayalı eylem biçimlerinin yerine sivil direnişi (bilhassa sivil itaatsizlik) geçirmedeki başarısızlığını en azından kısmen açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

Akkaya, A. H., “Kürt Hareketinin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 2013, S.127, s. 88-121

Ammara, M., (1998), **Mutezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu**, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Ekin Yayınevi

Anbarlı, Ş., “Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik”, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2001, S. 1, Cilt: 2, s. 319- 329

Apressyan, R. G., “The Ethics of Force: Against Aggression and Violence”, **Diogenes**, 2009, S.56, s.95-109

Aras, R., (2014), “State Sovereignty and the Politics of Fear: Ethnography of Political Violence and the Kurdish Struggle In Turkey”, **The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation**, İç., Der. C. Güneş, W. Zeyanlioğlu, London and New York, Routledge Publications

Arendt, H., (2001), “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Arrighi, G., Hopkins, T.K., Wallerstein, I., (2004), **Sistem Karşıtı Hareketler**, Çev. C. Kanat, B., Somay,S. Sökmen, İstanbul, Metis Yayıncılık

Artuk, E. M., (1993), “Sivil İtaatsizlik ve Ceza Hukuku”, **Argumentum Aylık Hukuk Dergisi Sempozyum Özel Sayısı**, Sayı: 36-41, s. 725.

Aslan, E., (2007), **Küreselleşme Karşıtı Hareketler ve Savaş Karşıtı Sivil İtaatsizlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Atak, S., Özer, E., (2013), **Türkiye’de 1991-2001 Yılları Arasında Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri**, TIHV Dökümantasyon Merkezi

Aydınoğlu, Er., (2014), **Fis Köyünden Kobaniye Kürt Özgürlük Hareketi**, İstanbul, Versus Kitap

Aygün, T., (2006), **Efendiliğin Reddi: Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem**, İstanbul, Versus Kitap

Bayık, C., “PKK 7. Olağanüstü Kongresi”, 2000, **Serxwebün**, S. 218, s. 3-4

Bedau, H. A., (2001), **Civil Disobedience: Theory and Practice**, New York and London, Routledge Publications

Beissinger, M. R., (2009) “The Intersection of Ethnic Nationalism and People Power Tactics in the Baltic States 1987–91”, **Civil Resistance and Power Politics**, Oxford, Oxford University Press

Berger, John., (2009) “Canlı Kalkan”, **Socialist Register 2009: Günümüzde Şiddet**, Çev. Umut Haskan, İstanbul, Yordam Kitap

Berktaş, H., “Tarihçi Gözüyle ‘Şiddetin Tarihi Üzerine Bir Söyleşi’”, **Cogito Dergisi**, 1996, Sayı: 6-7, s.197-207

Beşikçi, İ., (1969), **Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller**, İstanbul, E Yayınları

Beşikçi, İ., (1990), **Devletlerarası Sömürge Kürdistan**, İstanbul, Alan Yayıncılık

Bilgrami, A., (2011), “Gandhi’s Religion and It’s Relation to His Politics”, **The Cambridge Companion to Gandhi**, İç., Der. J. M. Brown, A. Parel, New York, Cambridge University Press

Bové, J., Luneau, G., (2006), **Sivil İtaatsizliğe Çağrı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları

Bozarlan, H., (2014), “Neden Silahlı Mücadele’: Türkiye Kürdistan’ında Şiddeti Anlamak”, **Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları**, İç., Der. Güney Çeğin, İbrahim Şirin, İstanbul, İletişim Yayınları

Bozarlan, H., “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 2008b, Cilt: 4, s. 841-871

Bozarlan, H., “Türkiye’de Kürt Sol Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 2008a, Cilt: 8, s. 1169-1180

Bruinessen, M., (2013), **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kırış ve diğeri, İstanbul, İletişim Yayınları

Butler, J., (2007), **Yaşam ile Ölümün Akrabalığı: Antigone’nin İddiası**, Çev. Ahmet Ergenç, İstanbul, Kabalcı Yayınevi

Candan K., Bilgin, K., “Sivil İtaatsizlik”, **Yasama Dergisi**, 2011, S.19, s. 57-93

Carter, A., (2009), “People Power and Protest: The Literature on Civil Resistance in Historical Context”, **Civil Resistance and Politics Power**, İç., Der. Adam Roberts, Timothy G. Ash, Oxford, Oxford University Press

Cohen, C., (1971), **Civil Disobedience: Conscience, Tactics and The Law**, New York and London, Columbia University Press

Cohen, C., “Civil Disobedience and the Law”, **Rutgers Law Review**, 1966, S. 21, s. 1-17

Coleman, G.D., “Civil Disobedience: A Moral Critique”, **Theological Studies**, 1985, S. 46, s. 21-37

Coşar, Y., (2001), “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Der. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Çakır, R., (2011), **12 Eylül’den 12 Haziran’a Siyasi Partiler Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)**, Ankara, SETA Yayınları

Çelebi, A., “Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik”, **Cogito Dergisi**, 2011, Sayı: 67, s.80-96

Dubin, L., “Bringing the Spirit of Martin Luther King, Jr. into a Legal Ethics Course”, **Michigan Bar Journal**, 2006, s. 49-50

Dworkin, R., (2001), “Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatigi”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Ebu-Cemal, M., (2004), **Biz Özgürlük İstiyoruz**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı

Ellis, S., “The Genesis of the ANC's Armed Struggle in South Africa 1948–1961”, **Journal of Southern African Studies**, S. 4, Cilt : 37, s. 657-676

Fanon, F., (2013), **Yeryüzünün Lanetlileri**, Çev. Şen Süer, İstanbul, Versus Kitap

Foucault, M., (2003), “İktidar ve Bilgi”, **İktidarın Gözü**, İç., Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Galtung, J., (2001), “Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha-Normlar”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Gandhi, M. K., (1963), **Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikayesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, Rafet Zaimler Kitap Yayınevi

Gandhi, M. K., (2012), “Satyagraha Nedir?”, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, İç., Çev. Fatma Ünsal, Ankara, Vadi Yayınları

Güneş, C., (2013), **Türkiye’de Kürt Ulusal Hareketi**, Çev. Efla-Barış Yıldırım, Ankara, Dipnot Yayınları

Güneş, C., Zeydanlıoğlu, W., (2014), “Turkey and Kurds”, **The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation**, İç., Der. C. Güneş, W. Zeyanlıoğlu, London and New York, Routledge Publications

Gürler, S., (2010), “Sokrates’in Savunması ile Kripton Diyalogunun Hukuka İtaat Yükümlülüğü Açısından Karşılaştırılması”, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, 2010, S. 20, s. 84-98

Habermas, J., (1995), **Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması**, Çev. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, Afa Yayıncılık

Habermas, J., (2001), “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denek Taşı. Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Holst, J. J., “Civilian-Based Defense in a New Era”, **The Albert Einstein Institution**, Monograph Series, Number 2

İmset, İ. G., (1993), **Ayrılıkçı PKK Şiddetinin 20 Yılı: 1973-1992**, Basım Yeri Belirtilmemiş, Turkish Daily News Yayınları

Jongerden, J., (2012), “Kürdistan’da Yaygın Savaş Hali (1993-2002): Toplumsal-Mekansal Bir Perspektif”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İç., Çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, Vate Yayınevi

Jongerden, J., Akkaya, A. H., (2010), “2000’lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik”, 2010, **Toplum ve Kuram Dergisi**, S.4, s. 79-99

Jongerden, J., Akkaya, A. H., (2012), “2000’lerde PKK: Kırılmalarla Birlikte Süreklilik”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İç., Çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, Vate Yayınevi

Jongerden, J., Akkaya, A. H., (2012), “Kürdistan Devrimcilerinin İlk Yılları: PKK ve Kürt Siyasal Partileri İle İlişkiler”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İç., Çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, Vate Yayınevi

Jongerden, J., Akkaya, A. H., (2012), “Kürdistan İşçi Partisi ve Türkiye’de Yeni Sol”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İç., Çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, Vate Yayınevi

Kalkan, D., “PKK 9. Kongre Konuşmaları”, 2003, **Serxwebün**, S. 264, s. 1-5

Karakaş, H., “Sivil İtaatsizlik Ne Kadar İtaatsiz”, **Doğu Batı Dergisi**, 1998-9, S. 5, s. 171-197

Karayılan, M., (2014), **Bir Savaşın Anatomisi: Kürdistan’da Askeri Çizgi**, Diyarbakır, Aram Yayınları

Karayılan, M., “PKK 7. Olağanüstü Kongresi Konuşmaları”, 2000, **Serxwebün**, S. 219, s.20

King, M. L., (2001) “Birmingham Cezaevinden Mektup”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Macit, M.H., “Şiddet İçermeyen Bir Eylem: J. Rawls’da Sivil İtaatsizlik”, **KKEFD**, 2007, S. 16, s. 134-146

Mandela, N., (2011), **Kendimle Konuşmalar**, Ümit Şensoy, İstanbul, Optimist Yayınları

Mann, M., (2012), **İktidarın Tarihi**, Çev. Esin Saraçoğlu ve diğerleri, Ankara, Phoenix Yayınları

Marcus, A., (2009), **Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi**, Çev. Ayten Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları

Nişancı, Şükrü (2013), **Sivil İtaatsizlik: İyi Vatandaş Olmak mı, İyi İnsan Olmak mı?**, İstanbul, Etkileşim Yayınları

Öcalan (1995), **PKK 5. Kongresine Sunulan Politik Rapor**, Köln, Weşanén Serxwebün 73

Öcalan, A., (1983), **Kürdistan’da Zorun Rolü**, Köln, Weşanén Serxwebün 8

Öcalan, A., (1993), **Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)**, Köln, Weşanén Serxwebun 24

- Öcalan, A., (1996), **Devrimin Dili ve Eylemi**, Köln, Weşanén Serxwebun 82
- Öcalan, A., (2001), **Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygurlığa, AİHM Savunmaları Cilt I**, Köln, Mezopotamya Yayınları
- Öcalan, A., (2009), **Özgürlük Sosyolojisi**, İstanbul, Aram Yayınları
- Öcalan, A., (2013), **Demokratik Uygurluk Manifestosu, V. Kitap**, Basım Yeri Belirtilmemiş, Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları
- Öcalan, A., “4. Kongre’de Öcalan Tarafından Sunulan ve Onaylanan Politik Rapor”, **Serxwebün**, 1991, S.113, s. 2-10
- Öcalan, A., “ABD ve Türkiye Kürtlerin Kellesi Karşılığında Anlaştılar”, **Serxwebün**, 2011c, S. 353, s. 12-18
- Öcalan, A., “Ben Sağ Olduğum Sürece Kimse Kürtlerin Onuruyla Oynayamaz”, **Serxwebün**, 2011a, S. 351, s. 16-21
- Öcalan, A., “Kürtler Yaklaşan Tehlikenin Farkında Olmalı”, **Serxwebün**, 2011d, S. 349, s. 16-21
- Öcalan, A., “Öncülük Rolüne Ciddi Yaklaşılmalı”, **Serxwebün**, 2011b, S. 352, s. 12-15
- Öcalan, A., “PKK II. Ulusal Konferansı”, **Serxwebün**, 1990, S. 102, s. 6
- Öcalan, A., “PKK’nin 7. Kongresine Sunulan Politik Metin”, **Serxwebün**, 2000, S. 219, s. 2-16
- Öğütte, V. S., Etil, H., (2014), “1970-73 Türkiye’deki Devrimci Şiddet Momentinin Politik ve Sosyabilimsel Bir Analizi”, **Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları**, İç., Der. Güney Çeğın, İbrahim Şirin, İstanbul, İletişim Yayınları

Ökçesiz, H., (1995), “Sivil İtaatsizlik Kavramı ve Olgusu”, **Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması**, İç., Çev. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, Afa Yayıncılık

Ökçesiz, H., (2001), **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, HFSA Yayınları

Ökçesiz, H., “Hukuk Devletinde Direnme Hakkı”, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, 2004, S. 10, s. 121-129

Ömeroğlu, Ö., “Direnme Hakkı, Meşruluğu ve Pratik Değeri”, **EÜHFD**, 2009, C. XIII, S. 1-2, s. 103-115

Özcan, A., (2014), “Son Kürt EşkİYaları: Kürt Meselesinde ‘Adi’ Şiddetin Olağanüstülüğü, Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası”, **Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları**, İç., Der. Güney ÇeğİN, İbrahim Şirin, İstanbul, İletişim Yayınları

Özlem, D., (2010), **Etik Ahlak Felsefesi**, İstanbul, Say Yayıncılık

Pinn, A. B., “Martin Luther King Jr.'s God, Humanist Sensibilities, and Moral Evil”, **Theology Today**, 2008, S. 65, s. 57-66

PKK, (1984), **PKK Kuruluş Bildirisi**, Köln, Weşanén Serxwebun 25

PKK, (1995), **PKK Program ve Tüzüğü**, Köln, Weşanén Serxwebün 71

PKK, “An Azadi An Azadi”, **Serxwebün**, 2011a, S. 351, s. 2-6

PKK, “Demokratik Özerkliğin Savunma Boyutu: Kendini Savunmasını Bil”, **Serxwebün**, 2011b, S. 350, s. 25-28

PKK, “Direnmek Yaşamaktır Direnmek Kazanmaktır”, **Serxwebün**, 2012, S.372, s. 2-8

PKK, “Dönemin Özellikleri ve Doğru Eylem Çizgisi”, **Serxwebün**, 2014, S. 393, s. 10-14

PKK, “Dördüncü Stratejik Mücadele Dönemi-4 Devrimci Halk Savaşı’nın Hedefleri”, **Serxwebün**, 2011c, S. 359, s. 21-26

PKK, “Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi Program Taslağı”, **Serxwebün**, 1982a, S. 10, s. 12-20

PKK, “Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu”, **Serxwebün**, 1982b, S. 9, s. 10-13

PKK, “PKK 6. Ulusal Konferansı”, **Serxwebün**, 2001, S. 236, s. 3-18

PKK, “PKK 7. Olağanüstü Kongresi”, **Serxwebün**, 2000a, S. 218, s. 4-13

PKK, “PKK 7. Olağanüstü Kongresi”, **Serxwebün**, 2000b, S. 219, s. 24-29

PKK, “PKK 8. Kongresi”, **Serxwebün**, 2002, S. 244, s. 1-35

PKK, “PKK I. Ulusal Konferansı”, **Serxwebün**, 1982c, S. 1, s. 1-18

PKK, “PKK II. Ulusal Konferansı”, **Serxwebün**, 1990, S. 102, s. 8

PKK, “PKK Tarihinde Her Komplonun Cevabı Kesin Başarı Getiren Direniştir”, **Serxwebün**, 2013, S. 374, s. 23-24

PKK, “PKK Yeniden İnşa Kongresi”, **Serxwebün**, 2005, S. 280, s. 5-24

PKK, “PKK’nin 3. Kongresi”, **Serxwebün**, 1986, S. 6, s. 9-15

PKK, “PKK’nin 4. Kongresi”, **Serxwebün**, 1991, S. 113

PKK, **PKK Kuruluş Kongresi Konuşmaları**, Yayın Tarihi ve Yeri Belirtilmemiş, Bilim Aydınlanma Yayınları

Platon, (2013), **Kriton**, Çev. Ari Çokona, İstanbul, İş Bankası Yayınları

Platon, (2013), **Sokrates’in Savunması**, Çev. Ari Çokona, İstanbul, İş Bankası Yayınları

Rawls, J., (2001), “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Reemtsma, J. P., (1998), **Vahşeti Kavramak: İnsan Zulmünü Açıklama Denemeleri**, Çev. Ender Ateşman, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Roberts, A., Ash, T. G.,(2009), **Civil Resistance and Power Politics**, Oxford, Oxford University Press

Saner, H., (2001), “Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Schinkel, A., (2007), **Conscience and Conscientious Objections**, Amsterdam, Amsterdam University Press

Schock, K., “The Practice and Study of Civil Resistance”, **Journal of Peace Research**, 2013, S. 50, s. 277- 290

Sevgat, B., (2001), **Tarihe Ateşten Bir Sayfa: Diyarbakır Zindanı**, İstanbul, Mem yayınları

Sharp, G., (1979), “Morality, Politics and Political Technique”, **Gandhi As a Political Strategist**, Boston, Porter Sargent Publishers

Sharp, G., (1979), “Types of Principled Nonviolence”, **Gandhi As a Political Strategist**, Boston, Porter Sargent Publishers

Sharp, G., (1979), **Gandhi As a Political Strategist**, Boston, Porter Sargent Publishers

Sommier, I., (2012), **Devrimci Şiddet**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları

Sophokles (2000), **Antigone**, Çev. Furkan Akdemir, İstanbul, Sümer Kitapevi

Thoreau, H. D., (2001), “Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, İç., Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Thoreau, H. D., (2007), **Doğal Yaşam ve Başkaldırı**, Çev. Seda Çiftçi, İstanbul, Kaknüs Yayınları

Tolstoy, L. N., (Basım Yılı Belirtilmemiş), **Savaşa Karşı Yazılar**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Pencere Yayınları

Uyanık, M., (2001), **İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, Kaknüs Yayınları

Ünlü, B., (2014), “Kürdistan/Türkiye ve Cezayir/Fransa: Sömürge Yöntemleri, Şiddet ve Entelektüeller”, **Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları**, İç., Der. Güney Çeğin, İbrahim Şirin, İstanbul, İletişim Yayınları

Versényi, L., (2008), **Sokratik Hümanizm**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Sentez Yayıncılık

Watts, N., (2014), **Seçimle Meydan Okumak: Türkiye’de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu**, Çev. Bilgesu Sümer, İstanbul, İletişim Yayınları

Weber, M., (2005), **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları

Westrheim, K., (2014), “Taking to the Streets! Kurdish Collective Action in Turkey”, **The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence**,

Representation and Reconciliation, İ., Der. C. Güneş, W. Zeyanlıoğlu, London and New York, Routledge Publications

Yeğen, M., (2012), **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa**, İstanbul, İletişim Yayınları

ÖZET

Sivil itaatsizlik, “‘şu ya da bu ölçüde adil’ ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son çare olarak başvuru, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edim” (Coşar, 2001: 10) olarak tanımlanabilir.

Sivil itaatsizliğin tarihi Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Sokrates ve Sophokles’in Antigone’u bu döneme ilişkin bilinen örneklerdir. Sokrates ve Antigone’a benzer biçimde sivil itaatsizlik eylemlerini bireysel bir formda icra eden Thoreau ve Tolstoy’un aksine M. K. Gandhi ve M. L. King bu eylem biçimini kolektif bir formda icra etmişlerdir. Gandhi ve King özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru dünya genelinde yaygınlaşan birçok sivil itaatsizlik eylemine ilham kaynağı olmuşlardır.

Kürt siyasal hareketinde sivil itaatsizliğin tarihi 1980’lere kadar götürülebilir. 1990’lı yıllarda ilk legal Kürt partilerinin kurulmasıyla yaygınlaşan bu eylem biçimi 2011 yılında Kürt hareketinde, siyasal bir kampanya çerçevesinde daha da yaygınlaştırılarak sürdürüldü. Bu araştırmada Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerine yönelmesi, temel olarak hareketin 1995 yılından itibaren geçirdiği ideolojik dönüşüme bağlanmıştır. Yanı sıra “Arap Baharı”, 2011’in Haziran ayında yapılan parlamento seçimi, Abdullah Öcalan ve devlet arasında yürütülen “müzakere süreci” gibi etkenler de Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemlerine yönelmesinde etkili olmuştur.

Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemleriyle eşanlı şiddet içeren çeşitli eylem formlarına da başvurarak şiddet ve şiddetsizliği politik eylem biçimde birleştirdiği görülmektedir. Bundan dolayı Kürt siyasal hareketinin sivil itaatsizlik eylemleri, Gandhi'nin sivil itaatsizlik deneyiminden ziyade Nelson Mandela'nın sivil itaatsizlik deneyimine benzemektedir. Sivil itaatsizliğin Weberyen bir politik etik çerçevesinde, pratik bir alt yöntem (taktik) olarak ele alındığı Kürt siyasal hareketinde, bu eylemlerin yaygınlaşarak devam edeceği öngörülebilir.

Meşruluk dayanaklarını sivil itaatsizliğin hukuk devleti idesi ve hukuk etiği çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bu eylemlere ilişkin veriler, Kürt siyasal hareketinin basın/yayın organları olan *Özgür Gündem* gazetesi ve *Serxwebün* dergisinden elde edilmiştir. Bu veriler nitel bir araştırma metoduyla yorumlanmıştır. Ayrıca elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan grafiklerle bütünsel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil İtaatsizlik, Kürt Siyasal Hareketi, Şiddetsizlik

ABSTRACT

Civil disobedience can be described as “an illegal political action which exists against the serious inequity occurred in a democratic system that somehow ruled by justice as the last chance when the whole legal possibilities come to an end and it grounds itself to the public sense of justice by referring to the constitution and social contract and by rejecting violence as a tool” (Coşar, 2001: 10).

The history of civil disobedience has been traced to the Ancient Greek. Socrates and Sophocles’ Antigone are the well known examples for that age. Against Thoreau and Tolstoy who performed civil disobedience action as individually, M. K. Ghandi and M. L. King performed this kind of actions as collective. Ghandi and King inspired many civil disobedience actions around the world especially in the late 20th century.

The history of civil disobedience in Kurdish political movement can be traced back to 1980s. This action style which became widespread after the establishment of first Kurdish legal party in 1990s has gotten larger by a political campaign organized by Kurdish political movement. In this study, turning onto civil disobedience by Kurdish political movement is mainly linked to the ideological turn started in 1995. Moreover, factors like “Arab Spring”, elections that took place in June 2011 and “negotiation process” that continues between the state and Abdullah Öcalan were also in effect in this turn.

It is seen that while the civil disobedience actions have been used, the Kurdish political action also applied to use acts of violence and combined the violence and non-violence in its political actions. Due to this, the civil disobedience actions of the Kurdish political movement are comparable with Nelson Mandela’s

civil disobedience experiences rather than Ghandi's ones. In Kurdish political movement which tackles the civil disobedience as a practical sub-method within the scope of a Weberian political- ethics, it may be predicted that this kind of actions will continue.

The data of these actions which we can evaluate their legitimacy bases as part of state law idea and ethics of law obtained from the media organs of Kurdish political movement: *Özgür Gündem* newspaper and *Serxvebiin* magazine. These data are interpreted by qualitative research method. In addition to this, by the help of graphics based on data a wholistic frame is tried to be drawn.

Keywords: Civil Disobedience, Kurdish Political Movement, Nonviolence